

diyanet

Aylık Dergi | Haziran 2022 | Sayı: 378

İLÂHÎ DAVET HAC

■ Haccın İbrahîmî Kökleri

■ Haccın Sembolik Anlamları ve Hikmetleri

■ Dr. Ekrem Keleş ile Hac Üzerine Söyleşi

■ Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidîn Döneminde Hac

■ Dijital Saatlerde İç Süre Ayarı

YAYINLARIMIZ

Doğruluk, samimiyetin en önemli kriteridir. Zira samimi bir imanda dil ile ikrardan daha önemlisi kalp ile tasdiktir. Yani kalbin sıdk ile Allah'ın birliğine ve Hz. Muhammed'in (s.a.s.) O'nun kulu ve resulü olduğuna inanmasıdır. İhlas ve samimiyet, imanın sıdk ile doğrulanmasıyla başlar ve hayatın diğer safhalarında devam eder. İmanda ve amelde samimiyet insanı sıddık derecesine ulaştırır.

www.yayinsatis.diyanet.gov.tr

Yurt içinde Diyanet Yayınları satış yerlerinden, yurt dışında müşavirlik ve ataşeliklerimizden temin edebilirsiniz.

Yüce Rabbimiz “Gitmeye gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.” (Âl-i İmran, 3/97.) ayet-i kerimesi ile imkânı olan her Müslümana hac ibadetini farz kılmıştır. Hac ibadeti İslam’ın beş temel esāsından biridir. Yeryüzünün her yerinden müminlerin bir araya geldiği, başka başka milletlerden farklı dilleri konuşan Müslümanların benzer his ve ortak dille ümmet olma duygusunu aynı anda hissettiği en geniş katılımlı ibadet ve sosyal birlikteliktir.

Hac, belirlenmiş bir zaman dilimi içerisinde Efendimizin örneklik ettiği üzere önce Kâbe, ardından Arafat, Müzdelife ve Mina’yı ziyaret etmek ve Rabbimizden gelen emri yerine getirmekle ifa edilen bir ibadettir. Haccın Allah Teâlâ’ya ibadet etmenin yanında insanın içsel yolculuğuna yön veren, ahlaki gelişimine katkı sağlayan, toplumsal ilişkilerini ve Müslüman bilincini pekiştiren çeşitli faydaları bulunmaktadır. Haccetmek üzere yola çıkmak ve hacı olmak, sembolik anlamda dünyayı ve dünyaya ait her şeyi geride bırakarak Rabbimizin misafiri olmayı ve orada günahlardan, hırslardan, nefsanî arzulardan sıyrılmayı ifade etmektedir.

Cenab-ı Hak, Hac suresinde Hz. İbrahim’ e “kendilerine ait birtakım yararları yakından görmeleri” ve Kâbe’yi tavaf etmeleri için insanları hacca davet etmesini emreder. (Hac, 22/27-29.) Bu ifade ile haccın Kur’an’dan önce de insanların uyguladığı ibadetlerden biri olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Kâbe’yi ilk inşa edenin Hz. Âdem olduğu ve Hz. Âdem’den sonraki dönemlerde çeşitli sebeplerden zarar gören Kâbe’yi Hz. İbrahim ve Hz. İsmail’in yeniden imar ettiği bilinmektedir. Ancak Hz. Peygamber’e kadar gelen süreçte Kâbe zarar görmüş ve hac ibadeti müşriklerce aslı hâlinde uzaklaştırılmıştır. Efendimizin öncülüğünde Allah Teâlâ’nın müjdesine mazhar olan Müslümanlar, Mekke’yi fethetmiş, şirkten arındırmış, hemen ardından Beytullah’ın içinde bulunan putları oradan çıkarmıştır. Tahrif edilen bir ibadet böylece aslına döndürülmüştür. O tarihten bu yana hac ibadeti Rabbimizin emrettiği şekilde ifa edilmiş ve Kâbe Müslümanlar için daima önemini korumuştur.

Hac ibadeti, dünya genelinde etkili olan Covid-19 salgını nedeniyle geçtiğimiz iki yıl Suudi Arabistan’da yaşayan sınırlı sayıda insanla yapıldı. Bu yıl bu hüznü aranın ardından Kâbe’ye yeniden kavuşmanın heyecanı içinde Diyanet Dergisi’nin bu ayki sayısını “Hac İbadeti”ne ayırdık. Bu sayımıza Enbiya Yıldırım, “Haccın İbrahimî Kökleri”; Prof. Dr. Abdullah Kahraman, “Haccın Gayesi ve Hac Fiillerinin Sembolik Anlamı ve Hikmetleri”; Süleyman Sarı “Üstü Küllenmeyen Tek Özlem: Hac”; Faruk Turhan “Dönüşüm’üz O’nadır”; Doç. Dr. M. Necati Barış, “Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidin Döneminde Hac” isimli makaleleriyle katkıda bulundular. Söyleşi konduğumuz ise Emekli Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı Dr. Ekrem Keleş Hocamız.

Bir sonraki sayımızda görüşmek üzere.

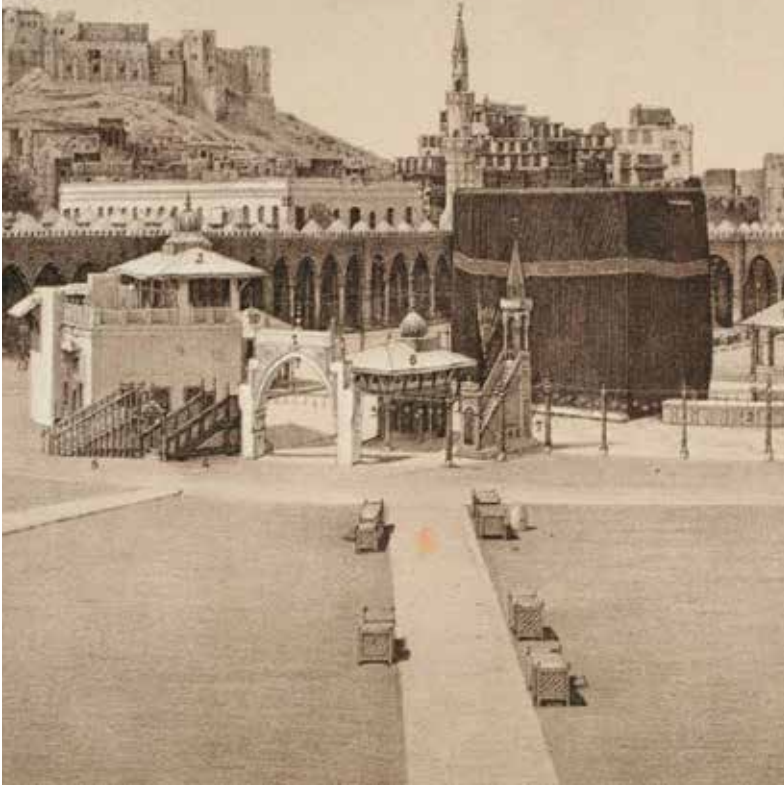
İyi okumalar...

Doç. Dr. Fatih KURT

İÇİNDEKİLER

6 GÜNDEM

HACCIN
İBRAHİMİ KÖKLERİ
Enbiya YILDIRIM

10 GÜNDEM

HACCIN GAYESİ VE HAC FİİLLERİNİN
SEMBOLİK ANLAMI VE HİKMETLERİ
Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN

16 GÜNDEM

ÜSTÜ KÜLLENMEYEN
TEK ÖZLEM: HAC
Süleyman SARI

18 GÜNDEM

DÖNÜŞÜM'ÜZ O'NADIR
Faruk TURHAN

22 SÖYLEŞİ

DR. EKREM KELEŞ:
"HAC, İNSANLIĞIN EŞİTLİK
TABLOSUDUR."
Mustafa BERK

28 DİN DÜŞÜNCE YORUM

HZ. PEYGAMBER VE HULEFA-İ
RAŞİDİN DÖNEMİNDE HAC
Doç. Dr. Mustafa Necati BARIŞ

32 VAHYİN AYDINLIĞINDA

İNSANIN SORUMLULUĞU ÜZERİNE
Dr. Bayram KÖSEÖĞLU

34 HADİSLERİN İŞİĞİNDE

BİR KEZ DAHA BİSMİLLAH!
Halil KILIÇ

diyanet

SAYI
378 | HAZİRAN
2022

Diyanet İşleri Başkanlığı Adına
Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Doç. Dr. Fatih KURT

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Dr. Lamia LEVENT ABUL

Mali İşler ve Dağıtım Sorumlusu
Ahmet BULUT

Yayın Kurulu
Doç. Dr. Fatih KURT
Dr. Lamia LEVENT ABUL
Dr. Abdülkadir ERKUT
Hüseyin ARI
Mahmut KAYIŞ
Dr. Kübra ÇİÇEKLI

Editör
Emin GÜRDAMUR

Yayın Koordinatörleri
Mustafa BERK
Meryem BALTACI
Mahir KILINÇ
Mustafa Mirza DEMİR

Görsel Koordinatör
Asuman AYDIN

Dijital Medya
Ömer GÜÇLÜ
Şahin BODUR

Arşiv
Ali Duran DEMİRCİOĞLU

Kapak Görseli
Minyatür: Ferhat AKIL

Grafik - Tasarım

Aren Tanıtım
www.arentanitim.com.tr

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Üniversiteler Mah. Dumlupınar Blv.
No: 147/A 06800 Çankaya/Ankara
Tel : 0312 295 86 61 - 62
Faks: 0312 295 61 92
dergi.diyanet.gov.tr
diyanetdergi@diyanet.gov.tr

Sosyal Medya Hesapları

Facebook: /diyanetdergisi
Twitter: /diyanetdergisi
Instagram: /diyanetdergisi

36 YARININ DÜNYASI

DİN EKSENİNDE
YAPAY ZEKÂ
Emine ACAR

40 ADANMIŞ ÖMÜRLER

DARENDELİ
OSMAN HULUSİ EFENDİ
Bünyamin ALBAYRAK - Ahmet ÜNAL

42 LİSAN-I KALP

HACCIN RUHU
Dr. Lamia LEVENT ABUL

44 BUNU KONUŞALIM

BÜNYAMİN YILDIZ:
"EVDEN ÇIKARKEN ALLAH'IM BUGÜN DE
BİRİNE GÜZEL DİNİMİZİ ANLATABİLEYİM
NİYETİYLE ÇIKIYORUM."
Mahir KILINÇ

46 DİN TARİH TOPLUM

RUSYA'DA İSLAM'IN 1100. YILI
Ömer Faruk SAVURAN

50 DİN TARİH TOPLUM

OSMANLI DÖNEMİNDE HAC
Dr. Aysel ŞAHİN

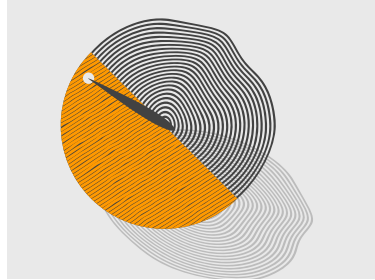
54 ALLAH'IN ELÇİLERİ

HZ. ŞUAYB
MEDYEN VE EYKE HALKI
Meryem DALĞIÇ

60 KÜLTÜR SANAT EDEBİYAT

"DİJİTAL SAATLER"DE "İÇ SÜRE" AYARI
Ayten ÇALIŞ KURTÇU

64 KAFAMA TAKILANLAR

İBLİS MELEK MİDİR?
Prof. Dr. Cağfer KARADAŞ

66 ÖNCÜ ŞAHSİYETLER

ALTAYLARIN CESUR KARTALI
OSMAN BATUR
Koray ŞERBETÇİ

70 İNSAN HÂLİ

YAŞLILIK DÖNEMİ VE YAŞLILARA YAKLAŞIM
Serap TELEK

72 HATIRA DEFTERİ

VAN DEPREMİ VE MAKAM-I İBRAHİM'DEKİ
İSKELE TAŞI
Muharrem EVİRGİN

76 YERYÜZÜ MESCİDLERİ

TUNUS'UN İZZETİ
SİDÎ UKBE CAMİİ
Büşra Nur GÜLER

80 KİTAPLIK

KORONAVİRÜS SALGINI SÜRECİNDE
VEFA
Elif DEMİRCİ

Abone İşleri

Tel: 0312 295 71 96-97
Faks: 0312 285 18 54
e-mail: dosim@diyanet.gov.tr

Online Abonelik:

yayinsatis.diyanet.gov.tr

Abone Şartları

Yurt İçi yıllık: 120.00 TL
Yurt Dışı yıllık: ABD: 72 ABD Doları
AB Ülkeleri: 47 Euro
Avustralya: 119 Avustralya Doları
İsviçre: 49 Frank

Abone kaydı için, ücretin Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü'nün T.C. Ziraat Bankası, Mustafa Kemal Mahallesi Şube IBAN: TR61 0001 0024 8605 9943 0850 57 nolu hesabına yatırılması ve makbuzun fotokopisi ile abonenin hangi sayıdan başlayacağını bildirir bir dilekçe, mektup, yazı, faks veya e-mailin Diyanet İşleri Başkanlığı Döner Sermaye İşletmesi Müdürlüğüne gönderilmesi gerekmektedir.

Temsilcilikler; Yurt İçi: İl Müftülükleri, İlçe Müftülükleri - Yurt Dışı: Din Hizmetleri Müşavirlikleri, Din Hizmetleri Ataşelikleri.

Yayın Türü:

Aylık, Yaygın, Süreli Yayın, Diyanet Aylık Dergi (Türkçe)

Baskı

Çağlayan Basım Yayın Dağıtım Ambalaj
Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Sarnıç Yolu No: 7 Gaziemir/İzmir
Tel: 0 232 274 22 15

Basım Tarihi: 25.05.2022

Yayınlanacak yazılarda düzeltme ve çıkartmalar yapılabilir. Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Diyanet Aylık Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı yayın organıdır. Dergide yayımlanan yazı, konu, fotoğraf ve diğer görsellerin her hakkı saklıdır. İzinsiz, kaynak gösterilmeden her türlü ortamda alıntı yapılamaz.

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla.

HAC

Prof. Dr. Ali ERBAŞ

Diyanet İşleri Başkanı

Kâbe insanlığın en kadim mabedidir. Rabbimiz bu hakikati, “Gerçek şu ki insanlar için yapılmış olan ilk ev, âlemlere bir hidayet ve bir bereket kaynağı olan Mekke’deki evdir.” (Âl-i İmran, 3/96.) ayetiyle beyan etmiştir. Tarihten günümüze her müminin gönül dünyasında müstesna bir yeri olan Kâbe’yi ziyaretin ve Beytullah ile buluşmanın zirvesi olan hac ibadeti müminler için en büyük özlemdir.

İslam’ın beş temel esastan biri olan hac, zamanı ve mekânı belli bir ibadettir. Gücü yetenlere ve yol bulanlara Allah’ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. Yüce Allah, “...Gitmeye gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki Allah hiçbir şeye muhtaç değildir.” (Âl-i İmran, 3/97.) ayeti ile haccın farziyetini ifade buyurmuştur. Dolayısıyla hac, tevhidin merkezi olan Kâbe’ye yapılan mübarek bir yolculuğun adıdır. O, bir yerden başka bir yere fiziki bir yolculuk olduğu kadar insanın özüne ve yaratıcısına yaptığı manevi bir yolculuk-

tur. Bu yolculuk, ferdî ve içtimai, dünyevi ve uhrevi birçok fayda barındırmaktadır. Hac, Allah’ın davetine gönül verenlere takvayı, sabrı, şükrü, sorumluluğu, fedakârlığı, vefayı ve cömertliği öğreten ve hissettiren bir ibadettir. Tüm bu faydalarıyla birlikte hac ibadetinde aslolan Allah’ın emrine itaat ve ona kurbiyettir.

Birçok sembole sahip olan hac, mümince bir hayatın nasıl anlaşılması ve yaşanması gerektiğinin mesajları ile doludur. Bu meyanda hacca niyet, Allah’ın emrine icabettir. İhram, ahiret bilinciyle hayata anlam vermektir. Giydiğimiz dikişsiz elbise sahip olunan her türlü ayrıcalıktan kurtulmaktır. Telbiye, dilleri, renkleri ve statüleri farklı olsa da amaç ve hedefleri bir olan Müslümanların ortak yakarışıdır. Hz. Âdem’den beri tevhidin çağrısına şeksiz ve şüphesiz “Buyur Allah’ım! Emrine amadeyim!” diyebilmektir. Allah’ın “evim” demek suretiyle taltif ettiği Kâbe etrafında tavaf, her şeyin kendi yörüngesinde döndüğü bir âlemde nihai

dönüşün Allah’a olacağına bilincinde olmaktır. “Nerede olursanız olun yüzünüzü Mescid-i Haram tarafına çevirin...” (Bakara, 2/144.) emrine bir ömür icabet eden müminlerin beden ve ruhen bulunduğu ve kenetlendiği yerdir metafor. Safa ile Merve arasında say, insanın korku ve ümit içinde arayışına devam etmesinin, her şeye muktedir olan Allah’tan asla ümit kesmemenin ifadesidir.

Her yıl ibadet maksadı ile sadece bir günlüğüne kurulan dünyanın en sade şehri diye isimlendirebileceğimiz Arafat, âdeta ölmeden önce ölmenin, hesaba çekilmeden önce kendini muhasebe etmenin mekânıdır. Arafat’ta vakfe ise günahlardan arınmanın arzulandığı, hakkın, hakikatin yanında yer almanın sözünün verildiği asil ve onurlu bir duruşun adıdır. Arafat’taki duruş, gayeleri, talepleri, dertleri ve duaları aynı olan Müslümanların dünyada eşi ve benzeri görülmemeyen ortak bir duruşudur. Aynı zamanda Müslümanların Allah Resulü’nün “Hac Arafat’ta bulunmak” tır...” (Tirmizi, Hac, 57.) beyanının dinî, ilmî, tarihî ve kültürel boyutlarını, fonksiyonlarını ve taşıdığı manayı, günümüzde yeniden düşünmelerini gerekli kılan bir duruştur. Mina dünya hayatında en büyük idealin Allah’ın rızası olduğunu öğretir. Hacda

kestiğimiz kurbanlar, malı Allah yolunda verebilmenin Müslümanın en önemli meziyetlerinden biri olduğunu hatırlatır. Usulüne, erkânına ve adabına hakkıyla riayet edilmek suretiyle yerine getirilmiş haccın kazancını sevgili Peygamberimiz, “Her kim bu evi (Kâbe’yi) hacce derken, (söz ya da eylemle) cinsel yakınlığa yeltenmez ve kötülük işlemese anasının onu doğurduğu günkü (günahtan) hâline dönmüş olur.” (Buhari, Muhsar, 10.) sözleriyle dile getirmiştir. Haccın bundan sonraki tüm arzusu Allah Resulü’nün müjdesine layık olmak için elde ettiği bu safi yeti korumak olmalıdır.

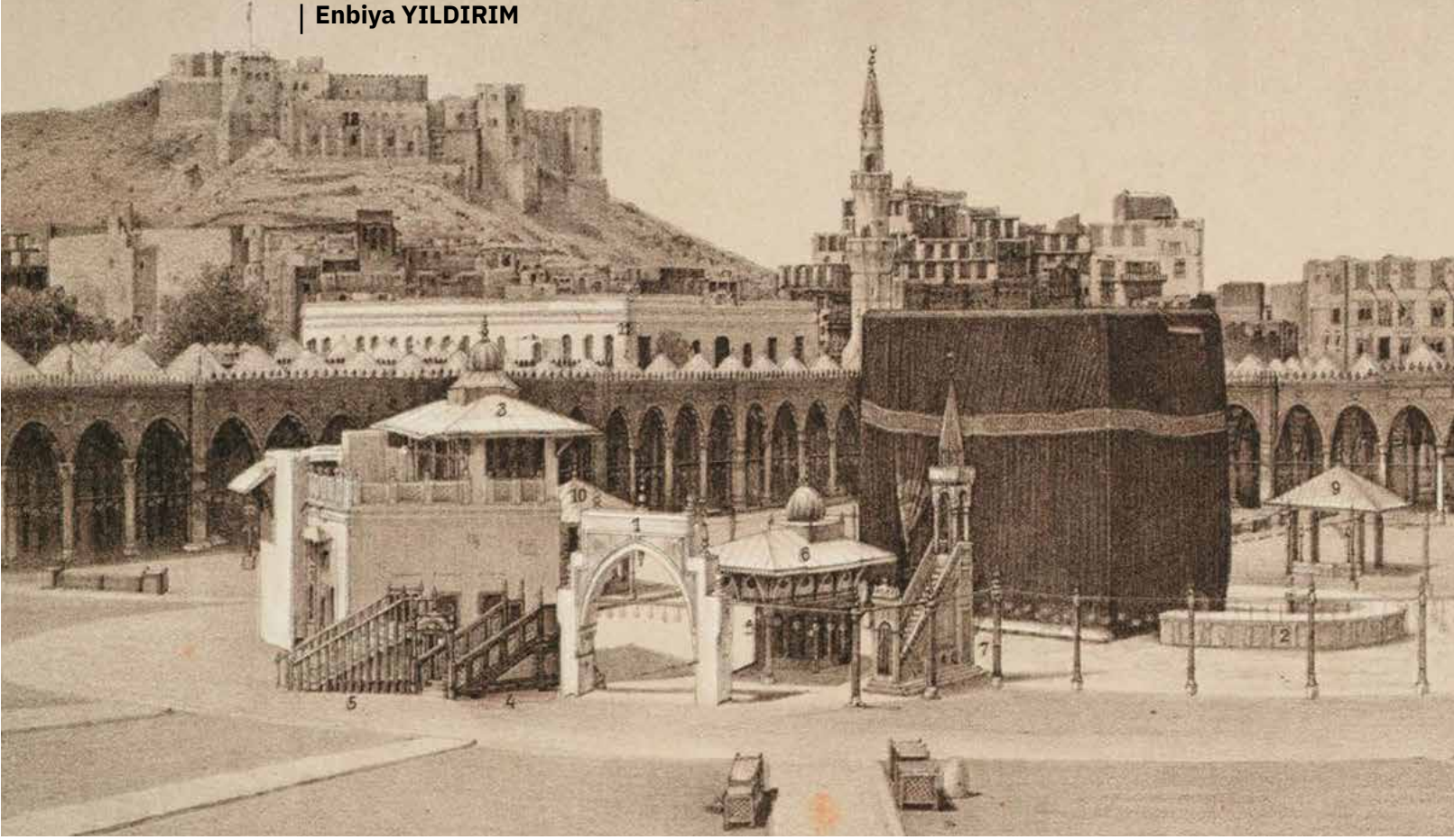
Gidebilen için büyük bir sevinç, gidemeyen için ise derin bir özlem sebebi olan hac, daima meşakkat sözüyle dile getirilmiştir. Bu meyanda Allah Resulü’nden (s.a.s.) itibaren Müslümanlar, hacıların yükünü hafifletmek için her türlü imkânlarını seferber etmeyi bir ibadet olarak görmüşler, hiçbir fedakârlıktan kaçınmamışlardır. Bu anlayışın bir gereği olarak hacıların yol güvenliğinden su ihtiyacına, sağlık hizmetlerinden iâşeye kadar her şeyi düşünmüşler, hac yolculuğu için emirü’l hacdan vezir ve kadılara, kervan komutanından tabip, cerrah, imam ve kâtiplere kadar birçok kişiyi görevlendirmişlerdir.

Bugün Diyanet İşleri Başkanlığı olarak bizler de geçmişin bu tecrübesinden istifade ederek yarım asra yakın bir süredir milletimize en güzel hizmeti vermek için çalışıyoruz. Bu kutsal yolculuğun müminin hayatında bir milada dönüşmesi için hiçbir özveriden kaçınmıyoruz. Hac yolculuğunun Türkiye safhasında personel seçimi ve eğitiminden hac hazırlık kurslarına, kadın irşat görevlisinden pasaport, vize ve aşı işlemlerine kadar her bir ayrıntıyı büyük bir titizlikle yönetiyoruz. Haccın Suudi Arabistan safhası için ise hazırlıklarımıza aylar öncesinden başlamaktayız. Vatan daşlarımızın huzurlu ve bereketli bir şekilde hac ibadetlerini yerine getirebilmeleri için koordinasyon, sağlık, barınma, yeme içme, kurban, kargo, emanet ve servis başta olmak üzere birçok alanda hizmet birimleri oluşturmaktayız. Başkanlık olarak haccın ibadet olduğu kadar bir de temsil yönü olduğunun bilinciyle hareket ederek devletimizin ve milletimizin asaletine uygun hizmetler üretmeyi ulvi bir görev bilmekteyiz.

Yüce Rabbimizden haccımızı ve tüm ibadetlerimizi kabul buyurmasını, rahmetine ve mağfiretine vesile kılmasını niyaz ediyorum. ■

HACCIN İBRAHİMÎ KÖKLERİ

| Enbiya YILDIRIM

Lügatte yönelmek, gitmek, ziyaret etmek anlamlarına gelen “hac” kelimesi fıkhi olarak bir ibadetimize karşılık gelir. Buna göre hac, Müslümanın belirlenmiş zaman dilimi içinde Hz. Peygamber’in (s.a.s.) yaptığı gibi yaparak başta Kâbe olmak üzere Arafat, Müzdelife ve Mina’yı ziyaret etmesi ve belirlenmiş olan dinî görevleri yerine getirmesidir. Bu görevleri yerine getiren kimseye de “hacı” denilir.

Haccın kalbi Kâbe

İslami kaynakların verdiği bilgiye göre, haccın ve umrenin kalbini oluşturan kıblemiz Kâbe’yi inşa eden Hz. Âdem’dir. Zaten Kur’an’da, “Gerçek şu ki insanlar için yapılmış olan ilk ev, âlemlere bir hidayet ve bir bereket kaynağı olan Mekke’deki evdir.” (Âl-i İmran, 3/96.) buyrulurken onun, ilk mabet olduğu belirtilmektedir. Hz. Âdem, inşayı bitirdikten sonra Kâbe’yi tavaf etmiş

ve meleklerden öğrendiği şekliyle dua edip iki rekât namaz kılmıştır. İlerleyen süreçte kumlar altında kalan yapının temelleri Allah tarafından kendisine bildirilen (Hac, 22/27; İbrahim, 14/37.) Hz. İbrahim ile oğlu Hz. İsmail tarafından bulunarak yeniden inşa edilmiştir. Ayette bu hususa işaret edilerek “Bir zamanlar İbrahim, İsmail ile beraber beytin temellerini yükseltirken...” (Bakara, 2/127.) buyrulmaktadır.

İnşa sonrası

Kâbe'nin inşasının tamamlanmasının ardından Allah (c.c.), Hz. İbrahim'e, "İnsanlar arasında hacca ilan et ki gerek yaya olarak gerekse nice uzak yoldan gelen yorgun argın develer üzerinde kendilerine ait birtakım yararları yakından görmeleri, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine belli günlerde Allah'ın ismini anmaları (kurban kesmeleri) için sana (Kâbe'ye)

gelsinler. Artık ondan hem kendiniz yiyin hem de yoksula, fakire yedin; sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve o eski evi tavaf etsinler." (Hac, 22/27-29.) emrini vermiştir. Böylece Hz. İbrahim, insanları hac için Kâbe'ye ilk davet eden insan olmuştur. Hacla ilgili menasiki de Rabbimizin gözetiminde yeniden belirlemiş ve Kâbe'nin her yıl haccedilmesi ibadetine öncülük etmiştir. Daha sonra da sevgili oğlu Hz. İsmail'i Mekke'de bırakarak Filistin'e dönmüştür. Bundan sonra Kâbe, diğer peygamberler ile ümmetlerinin hac mekânı olmayı sürdürmüştür.

Cahiliye dönemi

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) risalet görevi öncesinde Kâbe tavaf ediliyor, Arafat ve Müzdelife'de vakfeye duruluyor ve kurban kesiliyordu. Lakin hac ibadeti asli hüviyetini nispeten yitirmiş, putperest unsurlar taşıyan bir ibadete dönüşmüş, en kötüsü de Kâbe'nin içi ve etrafı putlarla doldurulmuştu. Tavaf esnasında da eller çırpılıp ıslık çalınıyordu. Günah işledikleri elbiseleriyle tavaf yapmak istemeyen erkekler ise başkalarından elbise bulamamaları durumunda çıplak, kadınlar da avret mahallerini örterek tavaf ediyorlardı. Nitekim "Onlar bir kötülük yaptıkları zaman 'Babalarımızı bu yolda bulduk, Allah da bize bunu emretti.' derler. De ki: Allah kötülüğü emretmez. Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?" (Araf, 7/28.) ayetinin bu kişilerle ilgili olduğu belirtilmektedir. (Kurtubi Tefsiri, VII, 187.) Bunun yanın-

da, hac görevini bitirdikten sonra çeşitli etkinlikler düzenlenerek kutlamalar yapılıyor, şiirler okunup kabileler atalarıyla övünüyor. Daha sonra Kur'an şu ayetle bu uygulamayı sonlandıracaktır: "Hac menasikini bitirince atalarınızı zikrettiğiniz gibi hatta ondan daha fazlasıyla Allah'ı zikredin..." (Bakara, 2/200.)

Hacılara sunulan hizmetler

Hacıların çoğunluğunu misafirler oluşturduğu için gelenlere çeşitli hizmetler sunulması gerekiyordu. Bunların başında da su (sikaye) ve yemek (rifade) ikramı geliyordu. İslam tebliği başladığı sıralar bu hizmetleri Resulullah'ın (s.a.s.) amcası Ebu Talib üstlenmişti. Lakin maddi açıdan zayıflayınca bunu kardeşi Abbas'a devretti. Abbas da Mekke'nin fethine kadar bu iki hizmeti üstlendi. Resulullah (s.a.s.) fetihten sonra her ikisini ondan bir süreliğine aldıysa da sonra tekrar iade etti. Hicretin 9. yılında Hz. Ebubekir'i hac emiri tayin ederek ona hacılara sunulmak üzere bir miktar gıda verdi. Veda Hacci'nda ise bu işi bizzat kendisi üstlendi. Sonrasında da halifeler, söz konusu hizmeti deruhte ettiler.

İmtiyazlara son

Hz. Peygamber (s.a.s.) Mekke'nin fethinden sonra Kâbe ve civarını şirk unsurlarından temizlemiştir. Bunun yanında "Biz Harem ehliyiz, Kâbe'nin bakımını üstleniyoruz." diyerek Arafat'ta vakfe yapmayan, hac ve Kâbe ile ilgili çeşitli imtiyazlara sahip Kureyş ve müttefiklerinden meydana gelen kabilelerin

imtiyazını, nazil olan “Sonra insanların -sel gibi- akın ettiği yerden (Arafat) siz de akın edin. Allah’tan mağfiret dileyin. Gerçekten Allah çok affedici ve esirgeyicidir.” (Bakara, 2/199.) ayeti vesilesiyle kaldırmış ve hacda herkese eşit statü sağlamıştır. (Kurtubi Tefsiri, II, 427.) Bu açıdan bakıldığında hac ibadetinin insanları eşit düzlemde bir araya getiren önemli ibadetlerden biri olduğu söylenebilir.

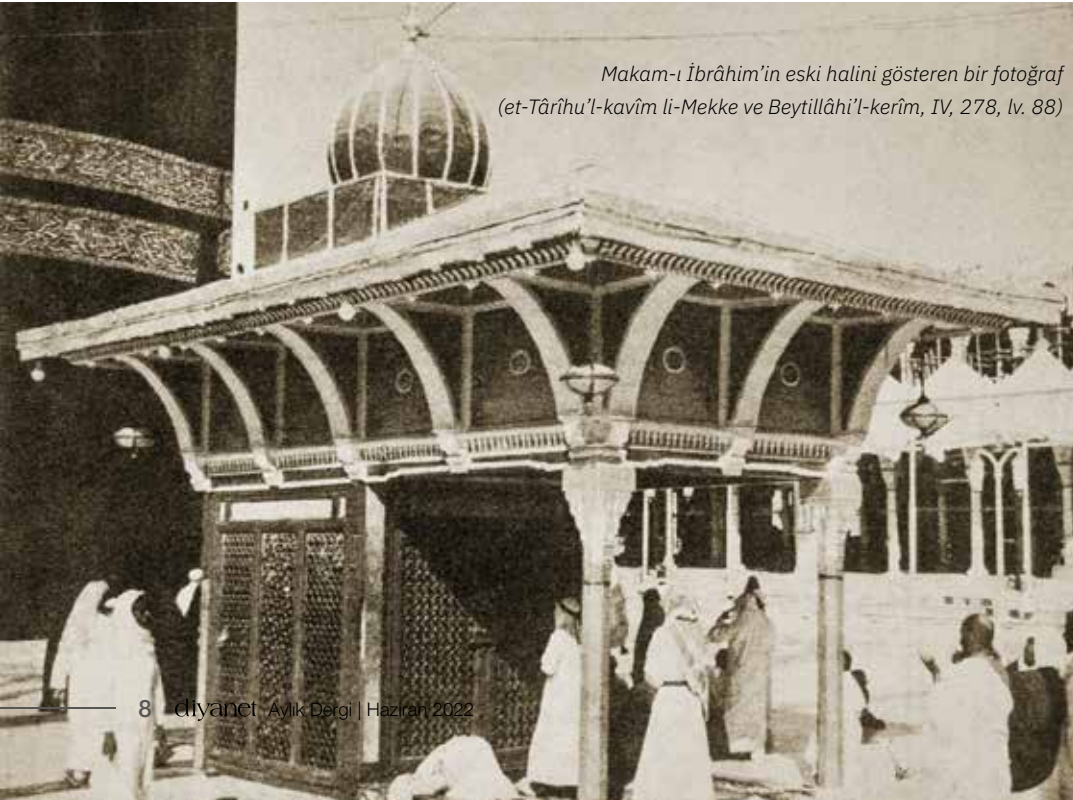
Yeni düzenlemeler

İslam’ın tebliğinden sonra bazı kesimler, Safa ile Merve arasındaki sa’y görevini putlara karşı yapıldığı ve hac menasikinden olmayan Cahiliye âdeti olduğu gerekçeyle yapmıyorlardı. “Safa ile Merve şüphesiz Allah’ın şiarlarından. Her kim hac veya umre yaparak Beytullah’ı ziyaret ederse Safa ile Merve arasında tavaf (say) yapmasında bir günah yoktur. Kim gönüllü olarak bir hayır yaparsa şüphesiz Allah -onu- bilir,

karşılığını verir.” (Bakara, 2/158.) ayetinin nazil olmasıyla birlikte bunun da hac menasikinden olduğu belirlenmiş oldu. (Kurtubi Tefsiri, II, 178.) Bunun yanında, Cahiliye dönemindeki çıplak tavaf ile Harem’e yiyecek içecek sokma yasağı “Ey Âdemoğulları! Her mescide gidişinizde elbiselerinizi giyin. Yiyiniz içiniz fakat israf etmeyiniz. Zira Allah israf edenleri sevmez. De ki: ‘Allah’ın kulları için yarattığı ziyneti (elbise) ve güzel (helal) rızıkları kim haram kıldı!’ De ki: ‘Onlar dünya hayatında -inanmayanlarla birlikte- inananlar içindir. Kıyamet gününde ise yalnız müminlere aittir.’” (Araf, 7/31-32.) ayetleriyle kaldırıldı. (Kurtubi Tefsiri, VII, 189.) Hz. Peygamber’in kendisi de hicretin 9. yılında irat ettiği: “Bu yıldan sonra hiçbir müşrik hac yapmayacak, kimse Beytullah’ı çıplak tavaf etmeyecek.” (Buhari, 369.) emriyle hem çıplak tavafı kaldırmış hem de müşriklerin haccını sonlandırmış oldu.

Haccın farz kılınışı

Umre için hicretin 6. yılında Mekke’ye kadar gelen Müslümanlar içeri sokulmamış ve Hudeybiye Antlaşması yapılarak kurbanlar kesilmiş, ihramdan çıkılarak geri dönmüştür. Sonrasında da Mekkelilerle ilişkiler hiçbir zaman iyi olmamış, bu nedenle hac, Mekke’nin fethinden sonra müyesser olmuştur. “Ona yol bulabilenlerin Beytullah’ı haccetmesi Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.” (Âl-i İmran, 3/97.) ilahi buyruğuyla emredilen haccın hangi yılda farz kılındığı hususunda farklı yaklaşımlar olmakla birlikte bunun hicretin 9. yılında olduğu İslam âlimlerince genel kabul görmüştür. Nitekim Cabir b. Abdullah hadisindeki “Resulullah -Medine’de- dokuz yıl haccetmeden bekledi; sonra onuncu senede Allah elçisinin hacca gideceğini halka ilan ettirdi.” (Müslim, Hac, 147.) ifadesi buna işaret etmektedir. Bu hacca, Resulullah (s.a.s.) katılmamış ve Mekke valisi Attab b. Esid hac emirliği görevini yürütmüştür. Fethi takip eden yıl ise Resulullah (s.a.s.) Hz. Ebubekir’i hac emiri tayin etmiş, Hz. Ali de Hz. Peygamber’in hacca ilgili verdiği direktifleri insanlara aktarmıştır. Bir sonraki yıl olan onuncu yılda da bizzat kendisinin riyasetinde hac görevi eda edilmiştir. Hacda ki hutbesinde bir sonraki yıl hac yapamayacak olmasını dile getirmesi (Müslim, Hac, 310.) nedeniyle de bu hac “Veda Haccı” olarak anılmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.s.) sonrası

Resulüllah'tan (s.a.s.) sonra halifeler bizzat kendileri veya tayin ettikleri emirler vasıtasıyla haccın düzenli bir şekilde eda edilmesini sağlamışlardır. Nitekim Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer halifeliklerinin ilk yılında emir tayin etmişler, sonraki yıl ise bizzat kendileri hac etmişlerdir. Hz. Osman da halifeliğinin ilk ve son yılları hariç her yıl hac etmiş, Hz. Ali ise yaşanan siyasi karmaşa ve iç karışıklıklar nedeniyle hacca gitmeye fırsat bulamamıştır.

Hz. Muaviye dâhil Hişam b. Abdulmelik'e kadarki halifelerin hacca gittikleri bilinmekle birlikte, Hişam'dan sonra hacca giden Emevi halifesi yoktur. Abbasilerde de Harunreşid'den sonra, devlet merkezinden uzun süre uzakta kalmanın doğuracağı endişelerden dolayı hacca giden olmamıştır.

Osmanlılar 1517 yılında Hicaz'ı Memlûklülerden alınca haccın organizasyonunu da üstlenmiş oldular. Ayrıca Yavuz Selim ile birlikte Sultanlar "Hadimu'l-Haremeyn" unvanını kullanmaya başladılar. Dünyanın farklı coğrafyalarından gelen hacıların başta yol emniyeti olmak üzere Mekke'de konaklamaları dâhil her türlü hizmetlerini görmek için büyük bir çaba sarf ettiler. Sultanlar, devlet merkezini uzun süreli terk etmenin muhtemel riskleri ve yaşanan savaşlar nedeniyle hac görevini eda edemediler. Bununla birlikte, Mekke'nin imarına yönelik çabaları yanında maddi destek ve hediyelerle Kâbe'ye ve müminlere olan

içten sevgilerini her zaman gösterdiler.

Resulüllah'ın (s.a.s.) hacca verdiği önemin hikmeti

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kendi başına kıldığı "farz namaz" bilinmemektedir. Şayet Medine'de ise Mescid-i Nebevi'de, şehir dışında ise cemaatle birlikte kıları. Bu, birlikte ibadet etmeye verdiği önemin açık bir göstergesidir. Çünkü o, hayatın merkezine Müslümanlarla birlikte olmayı koymuştur. Müminleri bir araya getiren en geniş katılımlı ibadet olan hacca olağanüstü bir önem vermesi de bundandır. Kaldı ki diğer ibadetler gibi Yüce Allah'ın talebi de bu yöndedir (Âl-i İmran, 3/97.) ve Hz. Peygamber de aslında bu talebi gerçekleştirmiştir. Bu yüzden, hacla ilgili pek çok hadis buyurmuş ve bu kutsal görevi İslam'ın beş şartından biri olarak saymıştır. (Buhari, 8.)

Allah ve Allah Resulü'nün talebi, Müslümanlar tarafından hakkıyla anlaşılmış ve müminler ellerine geçen her fırsatta hac ibadetini yerine getirmeye gayret etmişlerdir. Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.s.) etrafında en çok sahabisinin bulunduğu zaman dilimi hac olduğundan onun bu ibadet süresince yaptığı ve söylediği her bir şey en ince teferruatına kadar sahabenin fiilî ve sözlü nakliyle kuşaklar boyunca aktararak olduğu gibi korunmuştur. Müslümanın, bitkiler de dâhil hiçbir şeye zarar vermeden (Buhari, 112.) dünyadan âdeta soyutlanarak Rabbine yöneldiği ve farklı coğrafyalardan gelen kardeşleriyle ümmet ruhunu pekiştirdiği hac ibadeti bugün

de Müslümanlığın şiarlarından biri olmaya devam etmekte, İslam dünyası arasındaki bağları kuvvetlendirme açısından çok büyük bir işlev görmektedir.

Velhasıl hac

Mekke uçakla İstanbul'a 2.400, Köln'e 4.345, Pekin'e 7.385, New York'a 10.306, Sydney'e 13.231 kilometre uzaklıktadır. İnsan, sırf yaratıcısına kulluk etmek için bu kadar mesafeyi aşar. Ve bu ibadet her açıdan fedakârlık gerektirir. Öncelikle maddi harcama yaptırır. Bunun yanında, pek çok zorlukları nedeniyle bedenî olarak da yorucudur. Ayrıca, işi gücü bir yana bırakmayı, yurdundan veya yerleştiği yerden uzaklaşmayı, tanımadığı milyonlarca insanla bir arada olmayı gerektirir. Neresinden bakılırsa bakılsın zahmetli bir ibadettir. Zorlukları fazla olduğundan Allah katındaki ecri de çok fazladır. Bundan dolayı Hz. Peygamber, "Kabul olmuş haccın karşılığı cennettir." (Müslim, Hac, 437.) buyurmuşlardır. Bir keresinde de Hz. Nebi'ye "En üstün amel hangisidir?" diye sorulmuş, o da şu cevabı vermişlerdir: "Allah ve Resulü'ne iman etmektir." Ardından, "Sonra hangisidir?" diye sorulunca "Allah yolunda cihad etmektir." buyurmuşlardır. "Sonra hangisidir?" diye üçüncü kez sorulunca da şu cevabı vermişlerdir: "Makbul olan hacdır." (Buhari, 26.)

Unutmamak gerekir ki hac, Resulüllah'a (s.a.s.) uymanın, onun peşinden gitmenin en büyük göstergelerinden biridir. ■

HACCIN GAYESİ VE HAC FİİLLERİNİN SEMBOLİK ANLAMI VE HİKMETLERİ

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

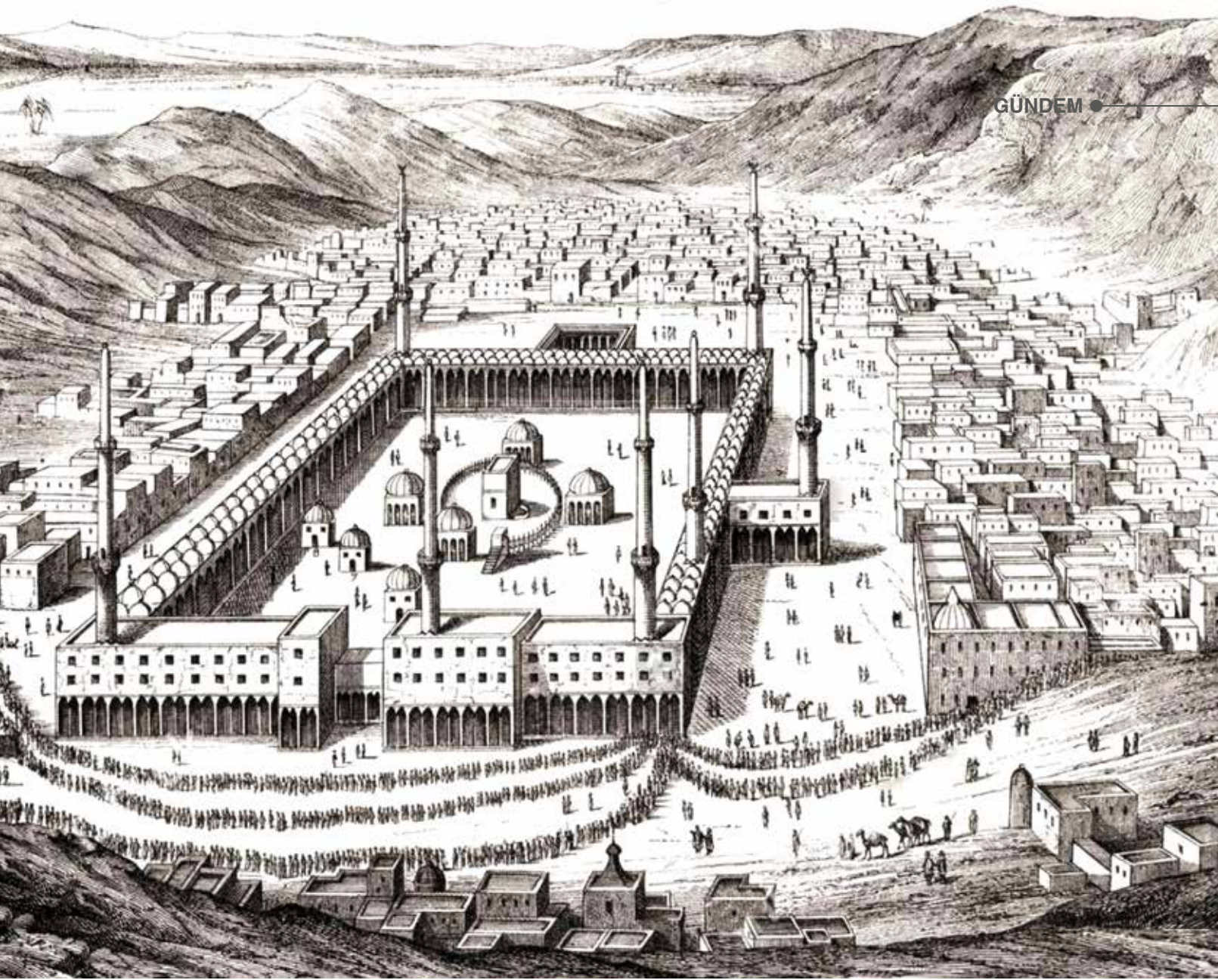
İslam'ın temel ibadeti olarak hac

İslam'ın beş temel şartından biri olan hac ibadeti, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e (s.a.s.) kadar uzanan bir tarihe sahiptir. Her Peygamber'in şeriatında yer alan hac ibadeti, belli zaman içerisinde ve belirli mekânlarda ifa edilmektedir. Zaman içerisinde asli şeklinden uzaklaşan hac ibadeti Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından yeniden aslına döndürülmüştür. Bu konuda uygulamanın nasıl olması gerektiği ise Hz. Peygamber tarafından "Hacca dair uygulamalarınızı benden öğreniniz." şeklinde ifade edilmiştir. Hz. Peygamber diğer ibadetlerde olduğu gibi bu konudaki uygulamaları ve fiilî sünneti ile Müslümanların kıyamete kadar örneği olmuştur.

İslam'da bedenî ibadetler içerisinde hac kadar sembollerle dolu başka bir ibadet yoktur. Namaz da birtakım şekil ve hareketlere sahip olması bakımından sembolik yönü bulunan bir ibadettir. Ancak namazda yer alan hareket ve fiillerin özellikle tek mekânda ifa ediliyor olmaları yönüyle namaz hacca göre daha sade bir ibadettir. Hac ise belli mekânlarda ancak her bir mekânda yapılan hareketler farklı olmak üzere icra ve ifa edilmektedir. Bu bakımdan hac neredeyse baştan sona her birinin farklı anlamları bulunan sembollerle yüklü bir ibadettir. İbadetlerde şekil ve semboller mükellefler açısından uygulama birliğini sağlaması bakımından son derece önemlidir. Ancak ibadet bilinci ve ruhu açısından esas önemli olan bu şekillerin anlamlarını

kavramak ve ibadeti bu bilinçle yapmaktır. Bütün ibadetler gibi hac da ancak söz konusu sembollerin anlamlarının kavranıp ona göre ifa ve icra edilmesiyle hedefine ulaşacaktır. Bundan dolayı Kur'an ve sünnette yer alan hac ve umre ile ilgili bilgilerde ve kullanılan bazı ifade ve lafızlarda yer yer bu sembol ve şekillerin manalarına işaret edildiğini görmekteyiz. Dindarlık zihniyetinin gelişip yerleşmesi, hac ibadetinin içselleştirilmesi ve haccın hedefine ulaşması için söz konusu şekillerin manalarını,

sır ve hikmetlerini önemseyen İslam âlimleri konuyla ilgili birbirinden güzel açıklamalar yapmışlardır.

Haccın sembollerindeki anlamları kavramak için öncelikle şu sorulara cevap verebilmek gerekir:

Hac nedir ve hacca neden gidilir?

En kısa ifadeyle hac, Yüce Allah'ın (c.c.) davetine icabet edebilme bahtiyarlığına erip O'nun evine misafir olmak ve kutsal beldelerini ziyaret edebilmektir. Bir Müslüman bu kutsal yolculukta başta

Allah'ın davetine uyup rızasını kazanmak yanında şu temel maksatları da gerçekleştirmek için hacca gider:

1. Allah'ın, Hz. İbrahim'le başlattığı ilahi davetine icabet edip Yüce Allah'ın şeref konduğu olmak. Zira Yüce Allah Kâbe'yi inşa ettirdiği ve ziyarete hazır hâle getirdiği Hz. İbrahim'e şöyle bir emir vermiştir: "İnsanlara hac ibadetini duyur; gerek yaya olarak gerekse yorgun argın develer üzerinde uzak yollardan gelerek sana ulaşsınlar. Böylece kendileri için

faydalı olan şeyleri açık seçik görsünler ve Allah'ın onlara rızık olarak verdiği, belirlenen günlerde kesecekleri kurbanlık hayvanlar üzerine O'nun adını ansınlar. Artık onlardan hem kendiniz yiyecek hem sıkıntı içindeki yoksulları doyurun." (Hac, 22/27-29.)

Hz. Peygamber (s.a.s.) ise şöyle buyurmuştur: "Hac ve umre yapanlar Allah'ın misafirleridir. O'ndan bir şey isterlerse onlara cevap verir. Af isterlerse onları affeder." (İbn Mace, Menasik, 5.), "Kabrimi ziyaret edene şefaatiim va-

cip olur.” (Dârekutnî, II, 278, H. No: 192; Beyhakî, Şuabü'l-İmân, III, 490, H. No: 4159.), “Kim gönlünde beni ziyaretten başka bir düşünce olmaksızın beni ziyarete gelirse kıyamet günü ona şefaathçi olmak benim üzerimde bir hak olur.” (Taberânî, Evsat, V, 275, H. No: 4542.)

İşte bu davetlere muhatap olan mümin maddi imkânlarını da denkleştirerek kutsal hac yolculuğuna çıkar ve buraya geldiği zaman “lebbeyk” diyerek yani “Yarabbi senin davetine icabet ettim, yine olsa yine icabet ederim, emrine amadeyim.” diyerek hacda yapması gereken amelleri yapmaya başlar.

2. Allah'ın mal ve beden ile yapılan ibadeti olan hacı yapmak ve hacı olmak, hem maddi hem de manevi varlığının şükrünü eda etmek, manevi zenginliğini artırmak, cennete götürecek bir amel yapmak ve Allah'ın üzerinde bulunan hakkını eda etmek. Zira Yüce Allah şöyle buyurur: “Orada apaçık deliller, İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Gitmeye gücü yetenin o evi ziyaret etmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki Allah hiçbir şeye muhtaç değildir.” (Âl-i İmran, 3/97.)

3. Kendileri için faydalı olan şeyleri görmek, günahlardan ve manevi kirlilerden temizlenmek, duaların kabul edilmesine vesile aramak ve kabul olmuş peygamber dualarıyla dua etmek. Kutsal topraklar, harem ve özellikle

İbadetlerde şekil ve semboller mükellefler açısından uygulama birliğini sağlaması bakımından son derece önemlidir. Ancak ibadet bilinci ve ruhu açısından esas önemli olan bu şekillerin anlamlarını kavramak ve ibadeti bu bilinçle yapmaktır. Bütün ibadetler gibi hac da ancak söz konusu sembollerin anlamlarının kavranıp ona göre ifa ve icra edilmesiyle hedefine ulaşacaktır.

de Kâbe, Arafat, Mina günahların affı ve duaların kabulü için önemli dinî mekânlardır. Zira daha önce buralarda pek çok peygamberin ve müminin duasının kabul edildiğine şahit olunmuştur ve bu anlamda yaşanmış tecrübeler mevcuttur. Bu peygamberler buralarda duaların kabul olması için de Cenab-ı Hakk'a niyazda bulunmuşlardır. Rab-bimiz haccın bu gayesini anlatırken şöyle buyurmuştur: “Böylece kendileri için faydalı olan şeyleri açık seçik görsünler ve Allah'ın onlara rızık olarak verdiği, belirlenen günlerde kesecekleri kurbanlık hayvanlar üzerine O'nun adını ansınlar. Artık onlardan hem kendiniz yiyecek hem sıkıntı içindeki yoksulları doyurun. Sonra kalan hac fiillerini tamamlayıp temizlensinler, adaklarını yerine getirsinler ve o kadim evi (Kâbe) tavaf etsinler.” (Hac, 22/28-29.) Peygamber Efendimiz de “Kim Allah için hacceder de (Allah'ın rızasına uymayan) kötü söz ve davranışlardan ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsa (kul hakkı hariç) annesinden doğduğu günkü gibi (günahlarından arınmış olarak hacdan) döner.” buyurmaktadır. (Buhari, Hac, 4; Müslim, Hac, 438; Nesai, Menasikü'l-hac, 4.) Hz. İbrahim'in bu mekânda yaptığı bir dua şöyledir: “Rabbim! Beni ve soyumdan gelecek olanları namazı devamlı kılanlardan eyle; Rabbimiz, duamı kabul et.” (İbrahim, 14/40.)

4. Vahyin indiği, resullerin ve Resul-i Ekrem'in andığı

mekânlarda ve zamanlarda Allah'ı anmak. Nitekim Rab-bimiz şöyle buyuruyor: “Belirlenmiş günlerde Allah'ı zikredin. Allah'a saygılı olan için iki günde (dönmekte) acele edene günah yoktur; daha uzun kalana da günah yoktur. Allah'a saygılı olun. Bilin ki sizler O'nun huzurunda toplanacaksınız!” (Bakara, 2/203.)

5. Nefis muhasebesi yapmak ve sabır eğitiminden geçmek. Hac esnasında müminler başta vatandan, evlad u iyalden ayrılmak olmak üzere pek çok mahrumiyete katlanırken aynı zamanda kabul olunmuş bir hac için gayret gösterirken nefsin isteklerine karşı koymak gibi nice zorluk karşısında da sabır eğitimin-den geçmiş ve nefislerini terbiye etmiş olurlar. Bu hedef Kur'an'da ifadesini şu şekilde bulur: “Hac bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca karar verip niyet ederse bilsin ki hac sırasında kadına yaklaşmak, günaha sapmak ve tartışıp çekişmek yoktur. Ne hayır işleseniz Allah onu bilir. Azık edinin; kuşkusuz azığın en hayırlısı takvadır. Öyleyse bana saygı duyun, ey akıl sahipleri!” (Bakara, 2/197.)

6. Resulüllah'ın ahlakıyla ahlaklanmak için onun İslam için verdiği mücadeleyi ve katlandığı fedakârlıkları yerinde görmek ve dinî bilinci yenilemek. Hac esnasında ziyaret edilen bütün mekânlarda Hz. Peygamber'in izlerini görmek ve hissetmek mümkündür. Bedir, Uhud, Hayber, Hendek gibi mekânlar Resulüllah'ın ve ashabının müşriklere karşı fiilî savaş

yaptığı ve İslam'ın yerleşmesi için binbir fedakârlık örneğinin yaşandığı kutsal mekânlardır. Müslümanların, tarihî malumat olarak okudukları mekânlar hac esnasında ziyaret edilerek o çileler hatırlanır ve o duygular yeniden yaşanır. Böylece Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ve ashabına olan saygı ve minnet duyguları zirve yapar.

Hac fillerinin sembolik anlamları ve hikmetleri

İslami ibadetler içerisinde en yoğun sembole sahip olan hacdır. Şüphesiz dinî bilincin oluşması ve imanın manevî zevkinin tadılması noktasında bu sembollerden her birinin birçok anlamı ve hikmeti vardır. Kısaca ifade etmek gerekirse;

Hac yolculuğu: Bu kutsal yolculuk, dünyaya ait her şeyini terk ederek Allah için yola çıkmak, Allah'a hicret etmek ve bir mahşer provası yapmaktır. Hac yolculuğuna çıkan kimse yolculuk için en güzel azıkları edinmesi gerektiğini bizzat müşahede eder ve bunları artırmanın çarelerini arar. Bundan hareketle de ahiret yolculuğu için ahiret azığını artırmaya ve güzelleştirmeye gayret eder. Bu uğurda daha çok ibadet eder ve yapmış olduğu ibadetleri ihlas ile tezyin eder.

Telbiye duası: Her şeyden önce bu dua, bütün sembollerin ortak noktası olup Allah'a ve O'nun insanlık için vazeden gönderdiği yüce değerlere teslim olmayı ifade etmektedir. Teslimiyeti, söz birliğini ve toplu yemini ih-

tiva eder. Aynı zamanda bu dua, Allah'ın yaptığı kutsal çağrının manasını anlamak, bunun tevhid inancını benimseyip içselleştirmeye ve takva bilincine sahip kılma-ya yönelik bir çağrı olduğunu yaşayarak öğrenmek, bu sembollerin ortak anlamlarından biridir. İşte “lebbeyk” nidalarıyla kutsal mekânların semalarını dolduran “telbiye” duası Allah tarafından yapılan bu çağrıya hacı adayı mümin tarafından verilen bir cevaptır. Bu cevapla hacı şunu söylemektedir: “Allah'ım! Senin emrine uydum ve davetine icabet ettim. İmanımla birlikte sana teslim oldum. Sen Rabbimsin. Sen emret, aciz bir kulun olarak emrini yerine getireyim. Allah'ım sen tek ve birsin. Yaratılanların içinde senin eşin ve benzerin yoktur. Mülk yalnızca sana aittir ve ortağın yoktur. Yalnız sana hamdederim. Bize nimet veren sensin. Tekliğine ve birliğine iman etmiş bir kulun olarak sana teslim oldum Allah'ım!”

Mikat: İhrama girilecek yere mikat denir. Ancak mikatın esas anlamı, Allah'ın davetine icabetin ve Allah tarafından kuluna verilen randevunun başlangıç mekânı olmasıdır. Bunun için en özel davete en özel ve özenli bir şekilde hazırlanma yeridir. Bunun için hacı adayı bu randevu mekânına en özel, en temiz elbise ile, en güzel sözle, en üstün nezaket kurallarına riayet ederek ve en temiz duygularla gelir. Bu randevu esnasında, maddi ve manevî kirlerden arınmak için abdest veya gusül alınır,

hakiki kulluğa niyet edilir, bunun için sabır ve gayret edileceğine dair söz verilir.

İhram: Özel ve sembolik bir elbise olan ihram, hacının hayatında yeni ve tertemiz bir sayfa açtığının göstergesidir. Aynı zamanda ihram, giyildikten sonra birtakım davranışlar yasak olduğundan, günah işlemeye, yanlış işler yapmaya karşı giyilen bir zırhtır. İhramlı kişi, günahlara karşı direnme, sabır gösterme, nefesine hâkim olma eğitiminden geçer. İhram, hacının dokunmazlığını ve dokunulmazlığını ifade eder. İhram eşitliği, çokluk içinde birliği, sadeliği, alçak gönüllülüğü, teslimiyeti, muhtaçlı-

ğı sembolize eder. Kefeni de temsil eden ihram, bir ölüm provasını yapmayı ve ölmekten önce ölmeyi anlatır.

Kâbe'yi tavaf: Kâbe, sembolik olarak yeryüzünde Allah'ın birliğini temsil eden abidevi bir yapıdır. Tavaf yapan hacı, bu hareketi ile kâinatın kendi yörüngesi etrafında dönmesi şeklindeki eyleme katılmakta ve kâinatla âdeta bütünleşmektedir. Aynı zamanda yedi defa yapılan tavaf, günahkârın, suçlunun ve ihtiyaç sahibinin ilgili makama istediğini alıncaya kadar ısrarla müracaat etmesini sembolize eder. Tavafa, Haceru'l-Esved sol tarafa alınıp onun hizasından başladığı ve insan kalbi de sol tarafta olduğundan âdeta yapılan ibadetin ve yakarışın kalple, canıgönülden ve samimiyetle yapıldığı ifade edilir. Yedi defa tavaf yapan hacı sanki şunu söylemiş olur: "Ya Rabbi eğer beni affedersen ki affetmeye layık olan ancak sensin, işte günahımı itiraf ederek kapındayım. Şayet sen beni affetmezsen ki ben senin kulunum, beni kim affeder? Ben affedildiğimi hissedinceye kadar kapından ayrılmam. Çünkü gidecek başka bir kapı ve kapısından af dileyeceğim senden başka bir otorite yoktur."

Haceru'l-Esved'i selamlama: Tavaf esnasında hacılar Haceru'l-Esved'i selamlarlar. Bunun için mezkûr taşla bizzat el sürmek şart değildir. Uzaktan selamlama yolu ile de yapılabilir. Bu taşı selamlamak âdeta Allah'a bağlılık yemini edip O'nun değerleri-

ne bağlı kalma sözü vermektir. Aynı zamanda aslında beyaz bir taş iken zamanla insanların el sürmesiyle karararan bu taş, günahın insan kalbini nasıl karartacağını da anlatır.

Mültezemde dua etmek: Kâbe kapısı ile rûkn-i yemani arasında kalan bölgeye Mültezem denilir. Burası Hz. Âdem'in duasının kabul olduğu yerdir. Aynı zamanda Mültezem bir ana olarak Hz. Hacer'in eteğini temsil etmektedir. Kâbe'nin fiziki mimarı Hz. İbrahim olmakla birlikte esas mimar Hz. Hacer'dir. Zira onun Allah'a teslimiyeti olmasa belki de Kâbe imar edilmiş olmayacaktı. Onun duası ve teslimiyeti olmasaydı zemzem fışkırmayacaktı. Bu yüzden Mültezem Hz. Hacer'in eteğini temsil eder. O nasıl Allah'a yalvardı ve duası kabul olduysa hacılar da çocuğun annesinin eteğine sarılıp talepte bulunduğu gibi Mültezem'e yapışır ve istekte bulunur, Allah'a dua eder ve duası kabul olur.

Sa'y: Sa'y, Hz. Hacer'in ciğerparesi oğlu İsmail'e su ararken bir o tepeye bir bu tepeye koşmasını temsil eder. O, bu hayati ihtiyacını Allah'tan talep etmiş ve zemzemin fışkırmasına vesile olmuştur. Ondan sonra gelen bütün hacılar da bu durumu göz önünde bulundurarak Rablerine en hayati dileklerinin yerine getirilmesi için niyaz ederler ve dualarının kabul olacağına inanırlar. Burada zemzem maddi ve manevi arınmayı temsil eder, aynı zamanda çaresiz fakat

Kâbe, sembolik olarak yeryüzünde Allah'ın birliğini temsil eden abidevi bir yapıdır. Tavaf yapan hacı, bu hareketi ile kâinatın kendi yörüngesi etrafında dönmesi şeklindeki eyleme katılmakta ve kâinatla âdeta bütünleşmektedir.

mütevekkil olan bir kula Allah'ın büyük ve sonsuz ikramını anlatır.

Arafat vakfesi: Hac ibadeti âdeta mahşer gününün bir provasıdır. İnsanlar o gün mahşer meydanında yalın ayak ve çıplak bir şekilde toplandıkları gibi hacca da Arafat meydanında yalın ayak ve çıplak bir şekilde; dünyaya ait her şeylerini terk etmiş bir hâlde bir araya toplanırlar. Mahşer günü insanın elde edebileceği en güzel kazanç o meydanda mümin olmasının tescil edilmesi olduğu gibi bu dünyadaki en güzel hâli de Arafat meydanında ihramlı bir şekilde hac ibadetini ifa etmesidir. Bunu da vakfe denilen özel bir duruşla Rabbine takdim eder.

Şeytan taşlama: İhram ile şehvi isteklerden, nefsin arzularından, ziynetten, güç ve kuvvetten uzaklaşıldığı gibi cemrelere taş atılmasında da aklın sınırlarından uzaklaşmaya işaret vardır. Nitekim belirli bazı yerlere belli sayıda taş atılmasının akli bir izahı yoktur. Ancak hacı bunu yaparak şunu demiş olur: Ya Rabbi! Kulun olarak el pençe bir vaziyette senin kapında, huzurundayım. Sevabını umarak ve azabından korkarak ne emrettin ise onu yerine getirmekte ve yasakladığın ne varsa ondan da kaçınmaktayım. Sana nasıl ibadet edeceğim hususunda kendi aklıma, fikrime, güç ve kuvvetime bakmıyorum.

Kurban: Hedy denilen, hacda kesilen ve hediye anlamına gelen kurban bir anlamda Hz. İbrahim gibi bir teslimi-

Bedir, Uhud, Hayber, Hendek gibi mekânlar Resulüllah'ın ve ashabının müşriklere karşı fiilî savaş yaptığı ve İslam'ın yerleşmesi için binbir fedakârlık örneğinin yaşandığı kutsal mekânlardır. Müslümanların, tarihî malumat olarak okudukları mekânlar hac esnasında ziyaret edilerek o çileler hatırlanır ve o duygular yeniden yaşanır.

yet ve itaat anlamını ifade eder. Bir başka yönden ise belli bir mali güce ve sıhhate sahip olup hacca kadar gelen hacının verdiği bu nimetler için Allah'a şükretmesini temsil etmiş olur.

Tıraş olma: İhramdan çıkmadan önce sembolik olarak yapılan tıraş, Allah'ın evine tertemiz, gösterişsiz ve beyaz bir elbise ile geldiği gibi oradan da tertemiz ayrılmayı sembolize etmektedir.

Ziyaret tavafı: Haccın en önemli rüknü olan ziyaret tavafı, ihrama girip o zamana kadar yaptığımız ibadetlerle ilgili âdeta Rabbimize karşı bir tekmil, bundan sonra yapacağımız güzel ameller için söz vermeyi temsil eder.

Veda tavafı: Kişi, hac ibadetini tamamlayıp da vatanına dönmek istediğinde Kâbe'yi tavaf ederek sanki dönüş için Kâbe'nin sahibinden izin ister. Nitekim misafir, konakladığı yerden ev sahibinin müsaadesiyle ayrılır.

Haccı bu bilinç ve anlayışla yapabilen bir hacı, bu ziyaretin sıradan bir seyahat olmadığını anlar ve gerçek anlamıyla arınır, yenilenir, yoğun dinî duygularla dolar, kötülüklerden, kötü duygulardan, günahlardan arınmış, iyi duygular yüklenmiş, iyi ameller yapmaya azmetmiş ve gerçek bir hacı olarak memleketine döner. ■

ÜSTÜ KÜLLENMEYEN

TEK ÖZLEM:

HAC

| Süleyman SARI

Yeryüzünde insanların atası ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'den (a.s.), din binasının son tuğlasını koyan Hz. Muhammed Mustafa'ya (s.a.s.) kadar tüm peygamberlerin getirdiği tevhid dininin adı İslam'dır. İslam'dan başka hiçbir inanç esası Allah (c.c.) indinde makbul değildir. Allah nezdinde tek din ancak İslam'dır. (Âl-i İmran, 3/19.) İslam dini de ilk peygamberden itibaren beş temel esasa göre kurulmuştur. Kelime-i şehadet getirmek, namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak ve âlemlere bereket kaynağı olan (Âl-i İmran, 3/96,97.) Kâbe'de haccetmektir. (Buhari, İman 1, 2; Müslim, İman, 19-22.) Şehadetin ilk bölümü tüm peygamberler döneminde ortak: Eşhedü ellâ ilahe illallah... Ancak ikinci kısmı her peygamberin kendi döneminde Allah'ın kulu ve peygamberi olduğunu kabul etmektir. Allah işte bu peygamberleri aracılığı ile kalan dört temel esası emretmiş ve o peygamberlerin ümmetleri de bunlara uymakla mükellef tutulmuştur.

Hac ibadeti de Kâbe'nin var olduğu günden beri meleklerin

gökteki tavaflarına yeryüzündeki inananların Kâbe etrafında dönerek eşlik etmeleri ve o elest bezminde hep birlikte "Bela (Evet, Rabbimizsin)." (Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 272.) diyerek cevap verdiği kişilerle kardeş olduklarını ilan ettikleri Arafat meydanında Rabbani bir duruş (vakfe) sergiledikleri eşsiz bir ibadettir.

Kutsal topraklara gidemeyenler, yıllardır gitmek için gözyaşı dökenler hasret ateşi ile yanıp kavrulmuşlar ve büyük bir özlem duymuşlardır. Bu aşk, bu sevgi engellenemeyen ve her yıl çoğalarak daha da büyüyen bir duygudur. Gidenler bir daha gitmek isterler, doyumu olmaz. Defalarca gitmek bıkınlık ve yılgınlık vermez, tam aksine o muhabbeti daha da artırır. Yediden yetmişe herkeste vardır bu özlem. Küçük bir yavru bile; "Mekke'de iken Medine'yi, Medine'de iken Mekke'yi, Mekke ve Medine'de iken Türkiye'yi, Türkiye'de iken de her ikisini özleyorum." diyerek vatan özleminin imandan olduğunu, gönülden geldiğini yürekten dillendirebilmektedir. İbadetin fazileti, zaman ve mekânın faziletiyle artar.

Haccın yapıldığı ay mukaddes bir aydır. Teşrik günleri mukaddes günlerdir. Mekke ise en temiz ve en mukaddes mekândır. Çünkü Rabbimizin evine ev sahipliği yapan kutsal bir şehir, mukaddes bir başkenttir.

Hac yüksek bir gayeye, yüce bir hedefe hazırlayan ve bunu gerçekleştiren bir mekteptir. Çocukların tatillerde okullarını özlemesi gibidir hac özlemi. Müslümanlara yanlarına aldıkları takva ağızlığı ile (Bakara, 2/197.) sabır, sevgi, saygı, kardeşlik, vefa, hoşgörü, cömertlik, fedakârlık, diğerkâmlık gibi ahlaki güzellikleri kazanma ve yaşama imkânı sunmanın yanında, kefen mesabesindeki iki parçalık ihram bezine bürünerek ölümü, ahireti, hesap ve mizanı, kul hakkına saygıyı öğretir. Efendimiz (s.a.s.) Kâbe'yi tavaf ederken; "Ey Kâbe! Ne kadar büyüsun, ne kadar güzelsin. Saygınlığın da çok büyük. Ancak mümine olan hürmet, sana olan hürmetten daha yücedir." (İbn Mace, Fiten, 2.) derken bu saygıyı öğretmektedir. Kâbe, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in temellerini yükselttiği bir yapıken kalp

ve gönül Rabbimizin yapısıdır. Bundan dolayı hürmet ve saygınlığı daha yücedir. Kâbe'ye kalplerini kuvvetlendirmek için gidenler, bunun yolunun mümin kardeşlerinin kalbini kırmamaktan, onun saygınlığını çiğnememekten geçtiğini iyi bilmelidirler.

Ruhlar âleminde tanışanların, birbiri ile ülfet, muhabbet kurup kaynaşanların buluşma ve yeniden tanışıp kucaklayışını özlemektir hac özlemi. İmanları, gönülleri, his ve dertleri aynı; talepleri, duaları, dilekleri ve yakarışları aynı olan milyonlarca Müslümanın bir araya geldiği ve tanıştığı, evrensel bir kongreye hasret duymaktır, hac özlemi.

Hac insanın iç dünyasına, kalbine, ahiret yurduna, ebedî hayatına, mahşer meydanına, öldükten sonra tekrar dirilişe, dilleri, ırkları, renkleri, coğrafyaları farklı milyonlarca Müslüman kardeşlerine; İslam tarihine, İslam coğrafyasına, etrafı bereketli kılınan kutsal topraklara ve Rabbimize, Beytullah'ın Rabbine yapmış olduğu yolculuğun adıdır.

Sevgili Peygamberimizin (s.a.s.), "Allah tarafından kabul edilmiş haccın karşılığı ancak cennettir." (Buhari, Umre, 1.) dediği gibi makbul bir hacla cennet özleminin çekildiği bir aştır hac özlemi...

Mevlam çağırınca kul Mekke'ye gider. Rabbimiz şöyle buyurur: "İnsanlara haccı ilan et ki gerek yaya gerek uzak yollardan binekler üzerinde sana gelsinler." (Hac, 22/27.) Hz. İbrahim babamıza "Haccı insanlara tebliğ et, onları hacca

davet et." diye emrettiğinde Ebu Kubeys dağından yankılanan o gür sese icabet ederek yine gözyaşları ile Kâbe yollarına katile katile düşen o hacıların ardından çaresizce ağlayanların özlemidir hac...

Hz. Peygamber (s.a.s.), "Kim Allah için hacceder de (Allah'ın rızasına uymayan) kötü söz ve davranışlardan ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsa (kul hakkı hariç) anesinden doğduğu günkü gibi (günahlarından arınmış olarak hacdan) döner." (Buhari, Hac, 4; Müslim, Hac, 438.) buyurmaktadır. Anasından doğduğu günkü gibi tertemiz dönmeyi aklına koyan, gönlüne nakşedenlerin özlemidir hac.

Peygamber (s.a.s.) Efendimiz; "Hacılar ve umre yapanlar Allah'ın (evinin) ziyaretçileridir. Kendisine dua ederlerse Allah onların dualarına icabet eder, O'ndan bağışlanma dilerlerse onları bağışlar." (İbn Mace, Menasik, 5.) buyurmaktadır. Duyufurrahman (Allah'ın misafiri) ve carullah (Allah'ın komşusu) olmayı düstur edinmiş, dualarının kabul edileceğine bu müjde ile inanmış ve dönüşünü de vefdullah (Allah'ın elçisi) unvanı ile taçlandırmak isteyen mahzunların hasretidir hac özlemi...

Haccın bir rüknü olmasa da Mekke'ye kadar gidenler, Medine-i Münevvere'de Resulullah Efendimizi de ziyaret ederler. Hacca özlem duyanlar, âlemlere rahmet olarak gönderilen Efendimizi de ziyaret etmeden dönmezler. Kâbe özlemiyle, Peygamber sevgisiyle yanıp tutuşan mil-

yonlarca hacı adayı sürekli tatlı bir heyecan içinde, yıllardır özlem duydukları mübarek seferin hayaliyle yaşarlar.

Yıllardır hac hasretiyle yanıp tutuşan, gözyaşları içinde; "Beytini ziyaret nimetini, orada rükû ve secde etme imkânını, hac ibadetini, tavaf ve sa'y yapabilmeyi, Arafat ve Müzdelife vakfesini, şeytan taşlamayı ve kurban kesmemizi bana ve bu ibadetlerin aşkı ile yanıp tutuşan müş-taklara lütfeyle Allah'ım, bizi bunlardan mahrum eyleme Rabbim!" diye yalvaran kardeşlerimizi de davetinle müş-şerref eyle. Özlemini çekip imkân bulamayanlara da hac sevabı bahşeyle Allah'ım! Gönülden ve yüksek sesle "Lebbeyk Allahümme lebbeyk. Lebbeyke la şerike leke lebbeyk. İnne'l-hamde ve'n-ni'mete leke ve'l-mülk la şerike lek." (Buyur Allah'ım buyur! Emrindeyim! Senin ortağın yoktur. Allah'ım buyur! Hamd sana mahsustur. Nimet senin, mülk senindir. Senin ortağın yoktur.) demeyi, emrine amade olduğumuzu haykırmayı ikram eyle Ya Rabbi! (Müslim, Hac, 19-21.) İşte bu gür sedaya, aşkla terennüm edilen bu ulvi telbiyeye taşlar, ağaçlar (Tirmizi, Hac, 14.) ve kuşlardan oluşan kâinat korusu eşlik eder. Böylece müminler vatanlarına Hz. İbrahim'in vefası, Hz. İsmail'in teslimiyeti, Hz. Hacer anemizin tevekkülü ile ahlaki Kur'an olan Allah Resulü'nün örnek şahsiyeti ile günahlarından arınmış, cennet kazancını amel defterine yazdırmış olarak dönerler. ■

DÖNÜŞÜM'ÜZ O'NADIR

Faruk TURHAN

DİB Başkanlık Vaizi

Minyatür: Ferhat AKIL

Insanoğlunun yeryüzü serüveninin amacı kulluk imtihanıdır. (Zariyat, 51/56; Mülk, 67/2.) Kulluk imtihanının başarısı, Allah'a kul olmanın göstergesi olan ibadetlerde saklıdır. İbadetler ise kişiyi iyi bir insan, kâmil bir mümin, örnek bir Müslüman olma idealine doğru dönüştürdüğü müddetçe kişi dünyevi imtihanından başarıyla ayrılacaktır. İbadetlerin bu dönüştürücü gücünü anlama ve anlamlandırma noktasında medeniyetimizde “makasid” ve “hikmet” kavramları merkezinde ciddi bir literatür oluşmuştur. Makasid, ibadetleri kulluk boyutunda teşri/illet bağlamında incelerken bireysel ve toplumsal boyutlarıyla ibadetlerin incelenmesi ise hikmet kavramını gündeme getirmiştir. İbadetlerin hikmet boyutu, bireyin iç dünyasındaki yansımaları yanında sosyokültürel yönleriyle de sosyolojinin ve psikolojinin ilgi odağı hâline gelmiştir.

İbadetler, kendi bağlamları içerisinde ve diğer ibadetlerle bir bütün olarak değerlendirildiğinde imanla başlayıp ahlakla dışsallaşan, namazla ikame edilen, zekâtla toplumsallaşan yukarıdan aşağıya olan ilahi eğitim, hac ile toplumsal sınırları aşar. Böylece hac ibadeti, ümmete doğru genişleyen bir dönüşüm işleminin aşamalarından biri hâline gelir. Bu bağlamda ibadetlerin bireysel ve sosyal hayatı dönüştürücü gücü incelendiğinde; dinin direği olma vasfına sahip olan namaz ibadeti kişiyi hayâsızlıktan (büyük günahlardan) ve kö-

tülükten (küçük günahlardan) alıkoyması yönüyle (Ankebut, 29/45.) bireysel ve toplumsal dönüşümün ana saiklerinden biri hâline gelir.

Namaz, bireyselleşen ve yalnızlaşan modern insana sosyalleşme imkânı sunar. Nitekim kişi, omuz omuza aynı hedefe kilitlenen iman kardeşleriyle birlikte cemaat hâlinde namaz kılmakla kardeşlik şuurunu zirvede yaşar. Aynı zamanda bir imamın arkasında saf durarak disiplin içerisinde birlikte hareket edebilme ve itaat şuurunu kazanır. Cuma ve bayram namazlarıyla bir araya gelen müminler, haftalık ve yıllık toplantılarını ortak bir gündemle gerçekleştirirler. Toplantıların gündemini okunan hutbeler belirler. Bütün bunlar, kolektif bir şuurun oluşmasına katkı sağlar.

Ezanlar zamansal bir dönüşümün, bütün müstemilatıyla camiler de mekânsal bir dönüşümün merkezidir. Bir kubbe altında namaz kılmak üzere mümin bedenleri ve yürekleri bir araya getiren camiler, minarelerinden beş vakit yükselen ezanlarıyla hayatın karmaşasında boğulan/boğuşan şehirlere ve sakinlerine bir durgunluk, dinginlik verir.

İnsanlık tarihinin deruni tecrübesinden süzülerek gelen oruç, bireysel anlamda kişinin bedenini rahatlatan, sağlıklı hâle getiren bir ibadettir. Sosyal hayatta ise açıklıkla beslenen ruhi tokluğa sahip bireylerin oluşturduğu bir selamet toplumuna vesile olur oruç. Aynı zamanda oruç, ötekinin

bilincinde olan toplumsal bir şuur inşa ettirir bireylere. Böylelikle sosyal adaletin tesisine ve nimetlerin adil dağıtılmasına zemin hazırlar. Gündüzü oruçla sağlık, sıhhat, afiyet ve berekete dönüştürülen toplumun gece iyiye ve güzele dönüşümü teravih namazıyla gerçekleştirilir. Gecesiyle gündüzüyle dönüşen bir toplum ortak bir şuur çerçevesinde maddi manevi yüklerinden arınarak kolektif sevincin zirvesi bayrama erişir. Maddi durumunu iyi olmayanlar da unutulmaz, bu kolektif sevinçten yoksun bırakılmaz. Zekât ve sadaka-i fıtır ile muhtaçlar da bu sevince ortak edilir.

Mali bir ibadet olan zekât ibadetinin “tathir ve tezkiye” (Tevbe, 9/103.) tabiriyle ifade edilen dönüştürücü gücü, malı ve mal sahibini arındırır. Sosyal alanda ise mali anlamda dezavantajlı görünen bireylere destek olunur, sosyal dayanışmanın en güzel örneği ortaya konulur. Bu destek, toplumun tamamında iyiliğin yayılmasına vesile olur. İyiliğin dönüştürücü gücü, huzurlu ve mutlu bir toplumun ve dünyanın inşasında kendini böylece gösterir.

Bedenî, mali ibadet tasnifinde hem bedenî hem de mali bir ibadet olma vasfıyla hac ibadeti disiplinler arası ve çok fonksiyonlu bir ibadet olarak karşımıza çıkar. Bireysel, toplumsal, eğitsel, finansal, siyasal ve benzeri birçok yönüyle diğer ibadetlerden farklılaşan hac, zamansal ve mekânsal derinliği içerisinde ifa edilen ibadetlerin çeşitliliğiyle de neredeyse bütün

ibadetleri içinde barındıran bir ibadet hüviyetindedir. Hac, diğer ibadetlerin bir açıdan tamamlayıcısıdır. Bu kadar çok boyutlu bir ibadetin, birey ve toplum dönüşümünde oynadığı/oyunacağı rol de çok boyutlu ve çok fonksiyonludur.

Kur'an'da hac ve umre ibadetlerinin unsurları/ rükunleri için "şear" kavramı ve türevleri kullanılmaktadır. (Bakara, 2/158.) "Şear" kelimesi dilimize "sembol değer" olarak çevrilebilir. Aynı zamanda 'şuur' kelimesiyle de hem anlam hem de kök yakınlığı vardır. Normal, sıradan bir davranış veya nesne, taşıdığı, içerdiği veya ima ettiği "şuur" sayesinde "sembol değer"e yani "şear"e dönüşür. Hac da içerdiği şuur sayesinde İslam'ın sembolüdür. Her sembol bir atıftır. Hem o ibadeti yapana bir şuur kazandırır hem de değerler sistemini gelecek nesillere taşır. Yani hac ibadeti, bir şuurla başlanan ve bitirildiğinde yeni bir şuur kazanılan bir ibadettir.

Öncelikle aynı amaç ve aynı şuura niyet sahibi olan topluluklar/bireyler başarıya ulaşan yolda önemli bir güce sahiptirler. Bununla birlikte bu yolun çetin ve zorlu olduğunu bildikleri için üzerlerindeki her türlü yükten (bedenî-mali-ruhi) kurtulmalıdırlar. Yine, bedenini ve ruhunu bu zorlu yolculuğa hazır etmelidir. Dönüşüm için bedenî ve ruhi hazırbulunuşluk hâli temeldir. Bütün bu hazırlıkların yanında Allah'ın yardımını, desteğini talep etmek bu yolun yolcularının vazgeçilmezidir.

Telbiye, bu dönüşümün talibinin dilinden düşürmeyeceği telkindir. Telkin, bir nevi güdülemedir, hedefe kilitlenmedir. Hedefe kilitlenen ok misali yol-yolcu-yoldaş da aynı hedefe kilitlenir. Kitlenilen hedefin yönü de önemlidir. Çünkü "Herkesin yüzünü ona doğru çevirdiği bir yönü vardır." (Bakara, 2/148.) Sözlükte "yön, yönelinen cihet veya şey" anlamına gelen kıble, esas itibarıyla namazda bedenlen dönüşecek yönü ifade etmekle birlikte hayatın her anında ve her alanında zihnen ve ruhen yönelinecek tarafı ifade etmektedir. Birey, her işinde yönünü Mescid-i Haram'a çevirmelidir. "Her nereden çıkarsan yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir." ve "Nerede bulunursanız yüzünüzü yine o tarafa döndürün." (Bakara, 2/149-150.) emrinin yinelenmesi Müslümana bir yön bilinci aşılar. Bu bilinci kuşanan kişi, hayatının merkezine Kâbe'yi ve onun ifade ettiği anlamı alır. Bu merkezin istediği bir hayatı yaşama gayreti, tercihlerini de bu yönde belirlemeye sevk eder.

Hedef, Kâbe olmakla birlikte Kâbe de bir semboldür. Asıl, Kâbe'nin ifade ettiği anlamdır. O anlam da; yaratılıştan var olan asla dönmektir, aslına dönmektir, Rabbine dönmektir. Tavaf ise bu dönüşün dairesel hâlidir. Haceru'l-Esved bu dönüşün başlangıç noktasıdır. Kalp de Haceru'l-Esved'e döner ve dönüşüm başlar. Zaten dönüşüm de kalpte başlamaz mı? "Dikkat edin! Vücutta öyle bir et parçası vardır ki o iyi/doğ-

ru/düzgün olursa bütün vücut iyi/doğru/düzgün olur; o bozulursa bütün vücut bozulur. Dikkat edin! O, kalptir." (Buhari, İman, 39.) Kalbin bir anlamı da bir durumdan başka bir duruma çevirme, dönüştürmedir. Peygamberimizin (s.a.s.) mübarek duasında yer alır bu anlam bütünlüğü: "Ey kalpleri evirip çeviren Allah'ım! Kalbimi senin dinin üzere sabit kıl!" (Tirmizi, Deavat, 89.) Daha önce beyazken insanların günahları sebebiyle siyah hâle geldiği söylenen Haceru'l-Esved, bir mesaj verir insana: Dönüşünüz Hakk'a olsun! Yoksa simsiyah taş kesilirsiniz.

Binlerce kardeşiyle birlikte tavafta dönmeye başlayan mümin yürek, kendini akışın içine bırakır. Devasa kâinat içerisindeki bir habbe olarak doğal akışın içerisinde kaybolur. Kâbe'yi merkeze aldığı bu dönüşte gözünü ondan ayıramaz. Her bir taşında, insanlığın ilk atası Hz. Âdem'in, tevhid peygamberi Hz. İbrahim'in, oğlu Hz. İsmail'in ve rahmet peygamberi Hz. Muhammed'in (s.a.s) izlerini izlerken tarihî bir yolculuğa çıkar. Diğer ziyaret edilen mekânlarla tarihî bir yolculuğa, tarihe bir yolculuğa çıkılır. Sanki insanlık tarihinde panoramik ve tematik bir seyahate çıkılır. Bu seyahatle birey, ortak tarih şuurunu kazanır.

Ab-ı hayat zemzem suyunu içerken yeni bir hayata doğuş için faydalı ilim, geniş rızık ve her türlü (maddi-manevi) kurtuluş için şifa niyaz eder. Zemzem, insanlığın bitmek tükenmek bilmeyen ortak içeceği. Hz. Hacer'in ümit

dolu arayışının insanlığa hediyesidir zemzem.

Sonra hacın sembol değerlerinden ikisi olan Safa ve Merve'ye koşar. Hz. Hacer'in bitmeyen "sa'y"ini kendisine rehber edinerek koşmaya başlar. "Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur." (Necm, 53/39.) ayetini tefekkür ederek bazen yavaş bazen çok hızlı bir şekilde hayatın inişleri çıkışları arasında gayretinin meyvesini ümit eder.

Bu ibadetleri yaparken giydiği iki parça bez ile bütün dünyalık göstergelerden arınan ve eşitlenen insan, bir nevi kefen giymiş gibi ölümü tefekkür ederken diğer yandan kundağa sarılmış bir bebek gibi yeni bir hayata kendini hazırlar. Çocuk masumiyeti ile hiç kimseye, hiçbir canlıya ve hiçbir bitkiye zarar vermemek gayretiyle bir çevre şuuru kazanır.

Hac ibadetinin her bir aşamasında yeni ve farklı bir şuur boyutu karşılar insanı. Bu dünyanın mahşeri, ahiret mahşerinin provasası olan Arafat'a hazırlığa başlar. Bütün hacılar giyerler ortak üniformalarını. Dillerde değişmez parola: "Lebbeyk Allahümme lebbeyk."

Tek bir parola, tek bir yürek, tek bir hedef, tek bir heyecan ve dillerde tekbir: "Allahu ekber allahu ekber la ilahe illallahu vallahu ekber. Allahu ekber ve lillahlil hamd." Yollara dökülen yüz binlerce mümin, birlikte yaşamının inceliklerini ve bilincini kazanır. Kötü söz yok, kötü mua-

mele yok, kötülöklere karşı sabırla, tahammülle direniş var. Yeniden doğmak üzere mahşere hicret. İslam ümmetinin evrensel toplantısına doğru yol alış. Evrensel İslam kardeşliğinin bir üyesi olarak farklı ölkelerden gelen kardeşleriyle tanışmak, dertleşmek ve halleşmek için heyecanlanır mümin. Renkleri ve dilleri farklı ancak kalpleri ve inançları bir olan kardeşleriyle buluşmanın heyecanı. Dağılan, parçalanmış ümmetin her yıl yeniden toparlanmak için toplandığı uluslararası İslam kongresi gibidir hac. Burada ümmetin ortak dertleri konuşulacak, çözüm yolları aranacaktır. Yeniden bir olmanın, birlik olmanın yol haritası çizilerek İslam birliği yolunda önemli adımlar atılacaktır. Bu birliğin ortak ideali ve ortak niyazı Allah Teâlâ'nın o kadar hoşuna gidecektir ki o gün orada affedilmedik günah, bağışlanmadık kul kalmayacaktır.

Öğle ve ikindi namazları cemedilirken mümin yürekler de cem olacaktır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) veda hutbesi sanki Arafat meydanında yeniden yankılanacak, insanlığın saadet ve selameti için ortaya konulan evrensel bildiriyle yeryüzünü yeniden imar ve inşa iradesi ve azmi ortaya konacaktır.

Güneşin batışıyla yeni bir hayata yürüyüş başlayacaktır. Meş'ar-i Haram'da şuur depolanarak şeytanla mücadelenin mühimmatı toplanacak, şeytani düşünceler ise toplanan mühimmatla Mina'da defedilecektir. Ardından Yaradan'a

bir hediye, bir şükür nişanesi olarak kurbanlar kesilecek ve bu yolla Hak uğrunda her türlü fedakârlığın yapılabileceğinin sözü verilecektir. "De ki: Şüphesiz benim namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm hepsi âlemlerin rabbi Allah içindir." (Enam, 6/162.)

Ve ayrılış vaktidir. Mekke'den ayrılmanın hüznünü Medine'ye kavuşmanın heyecanı örter. Yolcu, hicret yolunda hicret şuurunu kuşanır. Bu yolculuk, devlet, medeniyet ve ümmet olmanın sancısını taşıyan Müslümanın başarı yolculuğudur. Başaranlar, terk edebilenler ve vazgeçebilenlerdir. Yesrib'i Medine'ye dönüştüren Kutlu Nebi'nin ravzasında cennetin kokusunu alır. Yaşadıkları zamanı sadet asrına dönüştüren ashabın yeryüzünü nebevi ilkeler doğrultusunda inşa gayretini iliklerine kadar hisseder. İslam medeniyetinin kurucu insan kalitesini kendisine ideal edinir.

İbadet maksadıyla ziyaret edilen üç mescitten ikisini (Mescid-i Haram, Mescid-i Nebi) ziyaret etmenin sevinci yanında üçüncü kardeş mescit Mescid-i Aksa'nın hüznünü yüreğinde hisseder. Yeryüzünü Darü's-Selam'a dönüştürmenin yolunun Kudüs'ten geçtiğini bir kez daha idrak eder. Hacı, anasından yeni doğmuş gibi saf ve duru bir hâlde memleketine döner. Dönüşü, dönüşümü olacaktır. "Gidip de dönmek var." endişesiyle ayrıldığı memleketine "Gidip de dönüş(e) memek var" hassasiyetiyle dönmüştür. ■

Söyleşi
Mustafa BERK

Dr. Ekrem KELEŞ:

“Hac, insanlığın eşitlik tablosudur.”

İnsanlığın kadim ibadeti olan haccın İslam’dan önce de farklı şekillerde ifa edildiğini kaynaklar bize haber vermektedir. İnsanlık tarihi kadar eski olan Kâbe’nin dönüşümünden ve haccın tarihinden kısaca bahseder misiniz?

Hac, gerçekten de ifade ettiğiniz gibi kadim bir ibadettir. Kur’an-ı Kerim’de yeryüzünde ilk yapılan evin Kâbe olduğu ifade buyrulmaktadır: “Gerçek şu ki insanlar için yapılmış olan ilk ev, âlemlere bir hidayet ve bereket kaynağı olan Mekke’deki evdir.” (Âl-i İmran, 3/96.) Bu ayet-i kerimeden Kâbe’nin yeryüzünde yapılmış olan ilk mabed olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra, Yüce Allah’ın (c.c.) Hz. İbrahim’e (a.s.) Kâbe’nin bulunduğu yeri gösterdiği (Hac, 22/26.), Hz. İb-

Hacda elde edilen kazanımların korunması kolay değildir. Bunun için takva, sabır, isar, infak bilinci, iyilik ve ihsan gibi tüm ahlaki güzelliklerin hacıda meleke hâline gelmesi icap eder.

rahim'in ise oğlu İsmail ile birlikte Kâbe'yi yeniden yaptı (Bakara, 2/127.), yine Hz. İbrahim'in neslinden bir kısmını Kâbe'nin bulunduğu yere yerleştirdiği ve insanların kalbini oraya meylettirmesi ve orayı güvenli ve bereketli kılması için dua ettiği, Allah Teâlâ'nın da Ümmü'l-Kura'yı güvenli kıldığı, Yüce Allah'ın İbrahim ve İsmail'e (a.s.) Kâbe'yi tavaf yapacaklar, ibadet edecekler, rükû ve secde yapacaklar için tertemiz hâle getirmelerini emrettiği yine ayet-i kerimelerden anlaşılmaktadır. (Bakara, 2/125-126; İbrahim, 14/35-37.)

Tarih kitaplarının verdiği bilgilerden özet olarak aktarmak gerekirse İbrahim (a.s.) eşi Hz. Hacer'le oğlu İsmail

il'i Kâbe'nin bulunduğu yere yerleştirmiş ve haccın yapılacağı yerleri ve nasıl yapılacağını nesline göstermiş, onun soyundan gelenler de haccı onun öğrettiği şekilde uygulamayı sürdürmüşlerdir. Daha sonra tarih içinde Mekke-i Mükerrerme'ye putperestlik bulaşmış, bu doğrultuda hac ibadetine birçok şirk unsuru karışmıştır. İslam'ın doğuşu sırasında Hz. İbrahim'in öğrettiği Kâbe'yi tavaf, Arafat ve Müzdelife vakfeleri, hedy ve umre gibi uygulamalar yapılmakta idiyse de bunlara birçok şirk unsuru bulaşmıştı. Hacılara su ve yiyecek hizmeti sunulması gibi hizmetler Mekke-i Mükerrerme'de hâlâ devam etmekte idi.

Cenab-ı Hakk'ın emriyle Hz. İbrahim insanları hacca çağırmıştır. Hz. Peygamber de Yüce Allah'ın emriyle bu çağırışı yenilemiştir. Yüce Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: “İnsanlara hac ibadetini duyur. Gerek yaya olarak gerekse yorgun argın develer üzerinde uzak yollardan gelerek sana ulaşsınlar. Böylece kendileri için faydalı olan şeyleri açık seçik görsünler ve Allah'ın onlara rızık olarak verdiği, belirlenen günlerde kesecekleri kurbanlık hayvanlar üzerine O'nun adını ansınlar. Artık onlardan hem kendiniz yiyecek hem sıkıntı içindeki yoksulları doyurun. Sonra kalan hac fiillerini tamamlayıp temizlensinler, adaklarını yeri-

ne getirsinler ve o kadim evi (Kâbe) tavaf etsinler.” (Hac, 22/27-29.)

Mekke-i Mükerrreme fethe-dildikten sonra Kâbe put-lardan ve şirk unsurlarından temizlendi. Aynı şekilde hac da şirk unsurlarından arın-dırılmış oldu. Hz. İbrahim’in (a.s.) esaslarını belirlediği hac, Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından insanlara bizzat uygulamalı olarak asli şekli-yle öğretildi. Ve hac, o zaman-dan günümüze kadar asli şekli bozulmadan geldi.

Yüce Allah Kur’an’da, “Git-meye gücü yetenin o evi ziyaret etmesi Allah’ın in-sanlar üzerinde bir hakkı-dır.” (Âl-i İmran, 3/97.) buyu-rarak hacı Müslümanlara farz kılmıştır. Haccın farz oluşundan ve Müslümanla-rın ilk haccından bahseder misiniz?

Hac, İslam’ın temel ibadet-lerinden biridir. Namaz ve oruç bedenî, zekât mali bir ibadet iken hac hem bedenî hem de mali yönü bulunan bir ibadettir. Soruda mealini verdiğiniz ayet-i kerimede haccın farz olmasının temel şartı olarak hacca gücü yet-mek (istitaat) zikredilmiştir. Buna göre, söz gelimi haccın eda edileceği vakitlerde Ha-rem bölgesinde bulunan bir kişi bedenî hac yapabile-cek durumda ise hayatında bir defa hac yapmak kendisi-ne farz olur. Ancak dünyanın Harem’e uzak bölgelerinde yer alan Müslümanlar için -özellikle günümüzde- hac çok önemli mali güç gerekti-ren bir ibadettir. Hac yolculu-ğu için yapılacak harcamalar,

yeme, içme, çeşitli intikaller önemli bir mali güç gerekti-rir. Günümüzde bu mali güce sahip olmak da hacca güç yetirebilmek için maalesef yetmiyor. Artık bir de hac için kurada adının çıkmış olması aranıyor. Ne kadar mali im-kânı olursa olsun özellikle hac için milyonlarca, yüz bin-lerce insanın sıra beklediği ülkelerde bir de hac kurasın-da adının çıkması veya sıra-sının gelmesi gerekmektedir. Bu vesile ile şu hususu ifade etmek isterim: Hacca gidebi-lecek imkânı olan yani hacca güç yetirebilecek her Müslü-manın ömründe bir defa hac yapabileceği şartların sağla-nabilmesi hususunda Müs-lüman ülkelerin liderlerinin gerekli istişareleri yapmaları ve bunu sağlamak için çalış-maları dinî bir vecibedir. Ge-rekli tedbirleri alıp hayatında bir defa farz olan hacı yapa-bilecek durumda olanların hac yapabilmesi için gayret sarf etmek yerine kısıtlama-larla gitgide hacı âdeti pek çok Müslüman için yerine ge-tirilemeyecek bir ibadete dö-nüştürmenin büyük bir vebal olacağı kanaatindeyim.

Kuvvetli olan görüşe göre hac, hicretin 9. yılında (M 631) farz kılındı. O yıl Hz. Ebu Bekir (r.a.) hac emiri olarak tayin edildi. Resul-i Ekrem (s.a.s.) ise meşhur veda hac-cını hicretin 10. yılında (M 610) yaptı. Hz. Peygamber’in hac yapacağını duyurması ile Müslümanlar arasında büyük bir heyecan dalgası oluştu ve pek çok sahabe onunla birlik-te hac yapabilmek için hare-kete geçti. Hz. Peygamber’in

(s.a.s.) hayatının son yılında eda edilen bu hacca, yüz bi-nin üzerinde sahabe katıldı ve Resul-i Ekrem’in haccına şahitlik etti. Bu hac, hac gö-revinin nasıl yerine getirildi-ğinin uygulamalı olarak gö-rülmesi bakımından büyük öneme sahiptir. Hz. Peygam-ber, veda haccında tebliğ va-zifesini yerine getirişine yüz binden fazla sahabe şahit tutmuştur. Bu hac aynı za-manda İslam davetinin kısa bir sürede nasıl büyük bir rahmet esintisi olarak nazil olduğu coğrafyaya yayıldığını göstermektedir. Veda hac-cından üç ay kadar sonra da Efendimiz (s.a.s.) refik-i âlâ-ya yürümüştür.

Sembollerle (şair) dolu bir ibadet olan haccın gayesi ve hikmeti nedir? Haccın şuuruna eren kulun ferdi ve içtimai hayatındaki de-ğişiklikler, onun gündelik hayatına yansımaları nasıl olmalıdır?

Hac ayetleri incelendiği za-man haccın hikmetlerine dair çok önemli mesajlarla karşılırsınız. Bu mesajlardan haccın, hem Müslümanın Rabbi ile irtibatını hem de manevî ve ahlaki hayatını tahkim edecek bir eğitim yolculuğu olduğu anlaşılır. Ayet-i kerimede hac yolculu-ğuna çıkanlara “rafes, füsuk ve cidal” (Bakara, 2/197.) yasak-lanmıştır. Bu üç yasak; hac-cın, şehvetlerin sürüklemesi-ne, günahların çekiciliğine ve öfkesinin yönlendirmesine göre hareket etmeme eği-timi verdiğini göstermekte-dir. Bu eğitime titizlikle uyan hacının hac sonrası hayatı,

Çok farklı coğrafyalardan farklı örf ve adetlerin hâkim olduğu muhtelif bölgelerden gelen müminler, İslam'ın kendilerine kazandırdığı ortak hasletlerle bir araya gelmenin ve ümmetin bir ferdi olmanın şuuruna ererler.

örnek bir müminin nitelikleri ile güzelleşmiş bir hayattır. “Hacc-ı mebrur” kavramı bir bakıma bunu ifade eder. Kişinin, Yüce Allah’la irtibatı ve insani ilişkilerdeki ahlaki güzellikleri itibarıyla hacdan sonraki hayatının İslami ölçülere göre yerli yerine oturması, hacdan öncesine göre çok daha iyi olması... Bundan dolayı kişinin hacdan sonraki hayatının hac öncesine göre ahlaki ve manevi gelişme bakımından daha iyi olması haccının mebrur oluşunun bir işareti sayılmıştır.

Haccın, hacının hayatında dönüm noktalarından birini oluşturması beklenir. Bir bakıma, hac öncesi ve hac sonrası hayatı diyebileceğimiz bir dönüm noktasıdır hac Müslüman için. Bu bakımdan hacı olmak kadar hacı kalmak da önemlidir. Hatta hacı kalmak daha büyük çabalar gerektirir. Çünkü hacda elde edilen kazanımların korunması kolay değildir. Bunun için takva, sabır, isar, infak bilinci, iyilik ve ihsan gibi tüm ahlaki güzelliklerin hacda meleke hâline gelmesi icap eder.

Aynı gayeyle bir arada bulunan ama renkleri, dilleri, ırkları farklı müminlerin cem olduğu hac ibadetini ülkemiz ve dünya Müslümanları açısından değerlendirecek olursanız neler söylersiniz?

Haccın meydana getirdiği tablo tam bir eşitlik tablosudur. Bu tablo sözde kalan bir eşitlik değil, fiilî olarak eşitliğin yaşandığı bir uygulama alanıdır. İnsanlığı hac kadar

eşitleyebilen başka bir tablo göstermek çok zordur. Ülkemizden hacca giden insanlar orada dünyanın dört bir tarafından gelmiş Müslümanlarla birlikte Yüce Allah’a yönelmenin hazzını yaşarlar. İslam kardeşliğinin sıcaklığını canlı olarak hissederek. Çok farklı coğrafyalardan farklı örf ve adetlerin hâkim olduğu muhtelif bölgelerden gelen müminler, İslam’ın kendilerine kazandırdığı ortak hasletlerle bir araya gelmenin ve ümmetin bir ferdi olmanın şuuruna ererler.

Hac ile birlikte kurban ibadetini de eda ediyoruz. Rabbimiz Kur’an’da “Onların etleri ve kanları Allah’a ulaşmaz. Allah’a ancak sizin takvanız ulaşır.” (Hac, 22/37.) buyurmak suretiyle bizi takva sahibi olmaya davet ediyor. Ayet-i kerime ışığında kurban ve takva ilişkisini nasıl anlamalıyız?

Haccın bütün menasiki sembollerle doludur. Hacda kesilen kurbanlar da bu sembollerden biridir. Kurban sadece mali bir fedakârlık değildir; kişinin Allah yolunda canını tereddütsüz feda edebileceğini sembolize eder. Bir mütefekkirimizin ifadesiyle “bütün sevgilerin Allah yolunda kurban edilebileceğini” simgeler. Bilindiği gibi takva, sevgiye dayalı bir sakinmadır. Kişinin en çok sevdiği Rabbinin kendisine gücenmemesi için gösterdiği titizlik ve sakinmayı anlatan bir ifadedir takva.

Sevgili Peygamberimizin (s.a.s.) veda haccındaki hutbesinde Müslümanlara “Rabbiniz olan Allah’tan

sakının, ona kulluk edin. Beş vakit namazı kılın, Ramazan ayında orucu tutun. Hac ibadetini yerine getirin, mallarınızın zekâtını gönül hoşnutluğuyla verin.” hatırlatmasından yola çıkarak bize veda haccından ve Veda Hutbesi’nin hikmet dolu mesajlarından söz eder misiniz?

Veda haccı hutbelerinde Resul-i Ekrem’in (s.a.s.) verdiği mesajlar, kıyamete kadar insanlığın yolunu aydınlatacak ilkeler içermektedir. En başta tevhid inancı ile- akıl ve fikir ile donatılmış insan fıtratı ile uyumlu olmayan- tüm batıl inançlar reddedilmiş olmaktadır. “Rabbiniz birdir.” mesajı... “Babanız da birdir. Hepiniz Âdem’densiniz. Âdem ise topraktan...” mesajı asabiyete dayalı tüm hastalıklı yaklaşımları reddetmektedir. İnsanlığın tarih boyunca en çok tutulduğu ahlaki hastalıklardan biri asabiyete dayalı ayrıştırıcı ve kendini başkalarından üstün gören yaklaşımlar olmuştur. İnsanlar bu anlayışların etkisi ile başkalarına tahakküm etmeye kalkarlar. Veda haccının önemli mesajlarından biri tahakküm anlayışlarını ortadan kaldırmasıdır. İnsanın insana, insanın topluma, bir toplumun bir başka topluma, bir ırkın başka ırka, toplumun insana tahakkümü gibi her türlü tahakküm anlayışını yerle bir etmiştir Veda Hutbesi. En büyük devrim budur aslında, zihinlerdeki tahakküm anlayışının yıkılması... Zira günümüzde insanlığın karşı karşıya kaldığı pek çok sıkıntının

Veda haccının önemli mesajlarından biri tahakküm anlayışlarını ortadan kaldırmasıdır. İnsanın insana, insanın topluma, bir toplumun bir başka topluma, bir ırkın başka ırka, toplumun insana tahakkümü gibi her türlü tahakküm anlayışını yerle bir etmiştir Veda Hutbesi.

temelinde bencilliğe dayalı, kişilerin ve toplumların kendilerini başkalarından üstün gören anlayışları vardır.

Toplumları ayakta tutan en önemli iki esas “adalet” ve “emanet”tir. Veda Hutbesi’nde bu iki esasa önemli vurgular yapılmıştır. Bu doğrultuda can ve mal dokunulmazlığı, haklara riayet, kan davalarının kaldırılması, suçun şahsiliği, mirasçılarının paylarının koruma altına alınması gibi hukuki ilkelere de değinilmiştir. Ayrıca riba yasaklanmış, kul haklarına riayet edilmesi vurgulanmıştır. Ailevi ve insani ilişkilere ışık tutacak mühim esaslara temas edilmiştir. Bütün kötülüklerin temeli olan zulüm nehyedilmiştir. Toplumsal huzur ve güveni sağlayacak esaslar ortaya konmuştur.

Nihayet Resul-i Ekrem (s.a.s.) ümmetine, “Ey müminler! Size iki emanet bırakıyorum. Onlara sınırsız sarıldığınız takdirde bir daha asla yolunuzu şaşırmazsınız. Bunlar Allah’ın kitabı Kur’an’la peygamberinin sünnetidir.” diyerek seslenmiştir.

Dünyevileşme hastalığının pençesine düşen insan hac ibadeti aracılığıyla yeni bir kulluk sözleşmesi yapar Yaradan ile. Tüm dünyayı etkisi altına alan, hayatımızda, alışkanlıklarımızda, ilişkilerimizde değişimler meydana getiren salgın sürecinin sonunda yeniden hacca kavuştuk. Verilen fasılanın ardından büyük kavuşmanın heyecanı mümin gönüllerde nasıl hisler uyandıracaktır?

Koronavirüs salgını, hayatın pek çok alanını olduğu gibi ibadetlerimizi de etkiledi. Tarihte belki de ilk defa cuma namazlarına bile ara verilmek durumunda kalındı. Camiye, cemaate gidilemedi. Aynı şekilde hac ve umre ibadetleri de bundan nasibini aldı. Şimdi, haccın yeniden açılmasının meydana getirdiği büyük heyecan, yalnızca kutlu mekânlara duyulan bir özleminden ibaret değildir elbette. Bu heyecan, haccın temsil ettiği yüce değerlere duyulan hasretin bir yansımasıdır. Zira Kâbe'ye ve Hz. Peygamber'i ziyarette duyulan özlemin altında yatan aslında kaybedilen insani değerlere duyulan özlemdir. Bu değerleri getiren ve insanlığa taşıyan ise Hz. Peygamber'e duyulan özlemdir. Bu değerlerin en güzel şekilde hayata geçtiği "asr-ı saadet"e duyulan hasrettir. O güzellikleri tekrar yaşayabilme arzusudur. Salgın döneminde birçok ülkede yaşanan bencilce tutum ve tavırlar, dünyanın yoksul kesimlerini görmezden gelen yaklaşımlar, haccın temsil ettiği eşitlik ve kardeşliğin ne kadar hayati önem taşıdığını bir kez daha ortaya koymuştur.

Haccın tekrar yapılacağına ilişkin haber, yıllardır özlemle hac yapmayı bekleyen Müslümanlar nezdinde ayrı bir heyecan dalgası meydana getirdi elbette. Bu süre zarfında; hacca gidebilmek için kayıt yaptıran ve kurada hacca gitmek üzere belirlenen birçok kardeşimiz de hacca gidemeden rahmet-i rahmana kavuştu. Rabbimi-

zin onları hac sevabından mahrum etmeyeceği kanaatindeyim. Onlar, niyetleri ile bu sevaba nail olmuşlardır inşallah.

Son olarak; ihrama girerek evinden, yöresinden, çocuklarından ayrılıp yalnızca din kardeşleriyle birlikte haccedecek olan "hacı adayı"na hac bilincini pekiştirmesi açısından neler tavsiye edersiniz? Af vesilesi ve yeni bir başlangıç olarak görülebilecek bu yolculuk en güzel nasıl değerlendirilmelidir?

Hac için çıkılan kutlu yolculuğun, sıradan bir seyahat olmadığının farkında olarak yola çıkılması gerekir. Nemrutla mücadelesinden sonra, bugün Kâbe'nin bulunduğu yere doğru yola çıkarken Hz. İbrahim'in (a.s.), "Ben Rabbime gidiyorum. O bana yol gösterecek." (Saffat, 37/99.) ifadesi hacının bu yolculuğa çıkış amacını göstermektedir. Kişinin Rabbine yolculuğu... Sembolik olarak bu yolculuk Harameyn'e yapılsa da aslında kutlu iklimde yolculuk, müminin Rabbine yolculuğudur. Kulluğunu ve ahdini yenilemeye yolculuğudur. Dolayısıyla bu yolculuğu hakkını vererek gerçekleştirebildiği takdirde Rabbinin kendisine yol göstereceğine, elinden tutacağına inanarak yola çıkmalı mümin ve bu bilinçle hareket etmelidir. Bunun için yola çıkarken gerekli maddi hazırlıkların yanında kalben, zihnen ve fikren de bir hazırlık yapılmalıdır. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de hac yapmaya karar veren kişilere azık olarak yola çıkmalarını, en iyi azığın ise takva olduğunu bildirmektedir. Dolayısıyla bu yolculukta en başta ayet-i kerimede de ifade buyrulduğu üzere şehvetlere, öfkeler ve birtakım günahların çekiciliklerine göre hareket edilmemeli, yalnızca Allah'ın rızası gözetilerek davranılmalıdır. ■

ÖZ GEÇMİŞ

1958 yılında Konya Seydişehir'de doğdu. 1977'de Konya İmam Hatip Lisesini, 1981'de de Konya Yüksek İslam Enstitüsünü bitirdi. İstanbul Haseki Eğitim Merkezi 4. dönem mezunu olarak Müftüler ve Vaizler İhtisas Kursunu tamamladı. 1988'de Marmara Üniversitesi'nde Yüksek Lisans yaptı. 1994 yılında "İslam Hukukunun Kaynağı Olarak İcma" adlı teziyle doktorasını Ankara Üniversitesinde tamamlayan Keleş, 1985-2005 yılları arasında Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı olarak görev yaptı. 2005-2008 yılları arasında Mekke-i Mükerreme'de Din Hizmetleri Ataşeliği görevinde bulunduktan sonra 2008 yılında Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeliğine seçilmiş, aynı zamanda Kurul'un Başkanvekilliği görevini sürdürmüştür. 30 Aralık 2010 tarihinde Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığına atanan Dr. Ekrem Keleş, 28 Ağustos 2015'te Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeliğine, akabinde oybirliğiyle Kurul Başkanlığına seçildi. 1 Ağustos 2017'de Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez'in emekliye ayrılmasından sonra vekâleten Diyanet İşleri Başkanı olarak atandı. Yayımlanmış birçok makale, tebliğ ve kitabı bulunan Keleş, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı olarak görev yapmakta iken Ekim 2020'de emekli oldu.

HZ. PEYGAMBER VE HULEFA-İ RAŞİDİN DÖNEMİNDE HAC

Doç. Dr. Mustafa Necati BARIŞ

Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Kur'an-ı Kerim'de "... Gitmeye gücü yetenin o evi (Kâbe) ziyaret etmesi (hac), Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır..." (Âl-i İmran, 3/97.) ayetiyle anlatılan, Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından da İslam'ın beş temel esasından biri olarak tavsif edilen (Buhari, İman, 1,2.) hac, Müslümanlar için son derece önemli bir ibadettir. Zira hac, birçok dinde olduğu gibi İslam dininde de farklı sembolik anlamları bünyesinde barındıran ve gücü yeten her Müslümanın ömründe bir defa ifa etmesi gereken bir ibadettir. İslam'da her ibadetin bir tarihçesi olduğu gibi hac ibadetinin de kendine özgü bir tarihi vardır. İslami kaynaklarda yer alan bazı rivayetlere göre haccın Hz. Âdem'e (a.s.) kadar uzanan bir geçmişi bulunmaktadır. Ancak başta Kâbe olmak üzere söz konusu ibadetin ifa edildiği tüm kutsal mekânların ve bu ibadeti oluşturan uygulamaların neredeyse ta-

mamının kökenleri Hz. İbrahim (a.s.) ve oğlu Hz. İsmail'e (a.s.) dayanmaktadır. Bununla birlikte Hz. İsmail'den Hz. Peygamber'e geçen süreçte söz konusu ibadetin özünde birçok değişikliğin ya da tahrifin meydana geldiği ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) veda haccındaki uygulamaları ve sonrasında hulefa-i raşidinin tatbikatlarıyla İslam dinindeki hac ibadetinin nasıl olacağı ortaya konulmuştur.

1. Hz. Peygamber döneminde hac ibadeti

Resul-i Ekrem'in (s.a.s.) çocukluk ve gençlik yılları ile peygamber olarak görevlendirildiği dönemde hac ibadeti; tavaf, umre, vakfe ve kurban gibi Hz. İbrahim'in tevhid inancına ait bazı özellikleri bünyesinde barındır- sa da daha çok putperest geleneklerine göre ifa edilmekteydi. (İbn İshak, Sîre, 79-82; Ezraki, Ahbaru Mekke, 1/269-289.) Allah Resulü'nün açık davet dönemine geçildikten sonra yani bi'setin dördüncü yı-

lından itibaren her sene hac mevsimini takip ederek Ukaz, Zülmecaz, Mecenne ve Mina gibi mevkilerde hacıları İslam’a davet ettiği de bilinen bir gerçektir. (İbn Sa’d, Tabakât, 1/184-185.)

1.1. Attab b. Esid’in yönetimindeki hac

Medine’ye hicreti takip eden ilk yıllarda Müslümanların hac yapıp yapmadıkları, yaptılarsa hangi gelenek doğrultusunda bu ibadeti ifa ettikleri konusunda çok net bilgilere sahip değiliz. Ancak, Mekke’nin fethini müteakip (10-20 Ramazan 8/1-11 Ocak 630), Kâbe ve çevresinin putlardan temizlendiği, Mekkelilerin Hz. Peygamber’e (s.a.s.) biat ederek Müslüman oldukları, Allah Resulü’nün şehirden ayrılmadan önce Kâbe ile ilgili hicabe ve sikaye haricindeki diğer Cahiliye Dönemi hizmetlerini kaldırdığı ve şehrin valiliğine de Attab b. Esid’i tayin ettiği tarihen sabittir. (İbn Sa’d, Tabakât, 2/124-135; İbn Hibban, es-Sîre, 108-189.) Yine Huneyn Savaşı ve Taif Muhasarası sonrasında Cirane mevkiine gelen Hz. Peygamber, umre yapmak üzere tekrar Mekke’ye dönmüş ve ibadetini tamamladıktan sonra şehirden ayrılmıştır. Bu sene (8/630) Mekke’deki Müslüman halk, Attab b. Esid’in önderliğinde müşriklerle birlikte hac yapmışlar (Vakıfî, Meğazi, 1/6, 3/958-960; İbn Hişam, es-Sîre, 4/139-141.), müşrikler ise kendilerine tanınan süre içerisinde hacılarını Ebu Seyyare el-Advani’nin idaresi altında tamamlamışlardır. (Ezrakî, Ahbaru Mekke, 1/277-278.)

Veda hacçı sırasında Hz. Peygamber’in (s.a.s.) yolculuk hazırlıkları, Medine’den yola çıkışı, yol güzergâhı, Mekke’ye ulaşması ve şehre giriş mevkii, hac ibadetiyle ilgili uygulamaları (hac emirliği vb.) ve içeriği açısından yaptığı konuşmalar gibi hac ibadetinin özüne dair ortaya koymuş olduğu yenilikler, kendinden sonra oluşan hac geleneğinde son derece önemli bir yere sahip olmuştur.

1.2. Hz. Ebu Bekir’in görevlendirildiği hac

Hicretin dokuzuncu (631) yılına gelindiğinde hac ibadeti farz kılınmış (İbn Hibban, es-Sîre, 212.) ve Allah Resulü (s.a.s.) Müslümanlara hac yaptırmak üzere hac emiri olarak Hz. Ebu Bekir’i görevlendirmiştir. Hatta söz konusu görevlendirme,

İslam tarihinde hac emirliği kurumunun ilk örneği olarak kabul edilmiştir. Cahiliye Araplarının nesî uygulamaları üzerine asıl zamanında gerçekleştirilmeyen bu hacca, henüz müşrik Araplara hac yasağı gelmediğinden onlarla beraber aynı ortamda bu görevi ifa etmemek için Hz. Peygamber (s.a.s.) katılmamıştır. (Kasım b. Sellam, Kitabü’l-Emval, 256.) Hz. Ebu Bekir’in önderliğindeki hac kafilesine yola çıktıktan sonra Tevbe suresinin ilgili ayetleri nazil olmuş ve hac esnasında bu ayetlerle Allah Resulü’nün mesajlarını iletme üzere Hz. Ali vazifelenmiştir. Buna göre, içinde bulunan hac mevsiminden sonra hiçbir müşriğin bir daha hac yapamayacağı ve çıplak bir biçimde Kâbe’yi tavaf edemeyeceği, müşriklerle yapılan tüm anlaşmaların dört ay içinde son bulacağı ve müminlerden başkasının cennete giremeyeceği mesajı başta hacda bulunan insanlar olmak üzere herkese ve her yere duyurulmuştur. (İbn Hişam, es-Sîre, 4/187-190; Vakıfî, Meğazi, 3/1076-1078.)

1.3. Allah Resulü’nün hacçı

Mekke’nin fethiyle Kâbe putlardan temizlenmiş, hicretin dokuzuncu yılındaki hac ile de bundan sonra müşriklerin hacca gelemeyeceği, şirk içeren örf ve âdetlerin Allah’ın evinde icra edilemeyeceği ilan edilmişti. Bu suretle Mekke, İslam’ın haccına ya da Hz. Peygamber’in (s.a.s.) veda haccına hazır hâle getirilmişti. Hicretin onuncu yılında gerçekleşen bu hacca kaynaklarımızda farklı isimler verildiği

görülmektedir. Bu isimler arasında en meşhuru “veda haccı”dır. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) bu hacdan sonra bir daha hacca gidememiş ve as-habıyla burada vedalaşmıştır. Söz konusu hacca verilen diğer bir isim de “İslam haccı” yahut “tamam haccı” olmuştur. Çünkü haccın farz kılınmasını müteakip Hz. Peygamber’in (s.a.s.) gerçekleştirdiği ilk hacdır. Aynı zamanda İbn Abbas da bu hacca veda haccı şeklindeki bir isimlendirmeyi hoş karşılamamış ve İslam haccı tabirinin daha doğru olduğunu belirtmiştir. Yine bu hacca verilen başka bir isim ise “belâğ haccı”dır ki bunun sebebi de Hz. Peygamber’in (s.a.s.) İslam dinine veya tevhid inancına uygun bir haccın nasıl yapılacağını, uygulamalı olarak bu hac esnasında göstermiş olmasıdır. (Ezraki, Ahbaru Mekke, 1/278; Belazûri, Ensabü’l-eşraf, 1/473.)

Daha çok Veda Haccı olarak bilinen ve Hz. Peygamber’in (s.a.s.) daveti üzerine sayıları yüzbinlerle ifade edilen Müslümanın katıldığı hicretin onuncu (632) yılındaki bu hacca da Allah Resulü bizzat Müslümanların başında katılmış ve İslam’a yahut tevhid inancına uygun bir haccın nasıl olması gerektiğini uygulamalı bir biçimde göstermiştir. (Vakıdî, Meğazi, 3/1088-1115; İbn Sa’d, Tabakât, 2/157-170.) Ayrıca, veda haccı sırasında Hz. Peygamber’in (s.a.s.) yolculuk hazırlıkları, Medine’den yola çıkışı, yol güzergâhı, Mekke’ye ulaşması ve şehre giriş mevkii, hac ibadetiyle ilgili uygulamaları (hac emirliği vb.) ve

içeriği açısından yaptığı konuşmalar gibi hac ibadetiinin özüne dair ortaya koymuş olduğu yenilikler, kendinden sonra oluşan hac geleceğinde son derece önemli bir yere sahip olmuştur. Yine veda haccı, bir taraftan Hz. Muhammed (s.a.s.) aracılığı ile gönderilmiş olan İslam dininin her yönüyle kemale erdiğine işaret ederken diğer taraftan da hac ve umre ibadetlerinin anlamını ve ifa edilmiş şeklini ortaya koyan, âdeta çok geniş katılımlı büyük bir toplantı mesabesindedir.

2. Hulefa-i Raşidin döneminde hac ibadeti

Hz. Peygamber’den (s.a.s.) sonra iş başına gelen, başta hulefa-i raşidin olmak üzere tüm halifeler ve hükümdarlar Allah Resulü’nün veda haccı örneğinde olduğu gibi ya bizzat hac seyahatlerine iştirak ederek ya da kendilerine vekâleten bir hac emiri görevlendirmek suretiyle Müslümanlar için önemli bir vecibe olan hac ibadetiinin huzur ve düzen içerisinde ifa edilebilmesi için son derece hassas davranmışlardır. Bu bağlamda Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer, hilafetlerinin ilk yıllarında hac emiri olarak başka isimleri tayin etmişler diğer yıllarda ise bu görevi bizzat yürütmüşlerdir. (İbn Sa’d, Tabakât, 3/171, 264; Halife b. Hayyat, Tarih, 117, 119, 125, 129, 154-155.) Hz. Osman, hilafeliğinin ilk ve son yılları haricinde her yıl hacca giderek söz konusu görevi deruhte etmiş (İbn Sa’d, Tabakât, 3/60; Halife b. Hayyat, Tarih, 157-159.), Hz. Ali ise hilafeti döneminde yaşa-

nan iç karışıklıklar nedeniyle Müslümanların başında hacca gitme fırsatı bulamamıştır. (Halife b. Hayyat, Tarih, 198; Taberi, Tarih, 4/576, 5/92, 132, 136.) Yine, Hz. Ebu Bekir’in başlattığı hac seyahatlerine başta valiler olmak üzere üst düzey devlet yöneticilerini ve halkı davet etme ve farklı bölgelerden gelen halka yöneticilerinden şikâyetlerinin olup olmadığını sorma geleneği Hz. Ömer ve Hz. Osman dönemlerinde de devam ettirilmiştir. (İbn Sa’d, Tabakât, 3/171, 274; Taberi, Tarih, 4/165-166, 397.)

Hulefa-i raşidin döneminde gerçekleşen hac ibadetlerindeki ilk anlaşmazlıkların Hz. Osman döneminde yaşandığı görülmektedir. Hicretin 29. (650) ve 30. (651) yıllarındaki hac yolculuklarında, halife namazları seferî olarak kılmamış ve bu yüzden ashabın önemli isimleri tarafından eleştirilmiştir. Hatta onun bu icraatı, ilerleyen süreçte halifenin muhalifleri tarafından olumsuz propaganda yapmak ve ölümünü haklı kılmak için öne sürülen gerekçelerden biri olarak kullanılmıştır. (Taberi, Tarih, 4/267-268, 287, 346-347; İbn Hibban, es-Sîre, 295.) Hz. Ali dönemi ile artan toplumsal gerilim hac ibadetlerine de yansımış, H.39 (659) yılı haccı Hz. Ali ile Muaviye arasındaki çekişmeye sahne olmuş (Belazûri, Ensab, 3/219-221, 249.) ve bu tarihten günümüze bakıldığında Mekke’nin ve Kâbe’nin hem hac mevsimlerinde hem de sair zamanlarda maalesef birçok kavgaya ev sahipliği yaptığı kayıtlara yansımıştır. ■

İNSANIN SORUMLULUĞU ÜZERİNE

Dr. Bayram KÖSEOĞLU

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ
وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

“Hani Rabbin meleklere: ‘Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.’ demişti. Onlar da ‘Biz seni övgü ile tesbih ederken ve senin kutsallığını dile getirip dururken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?’ dediler. Allah ‘Şüphe yok ki ben sizin bilmediklerinizi bilirim.’ buyurdu.”

(Bakara, 2/30.)

Gökleri, yeri, canlı cansız bütün mahlûkatı yaratan Yüce Allah (c.c.) akıl ve irade sahibi bir varlık olarak da insanı yaratmıştır. Göklerde ve yerde ne varsa hepsini kendinden bir lütuf olarak insanın emrine vermiş, hizmetine sunmuştur. (Casiye, 45/13.) Kendisine verilen özellikler sayesinde diğer varlıklardan üstün tutulan insan, Yüce Allah’ın (c.c.) “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.” buyruğuyla sorumlu bir varlık olmuştur aynı zamanda. Bu ve benzeri ayetlerde (Enam, 6/165; Neml, 27/62.) vurgulanan, insanın yaratılmasından ziyade Yüce Allah (c.c.) tarafından ona verilen özellikler, sorumluluklar, yetki ve nimetlerdir ki bunlardan belki

de en önemlisi insanın halife olarak yaratılmasıdır. Hilafet, “bir kimsenin diğerinin yerini alması, onu temsil etmesi” manasına gelir. Bu bağlamda, Hz. Âdem ve neslinin halifeliliği, Allah’ın mülkü olan yeryüzünde O’nun iradesine uygun yaşamaktır. (Beyzavi, Envaru’t-Tenzil ve Esraru’t-Te’vil, 1/68.) Zira insanın yaratılış gayesi zaten Allah’a kulluk etmektir. (Zariyat, 51/56.) O hâlde, yeryüzünde halife olmak üzere yaratılan insanoğlu kendisine verilen imkân ve nimetlerin Allah’ın (c.c.) mülkü olduğunu, bütün bunların kendisine emanet olarak verildiğini, bunlar üzerinde asıl sahibi olan Allah’ın irade ve rızasına uygun bir şekilde tasarruf etmekle (hi-

lafet) yükümlü bulunduğunu bilecek ve bu şuur içinde davranacaktır. (Kur’an Yolu Tefsiri, c.1, s.100-101.)

İnsanın halife olması, yeryüzünde Yüce Allah’ın (c.c.) emir ve yasaklarını gerçekleştirmesiyle alakalıdır. (Celalüddin es-Süyuti-Celalüddin el-Mahalli, Tefsiru’l-Celaleyn, 6.) Bu bağlamda halifelik bir sorumluluktur. Yeryüzünü imar ve ıslah etme, Allah’ın (c.c.) rızasına uygun olarak yaşama sorumluluğudur. İnsanın halife olarak yaratıldığını belirten ayetin peşinden gelen ayet ise (Bakara, 2/31.) ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem’e bu görevi için gerekli olan şeylerin öğretildiğini de belirtir. Başta akıl ve irade olmak

üzere pek çok özelliklerle donatılan insan, bu sorumluluğu ifa edebilecek imkânlarla sahiptir. Geriye ise bunun bilincinde olmak ve bu doğrultuda yaşamak kalmaktadır.

Yeryüzünü imar etme ve ilahi irade doğrultusunda yaşama hususunda başta ilk insan Hz. Âdem (a.s.) ve diğer peygamberler olmak üzere bütün insanlar halife olarak sorumlu tutulmuşlardır. Hz. Davud'un (a.s.) yeryüzünde halife yapıldığını belirten Kur'an, adalet ve nefesine uyma hususunda onu uyarmakta, aksi takdirde Allah'ın (c.c.) yolundan uzaklaşacağı vurgulanarak Allah huzurunda hesap verme gerçeğine dikkati çekmektedir. (Sad, 38/26.) İnsanlar için birer önder ve rehber olarak gönderilen peygamberler, insanlık için birer öğretmen mesabesinde olmuşlardır. Yüce Allah (c.c.), onların şahsında bizleri de eğitmektedir aynı zamanda. Davud'a (a.s.) yönelik nefesine uymaması yönündeki bu emir halife olarak yaratılan bütün insanlar için de geçerli olan ilahi bir hatırlatmadır. Zira insan, en büyük mücadelesini nefesine karşı vermektedir. İnsanın iyi veya kötü oluşunda nefis belirleyicidir. Hem iyiye hem de kötüye meyilli olan nefsin terbiye ve kontrolü bu açıdan son derece önemlidir. (Şems, 91/7-10.)

Buna karşın, yeryüzünü imar ve inşa etmek, Allah'ın (c.c.) rızası doğrultusunda yaşamak üzere halife yapılan insanın yaşadığı dünyada fesat ve kargaşanın olması ne kadar da dikkat çekicidir. Tarihin farklı dönemlerinde olduğu gibi günümüzde de var olan

savaşlar, kargaşalar, sonu gelmez hırs ve güç mücadeleleri ne kadar da ibretliktir. "İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu." (Rum, 30/41.) mealindeki ilahi buyruğu her geçen gün farklı şekillerde müşahade etmekteyiz ne yazık ki. İnsanlık âdeta yok etme yarışındadır. Acaba insan bunun için mi halife yapılmıştı? Kendi hayatı için başka hayatları hiçe sayan, daha çok kazanmak için her yolu meşru gören insanlık kendisine yüklenen sorumluluktan ne kadar da uzak!

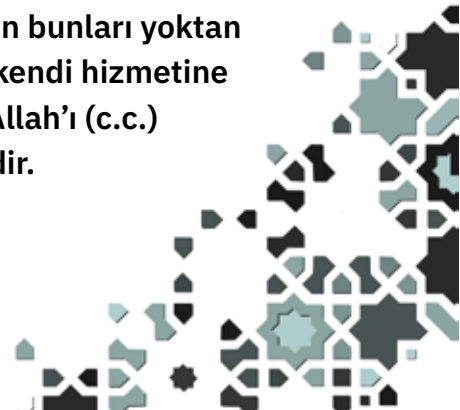
Peki ya bizler? Müslümanlar olarak bu sorumluluğun neresindeyiz? Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda yaşayabildik mi? Yeryüzünü imar edebildik mi? İnsanlığa örnek olabildik mi? Allah'a, peygambere, ahirete iman ettiğini söyleyen biz Müslümanların sorumluluğu elbette ki daha fazla. Nefsimizin kötü arzularına uymadan, ilahi rıza doğrultusunda bir hayat yaşamak yanında insanlığa örnek olmak gibi bir sorumluluğumuz da var. Bir olan Allah'a iman gibi büyük bir güce sahip olan Müslüman için geriye tek şey kalıyor: Bu gücün farkında olmak ve gereğince yaşamak.

Buna göre, halifelik sorumluluğunun idrakinde olan müminlerden oluşan bir toplumda kötülüğün hâkim olması beklenmez. Zira bu toplum kendisiyle barışıktır, çevresiyle barışıktır, insanlıkla barışıktır. Ancak sorumluluğu bununla bitmez. Çünkü o, bütün yeryüzünde halifedir. İmanla buluşmamış gönülleri iman-

la tanıştırmakla mükelleftir. Savaş, terör ve kargaşanın hâkim olduğu dünyaya barış ve huzuru getirmekle mükelleftir. Bütün bunların gerçekleşmesi için de buna inanmak ve örnek olmakla mükelleftir.

İnsanın halife olması; Allah'a karşı sorumlu olmasıdır, yüklendiği emanete sahip çıkmasıdır. Kokladığı çiçekte, seyrettiği yıldızlarda, aldığı ve verdiği her nefeste bütün bunları yoktan var eden ve kendi hizmetine veren Yüce Allah'ı (c.c.) görebilmesidir. O'nun kendisine şah damarından daha yakın olduğunu (Kaf, 50/16.) idrak edebilmesidir. İşte bu idraktır onu kötülüklerden koruyacak olan. Bu idraktır onu kulluğun sırrına eriştirecek olan. Ve bu idraktır onun yüklendiği emanete sahip çıkmasını sağlayacak olan. Bu sayede insan; yıkan değil yapan, ifsat eden değil ıslah eden, imha eden değil ihya eden olacaktır. Böylece Yüce Allah'ın (c.c.) "Ben sizin bilmediklerinizi bilirim." buyruğunun sırrına ererek halifelik sorumluluğunun gereğince yaşayacaktır. ■

İnsanın halife olması; Allah'a karşı sorumlu olmasıdır, yüklendiği emanete sahip çıkmasıdır. Kokladığı çiçekte, seyrettiği yıldızlarda, aldığı ve verdiği her nefeste bütün bunları yoktan var eden ve kendi hizmetine veren Yüce Allah'ı (c.c.) görebilmesidir.

BİR KEZ DAHA BİSMİLLAH!

Halil KILIÇ

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

كُلُّ كَلَامٍ أَوْ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَا يُفْتَحُ بِذِكْرِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَهُوَ أَبْتَرُ أَوْ قَالَ أَقْطَعُ

Hız. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Yüce Allah’ı anarak (besmele çekilmeden) başlanmayan her anlamlı söz veya iş, bereketsizdir/sonuçsuzdur.”

(İbn Hanbel, XIV, 329 [Hadis no: 8712].)

Her Müslüman anne babanın çocuklarına öğrettiği ilk kelimelerden biridir “Bismillah”. Besmele diye bilinen bu kısa, yüklemsiz cümle, kişinin yaptığı işe uygun olarak her defasında farklı yüklem almaya müsait bir formdadır. Bu itibarla besmele; bir Müslümanın yatarken, kalkarken, yerken, içerken, işe giderken, arabaya binerken, kısacası her zaman ve zeminde dilinden düşürmediği ilahi mottosudur âdetâ. Bu kısa cümle, içerisinde nice saklı hazinelerin olduğu bir sandık mesabesindedir. Gelin bu hazinelerden birkaçına yer verip besmeleyi daha iyi kavramaya çalışalım.

1. Besmele, tevhidin özü ve ilanıdır

“Bismillah” sözü, her şeyin yaratıcısının, yaşatıcısının, mutlak sahibinin ve kulluk edilecek yegâne mabudun Yüce Allah (c.c.) olduğunun ilanıdır. Bu minvalde Hz. Süleyman’ın (a.s.), güneşe taptıkları için Sebe halkına gönderdiği davet mektubunda “Bu mektup Süleyman’dandır ve rahman ve rahim olan Allah’ın adıyla başlamaktadır.” (Neml, 27/30.) diyerek tebliğin ilk cümlesini besmeleyle yapması, besmeninin tevhidin ilanı olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Öte yandan bir işe Allah’ın adıyla başlanma-

sı, O’nun gerçek otorite olarak kabulü; her iş ve oluşun O’nun bilgisi ve iradesi dâhilinde gerçekleştiğinin ikrarıdır. Nasıl ki Hz. Nuh (a.s.) gemiye binmeleri için iman edenlere “Binin o gemiye. Onun yüzüp gitmesi de durması da Allah’ın adıyladır.” (Hud, 11/41.) demek suretiyle geminin sudaki hareketinin Allah’ın iradesi dâhilinde olacağına dikkat çekerek mümin gönülleri teskin ettiyse bu dünya gemisine binmiş olan biz Müslümanlara düşen de zerreden uçsuz bucaksız kâinata varıncaya kadar her şeyin kontrolünün Yüce Allah’ın elinde olduğuna yürekten inanmak, O’na teslim olup tevekkül etmektir.

2. Besmele, yardım istenilecek yegâne varlığın Allah olduğunu ve O’nun her daim kişiyle beraber bulunduğunu bilmektir

Besmeledeki “bâ” harfinin anlamlarından birinin “istiâne” (yardım) olmasından hareketle kul, her besmele çektiğinde Allah’tan yardım istemiş olmakta ve her bir işini ancak Yüce Allah’ın destek ve inayetiyle yapabileceğini dile getirmektedir. Nitekim “...Başarım ancak Allah’ın yardımı ileldir.” (Hud, 11/88.) ayeti de Yüce Allah’ın destek ve inayeti olmadan başarının mümkün olmadığını açıkça göstermektedir. Bu itibarla her “bismillah”, kulun acziyetini fark etmesi ve hiçbir şeye muhtaç olmayan âlemlerin Rabbine sığınmasıdır. “Bâ” harfinin bir diğer anlamının “maiyyet” (birlikte) olmasından hareketle; bir Müslüman “bismillah” diye başladığı her işte Allah’ın ken-

disiyle beraber olduğunun ve kendisini görüp gözettiğinin şuurunda olup attığı her adımın, ağzından çıkan her sözün hesabını vereceğinin bilincindedir.

3. Besmele, bir işe başlarken her şeyin sahibi olan Allah'tan izin almaktır

Sınıftaki bir öğrenci, derste konuşacağı veya sınıftan çıkacağı zaman nasıl ki öğretmeninden izin alıyorsa Müslüman bir birey de besmele çekerek yaptığı her meşru işi Allah'tan izin isteyerek yapmış olmaktadır. Hatta kurban keserken “Bismillahi Allahuekber” denilmesinin bir hikmeti de budur. Zira kurban olarak keseceğimiz hayvan can taşımaktadır. Bu hayvana o canı veren Allah'tır. İşte kurban keserken besmele çekilmesi, Allah izin vermeden O'nun verdiği bir canı -ibadet amacıyla bile olsa- alamayacağımız anlamına gelmektedir.

4. Besmele, kişiye hiçlikten eşref-i mahlûkat mertebesine erdiren ilahi bir paroladır

Hacim bakımından dünyanın güneş, güneşin samanyolu galaksisi, samanyolu galaksisinin de uçsuz bucaksız evren karşısındaki konumu düşünüldüğünde insan bunların yanında âdeta bir hiç mesabesindedir. Ne var ki evren karşısında bu konumda olan insan, “bismillah” dediğinde Allah'ın halifesi unvanını kazanır ve yeryüzünde O'nun namına iş yapmaya başlar. Bu sayede o, artık sıradan bir varlık değil; Allah'ın adının yeryüzünde egemen olması, yeryüzünü ilim, hikmet ve ahlakla doldur-

ması için vazifelendirilmiş eşref-i mahlûkat olmuştur.

5. Besmele, Müslüman kimliğinin inşası ve Allah'a kul olduğunun bildirisi

Dilinden besmeleyi düşürmeyen bir birey; başıboş bir hayat sürmediğini, kendisinin ve bütün mevcudatın bir sahibi olduğunu, günde yüzlerce defa “Allah'ın adıyla” demek suretiyle başta kendisine sonra da bütün insanlığa ilan etmiş olmaktadır. Böylece gündelik meşgaleler ne kadar yoğun olursa olsun Müslüman, kim olduğunu unutmamış ve Müslüman kimliği üzerine bir yaşam sürmeye gayret etmiş olacaktır. Ayrıca o, bu tavriyle “Ben kimseye değil; yalnızca Allah'a kulluk etmekteyim.” diye haykırmış olmaktadır.

6. Besmele, sıradan bir eylemi ibadete dönüştüren sihirli bir cümledir

Kulların mükellef olduğu ibadetler sınırlıdır. Bunların dışın-

da yeme, içme, uyuma, eğlenme gibi geniş bir mübah alan bulunmaktadır. Mübah olan bir davranışı yapmanın sevap ve günah açısından bir getirisi veya götürüsü yoktur. Ancak ne zaman ki Müslüman, bir eyleme “Allah'ın adıyla” diye başlarsa o eyleme âdeta can verecek ve onu sıradan bir eylem olmaktan çıkarıp ibadete dönüştürecektir.

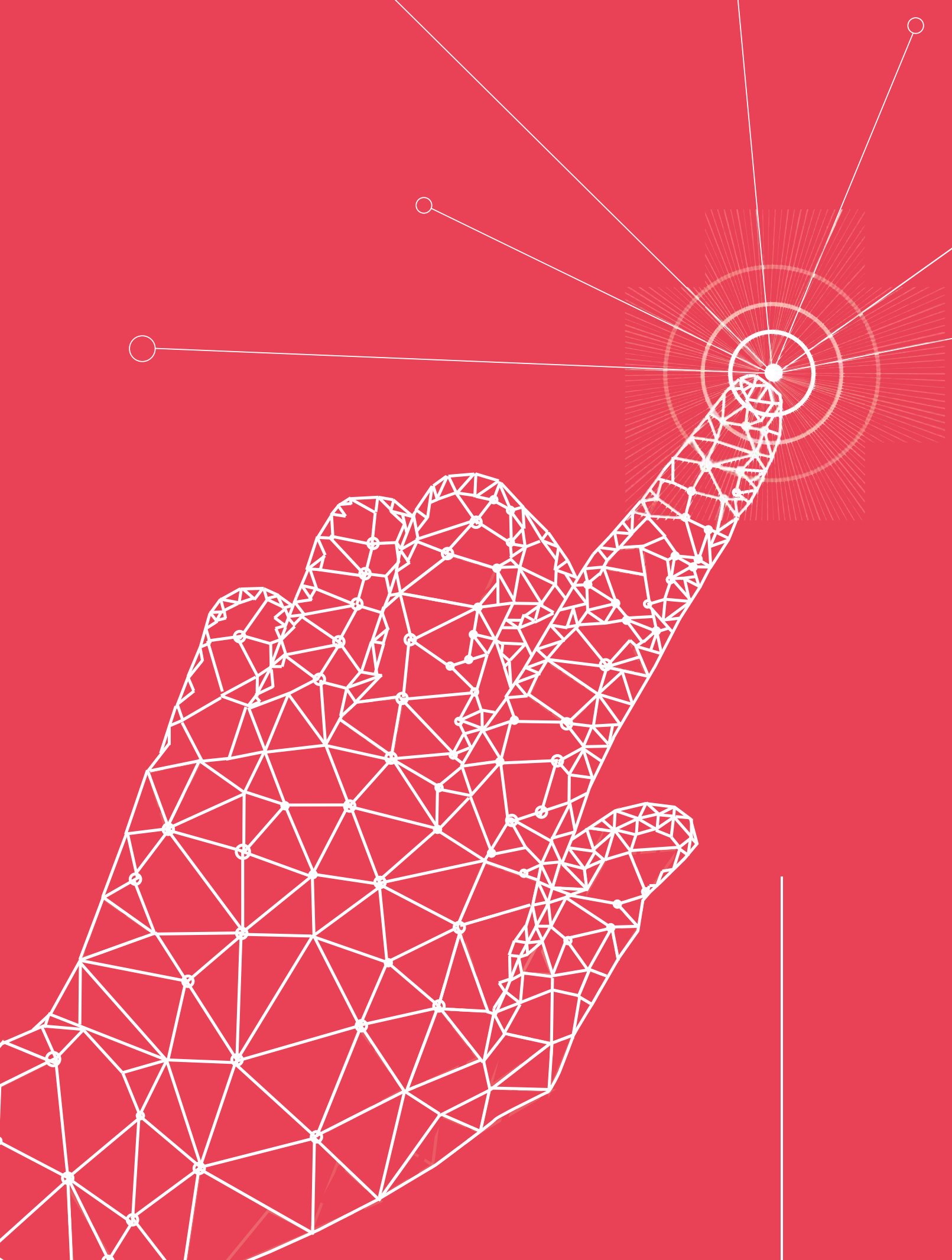
7. Besmele, hayata rahmet eksenli bakışın bir ifadesidir

Besmelenin tam hâli “Bismillahirrahmanirrahim” yani “Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla”dır. Besmeleyi dilinden düşürmeyen bir Müslüman, aslında Allah'ın merhametini ifade eden iki ismini (Rahman ve Rahim) vird edinmek suretiyle merhameti kendisine şiar edinmektedir. Bu doğrultuda besmele bize, başta insanlar olmak üzere bütün canlılara şefkat ve merhamet eksenli bir hayat sürmemiz gerektiğini hatırlatmaktadır.

Besmelenin ifade ettiği bu manalardan sonra son söz olarak; arabasına binerken besmele çekip de trafiğe çıkan bir Müslüman hak hukuk tanımayan bir canavara dönüşemez. Aynı şekilde evine besmeleyle girip daha sonra eşine, çocuklarına evi/hayatı zindan edemez. Ticarethanesinin başköşesine mükemmel bir besmele tablosu asıp bir taraftan da yalan yere yemin, vergi kaçırma, aldatma gibi gayrimeşru işlere tevessül edemez. Zira besmele, hayra anahtar şerre de kilit olma vazifesi icra eder.

Rabbim, dillerimizdeki besmeleyi hayra anahtar şerre kilit eylesin! (Âmin) ■

**Besmele bize,
başta insanlar
olmak üzere
bütün canlılara
şefkat ve
merhamet
eksensel bir
hayat sürmemiz
gerektiğini
hatırlatmaktadır.**

DİN EKSENİNDE YAPAY ZEKÂ

| **Emine ACAR**

Din, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Hayatını idame ettirebilmek için kendi amaçları doğrultusunda istediği zaman kullanabileceği alet ve makineler geliştirme davranışı da insanın varoluşuyla yaşıt bir diğer vakıdır. Hayal gücünün yansıması olan bu sistemler, önceleri insanın kas gücünü temsil ederken zamanla zihin gücünü de temsil edebileceği düşüncesi yapay zekâ teknolojisini doğurmuştur. Mekanik evren ve insan anlayışının bir sonucu olarak ortaya çıkan zekânın yapaylığı fikri günümüzde Endüstri 5.0'ın lokomotif teknolojisi.

İlahi dinler insanın tanrıyla, diğer insanlarla ve doğayla ilişkisinde ona rehberlik edecek ilkeler sunar. Yapay zekâ teknolojisinin ise insana ve onun tanrı, toplum ve çevreyle ilişkisine yönelik sunduğu fırsatlar yanında radikal ve büyük ölçüde tehditkâr imaları vardır. Bu

çerçevede bu teknoloji bir açıdan yaratıcının ilim ve hikmetle donattığı, kendi çabası ve kesbiyle gelişim ve ilerlemeye meyyal kıldığı insanoğlunun tarih boyunca ortaya koyduğu kolektif çabanın zirve sayılabilecek bir ürünü ve kazanımıdır. Bu yönüyle insanoğlunun maddi ve manevi gelişimi lehinde daha müreffeh, daha adil, daha ahlaklı, daha yaşanabilir bir dünya düzeninin kurulmasına hizmet edebilir. Ancak diğer yandan da insanı, toplumu, toplumsal kurumları ve doğayı doğrudan etkileyecek devrimsel potansiyeller barındıran çok güçlü bir teknoloji olması itibarıyla kötü niyetli, evrensel etik ilkelerin kontrolü olmaksızın kullanımı yıkıcı sonuçlar doğuracaktır.

Yapay zekâ çağında insan

Yapay zekânın insanın mahiyetine yönelik iddiasının temelinde onun salt maddeye indirgenebileceği, dolayısıyla mekanik ve taklit edilebilir bir varlık olduğu kabulü vardır. Böylece insani fiziksel sınırlılıklara ve zayıflıklara sahip olmayan, çok daha hızlı ve gelişmiş bilişsel becerilere sahip makinelerin geliştirilmesi mümkün görülür. Ancak bu, insanın makineler karşısında özne konumundan indirilerek nesnelige düşürülmesi riskini taşır.

İslam dininde insan, ruh ve beden birlikteliğinden oluşan; akıl ve irade sahibi olması dolayısıyla yaratılmışların birçoğundan üstün kılınmış (İsra, 17/70.) mükerrem ve mükellef bir varlıktır. Onun, hem fizyolojik hem ruhsal ve zihinsel nitelikler bakımından yeryüzünün en mükemmel, en güzel ve en seçkin varlığı olduğu hakikati, “Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır.” (Tin, 95/4.) ayetiyle beyan edilmiştir. İslam'ın ruh-beden bütünlüğüne sahip olması açısından dış dünyayla ve kendi iç dünyasıyla daima etkileşim hâlinde; bilen, irade eden, özgür, eyleyen, değerleri olan, inanan çok yönlü ve gelişmiş bir varlık olan insanın onu sadece madde boyutuna sıkıştırarak değer, anlam ve maneviyattan soyutlayıp robotlaştıran indirgemeci felsefelerin kalıbına sığması elbette mümkün değildir.

Yapay zekâ çağında Tanrı ve din

Yapay zekânın felsefi arka planının bir yönüyle benzerini diğer dinlerde de bulduğumuz, özellikle Kitâb-ı Mukaddes'te “imago dei” [“Tanrı

insanı kendi suretinde (imago dei) yarattı.” (Tekvin 1:27)] şeklinde kavramsallaştırılmış olan öğreti teşkil eder. Buna göre yapay bir zekânın geliştirilmesi Tanrı’nın insana ilahi sıfatlarından olan akıl, yer-yüzünde hükmetme gücü vb. nitelikler bahşetmesiyle onu kendi suretinde yaratmasına benzer şekilde insanın da kendi suretinde zeki makineler yaratması demektir. İnsana tanrı rolünün biçildiği bu yaklaşımın yanında kursosuz ve insanüstü yeni bir zeki varlık türünü temsilen yapay zekânın tanrısallaştırıldığı yaklaşımlar da vardır. Fizikötesi geleneksel tanrının yerini almak üzere sunulan bu yeni tanrı, aşkın bir varlığa dayanma ihtiyacı içindeki modern insanın ilgisine sunulmaktadır. Yapay zekânın insan tanrı ilişkisi bağlamında dine yönelik muhtemel etkilerinin bir diğeri ise yapay zekâ ve transhümanizm odaklı çoğunlukla ateist yeni akımlardır.

İslam’a göre zatinin gereği olarak kendinden ve zorunlu şekilde (vâcibü’l-vücûd) var olan Allah’ın varlığının başlangıcı ve sonu yoktur. Mükrekkep olmayan; zatında, sıfatlarında ve fiillerinde bir ve benzersiz olan Allah, âlemin yaratıcısı ve devam ettiricisidir. Yapay zekâli sistemlerin ise varlığı zorunlu olmayıp kendileri dışında, insan yapımı yazılım ve donanımlara muhtaçtır. Yine yapay zekânın Büyük Patlama ve Entropi gibi kuramlarla başlangıcı ve sonu olduğu ortaya ko-

nulan evrenin içindeki sınırlı ve sonlu materyaller üzerine kurulu olduğu unutulmamalıdır. İnsani bilişsel becerileri ve fizyolojik nitelikleri taklit üzerine geliştirilen zeki makineler ve robotlar için teklikten ve benzersizlikten zaten bahsedilemez. Yapay zekânın her ne kadar ilim, kudret gibi nitelikleri olsa da sonradan oluşturulmuş, mümkün ve sınırlı varlığıyla Allah’ın sıfatlarındaki kâmillik ve mükemmeliyete sahip olması imkânsızdır. Ayrıca ne kadar gelişmiş olursa olsun hiçbir yapay makine Allah’a iman eden bir müminin içinde duyduğu huzur, güven ve itminanı hissettiremeyecektir.

Yapay zekâ çağında toplum

Yapay zekânın dinle karşılıklı etkileşim içinde olan toplum üzerindeki etkilerine gelince ilk mesele toplumların ve toplumsal kurumların bu teknolojinin beraberinde getireceği yeniliklere nasıl adapte olacağıdır. Bu adaptasyonun tüm ülkelerde eş zamanlı olarak gerçekleşmeyeceği de düşünüldüğünde küresel adaletsizliğin artması kaçınılmazdır. Diğer yandan robotların gelecekte çok daha fazla mesleği insanların elinden alacağı öngörülmektedir. Bu durumda işlerini kaybedecek ilk insanlar düşük vasıflılar olacakken teknolojiyi daha iyi kullananların gelirinin hızla artması sınıflar arası uçurumu daha da derinleştirecek; insanların ge-

lirsiz ve amaçsız bırakılması toplumsal ve küresel buhrana neden olacaktır.

Yapay zekâ sistemlerinin hayatın hemen her alanında gittikçe artan ve derinleşen etkinliği hukuk sistemlerinin de yeniden düzenlenmesini gerektirir. Çevresiyle etkileşim içinde olan, karar veren ve eyleyen aktif bir fail olarak yapay zekânın toplumsal ve hukuki statüsünün belirlenmesi makinelerin hak ve sorumlulukları ile insanlarla makineler arasındaki karşılıklı etik ilkelerin tespiti için elzemdir. Zeki sistemlerin giderek artan özerklikle çalışması bu etik ve hukuki çerçevenin çizilmesinin önem ve aciliyetini arttırmaktadır.

İslam dini tüm insanlar için can, akıl, namus, din ve mal olmak üzere beş temel ilkenin (zarûrât-ı hamse) korunmasını benimsemiştir. Dayanışma ve barış içinde adil bir dünyayı idealize eden İslam’da bu ideal düzenin oluşmasının başlıca gereklerinden biri toplumun menfaatinin bireylerin menfaatinden üstün tutulduğu, servetin eşit dağıtıldığı ve toplumun tüm üyelerinin imkânı doğrultusunda bir işle meşgul olduğu ahlaki, adil ve dengeli ekonomik politikaların yürütülmesidir.

Yapay zekânın hukuki ve toplumsal statüsünün tayini için bu zeki sistemlerin özne olarak mı nesne olarak mı ele alınması gerektiği izaha kavuşturulmalıdır. Bu noktada İslami ilimlerin yapay zekâ-

nın keyfiyetine yönelik açıklamaları önemli bir kaynak olacaktır. Özellikle kelamın fizik ve kozmoloji konularıyla yakından ilgilenerek evrenin unsurları ve mahiyetine yönelik teoriler geliştiren, oradan hareketle de insan tasavvurları sunan disiplin olması onun bu teknolojinin incelenmesindeki öncü rolünü ortaya koyar. Diğer yandan kelam, diğer ilimlerin ilkelerini ortaya koyan ve ispat eden külli bir ilim olması itibarıyla diğer İslami ilimlerin -özellikle fıkıhın- geliştireceği yaklaşımlar için de bir zemin tesis edecektir.

Yapay zekâ çağında çevre

İnsanın bir yönüyle doğayı kendi amaçları doğrultusunda kanallı ederek ondan yararlanmak için geliştirdiği teknolojinin bir alt dalı olan yapay zekâ sadece insana değil, doğaya dair de bir kavramdır. Özellikle Covid-19 salgınının yaşandığı dönemde sürdürülebilir ekolojik dengenin değeri daha iyi anlaşılmış, teknolojinin bu dengeye yönelik katkı ya da tehditlerinin tespiti ve gerekli adımların atılması daha önemli hâle gelmiştir. Uzmanların çoğunluğuna göre yapay zekâ iklim değişikliğinin etkilerini hafifletebilecek potansiyeldedir. Diğer yandan iklim krizinin en büyük sebeplerinden olan karbon salınımının nedenlerinin başında zeki sistemlerin özellikle yoğun veri işleme ve depolamada kullandığı çok yüksek miktarlardaki enerji gelmektedir.

Yapay zekâ da dâhil olmak üzere bir teknolojinin niteliğini o teknolojinin kendisi değil, hangi amaçlar için kullanıldığı belirler.

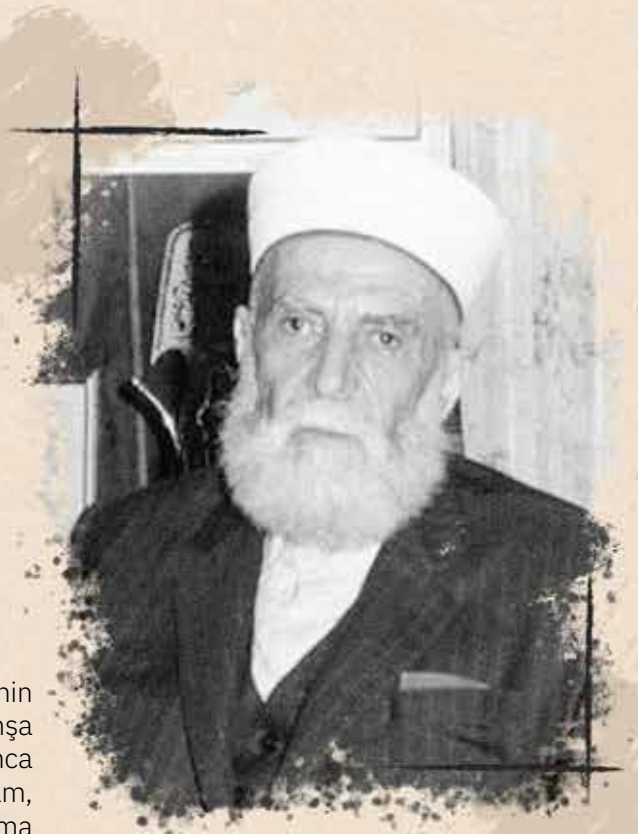
İslam inancına göre Allah kâinatı belirli bir ölçüye göre yaratmış, onda mükemmel bir düzen, denge ve uyumu hâkim kılmıştır. Allah'ın varlığına, birliğine, isim ve sıfatlarına işaret eden delillerle donatılmış olan âlem her an O'nun emrinde olup insan Allah'ın yerleştirdiği eşsiz düzeni korumakla vazifelenmiştir. İnsanın bu vazifesini yerine getirirken bilim ve teknolojinin imkânlarından yararlanması elbette doğal ve dahi gereklidir. Bu bağlamda çevreci yapay zekâ sistemlerinin geliştirilmesi ve bunların küresel ekolojik sorunların öngörülmesi, tespit edilmesi ve giderilmesinde kullanılması yararlı ve etkili sonuçlar doğuracaktır.

Değerlendirme

Yapay zekâ, insanın, Allah'ın kendisine bahşettiği akıl, ilim öğrenme, keşif ve mucitlik yetenekleri sayesinde kesbettiği teknolojiler arasında dinî, felsefî, etik ima ve sonuçları bakımından belki de en çok tartışılması gereken teknolojidir. Özellikle insanın mahiyeti ve tanrı anlayışı konularında ilahi dinlerin geleneksel yorumlarına açıkça tezat teşkil eden iddialara konu olabilmektedir. Bu bakımdan düşünsel arka planı, derin dinî ve felsefî soruşturmaları gerektirmektedir. Ancak bu inceleme esnasında peşin hükümlü bir karşıtlık sergilemekten kaçınılmalıdır. Nitekim yapay zekâ da dâhil olmak üzere bir teknolojinin niteliğini o teknolojinin kendisi değil, hangi amaçlar için kullanıldığı belirler. Dolayısıyla fitratı ve saygınlığı korumuş insanın, Allah'ın halifesi sıfatıyla yeryüzündeki inşa ve imar sorumluluğunun bir aracı olarak kullanılacak; ahlaki, etik, yasalara uygun, hatasız, güvenilir ve çevreci bir yapay zekâ teknolojisine dinlerin de itirazı olmayacaktır. Kullanımının gittikçe yaygınlaştığı ve bu teknolojiye sahip ülkelerin kazandığı gücün büyüklüğü dikkate alındığında Müslümanların yapay zekânın gerek geliştirilme gerek uygulanma aşamalarında söz sahibi olmak için bu konuyu dinî ve sosyal bilimlere dâhil olmak üzere tüm alanlarda gündemlerine almaları şarttır. ■

DARENDELİ OSMAN HULUSİ EFENDİ

Bünyamin ALBAYRAK
Ahmet ÜNAL

İlimle irfanı birlikte yoğuran, divan şiirinin en müstesna örnekleriyle gönüller inşa eden kâmil bir insan. Kırk iki yıl boyunca Somuncu Baba Camii mihrabında imam, minberinde hatip, kürsüsünde vaiz. Topluma manevi rehber ve ahlaki örnek olan bir din görevlisi, Osman Hulusi Ateş, namıdiğer Darendeli Osman Hulusi Efendi. Osman Hulusi Ateş, 1914'te Malatya'nın Darende ilçesinde dünyaya gelir. Babası Seyyid Hasan Feyzi Efendi, annesi Seyyide Fatma Hanım'dır. Kendisi ehl-i beytten olup nesebi her iki koldan da Hz. Hüseyin vasıtasıyla Sevgili Peygamberimize (s.a.s.) dayanır. Osman Hulusi, babası Hatip Hasan Efendi'den Kur'an-ı Kerim'i öğrenmekle tahsil hayatına başlamış, yedi yaşında Kur'an'ı hatmetmiştir. Sonra da babasından ve devrin önemli âlimlerinden dinî ilimler tahsil etmiştir.

Osman Hulusi, küçük yaşına rağmen özünü Kur'an-ı Kerim ve sünnet-i seniyyenin ruhundan alan sufi bir hayatı tercih eder. Bu güzide hayatı en güzel şekilde yaşayabilmek için de Sivaslı İhramcızade İsmail Hakkı Toprak Efendi'ye daha gençlik yıllarında intisap eder. İslam'ı bütün safvet ve hassasiyeti ile Resulullah'ın (s.a.s.) örnek ahlakına uygun bir biçimde yaşamayı kendine düstur edinen Osman Hulusi Efendi'ye göre tasavvuf; imandan İslam'a, İslam'dan ihsana doğru yapılan bir yolculuktur ve kaynağını Kur'an ve sünnetin ruhundan almaktadır. Osman Hulusi Efendi, içinde bulunduğu devrin şartları gereği resmî bir öğrenim görme imkânı bulamamış ise de zekâsı, mantığı ve babasının gayretiyle kendisini sürekli yenilemeyi bilmiş; Arapça, Farsça

ve Edebiyat bilgisini ilerletmiş, bunları da şiirlerinde usta ve kıvrak bir üslup ile kullanmıştır. Osman Hulusi Efendi'nin ilim öğrenmeye ve kitaplara olan merakı o kadar büyüktür ki bir kitabın sayfalarının ilim dışında kullanılmasına, yerlere atılmasına, atıl hâlde bırakılmasına asla gönlü razı gelmez. Nitekim bu kitap sevgisi o kadar büyüyecek ki ahırdaki hayvanını ve marangozhanedeki aletlerini satıp elde ettiği kitaplardan Şeyhzadeoğlu Özel Kitaplığı'nı kuracaktır.

Yüzyıllardır Şeyh Hamid-i Veli Camii'nin imam hatiplik görevini Somuncu Baba ahfadından olanlar yürütmektedir. Babası hatip Hasan Feyzi Efendi tifo salgını yüzünden 1945 yılında hayatını kaybedince ağabeyi Ahmet Nuri Efendi bu kutsal görevi ancak bir hafta yürütebilmiştir. Kırk beş yaşında o da tifo salgını sebebiyle Hakk'ın rahmetine kavuşur. Ağabeyinin vefatından sonra aynı yıl içinde imam hatiplik görevi Osman Hulusi Efendi'ye verilir. Osman Hulusi Efendi, 1945 yılında fahri olarak göreve başladığı Şeyh Hamid-i Veli Camii'nde, 1953 yılında kadroya geçerek resmî görevini alır ve 1987 yılında emekli oluncaya kadar peygamber mesleğini en güzel şekilde sürdürür. Osman Hulusi Efendi, hayatı boyunca yalnızca imamlık yapmakla kalmaz. O, cami cemaatinin, yöre halkının ve sevenlerinin her türlü derdi ile ilgilenmeyi, onları çözmeyi de

kendisine bir görev addeder. Bu maksatla köy köy, kasaba kasaba, şehir şehir dolaşarak insanlarla sohbet edip onları irşat etmeye, dertlerine çare olmaya, ihtilaflarına hakem olmaya çalışır. Bununla birlikte bulduğu her fırsatta insanlara vaaz ve nasihat bulundur.

Osman Hulusi Efendi, hutbelerine hazırlanmaya ve onları irad etmeye ayrı bir özen gösterirdi. Nitekim onun “Şeyh Hamid-i Veli Camii Minberinden Hutbeler” adlı bir eseri vardır. Bu eserde, babasının vefatından sonra başlayıp emekli oluncaya kadar süren kırk iki yıllık görevi çerçevesinde irad etmiş olduğu hutbeleri kaleme almıştır. Osman Hulusi Efendi, imamlık mesleğini sadece mihrapta namaz kıldırarak olarak görmez. Bununla birlikte Darende’nin imar ve ihyası için gece gündüz demeden her hayırlı faaliyetin içinde yer alır. Akşamdan yaptığı hizmetlerden biri de esnaf ziyaretleridir. Daima yanlarına gitmiş, onlara hem hayır duada bulunmuş hem de Anadolu-muzun bağrından çıkan Ahilik ilkelerini onlara hatırlatmıştır. Ticarete atılmak için kendisine danışmaya gelenleri ise cesaretlendirmiş, onlara ilk sermaye olarak cebinde ne kadar para varsa vermekten geri durmamıştır. İl dışına ticaret yapmaya çıkanları duyduğunda ise otogara giderek mutlaka onları yolcu etmiş ve bereket olsun diye onlara da siftah parası vermiştir. Bugün ülkemizin birçok yerinde özellikle de İstanbul’da ticaretini sürdüren Darendeliler, Osman Hocamızın kendilerine verdikleri parayı harcamadıklarını, teberrük olsun diye yanlarında taşıdıklarını dile getirmişlerdir.

Osman Hulusi Efendi’nin bir diğer özelliği ise güreşe olan merakıdır. Civarda yapılan güreş müsabakalarına gitmiş, orada dua etmiş ve insanları güreş yapmaya teşvik etmiştir. Bir defasında, Elbistan’da tertip edilen güreşlere şeref konuğu olarak davet edilir. Günün hatırasına binaen kendisine bir kupa ve madalya hediye edilir. Bu kupa ve madalyayı özel kütüphanesine koyar. Kütüphaneyi ziyaret eden bir şahsın kupayı göstererek; “Hocam siz pehlivan mısınız?” sualine cevaben; “Biz de nefsimizin pehlivanıyız.” dedikten sonra kupanın hatırasını anlatır. Osman Hulusi Efendi’nin imar ve ihyâ faaliyetlerinden biri de Darende İmam Hatip Lisesi için olmuştur. Onun gayretleriyle 1974 yılında Darende İmam Hatip Lisesi eğitim öğretime açılmış ve günümüze kadar bu okuldan

memleketimize hizmet eden çok sayıda vatan evladı yetişmiştir.

Osman Hulusi Efendi’nin aruz vezniyle yazılmış ilahi, gazel, kaside, naat ve koşmalardan ibaret şiirlerinin derlendiği Divan-ı Hulusi-i Darende’de adlı eseri son devrin divan edebiyatı neşriyatı içerisinde mühim bir yer tutmaktadır. Türk edebiyatı içinde Osman Hulusi Efendi’yi farklı kılan en önemli husus, divan ve tekke şiirinin bitti denildiği bir dönemde kendisinin bu alanda şiirler yazması olmuştur. O, duygu ve düşüncelerini şiirle dile getirmiştir. Şiirle sohbet edip şiirle nasihat etmiş ve şiirle cevap vermiştir. Şiiri, bir irşat ve tebliğ aracı olarak kullanmıştır. Bugün birçoğumuzun aşına olduğu besteler ve dinlediğimiz bu güzel kasidelerden biri şöyledir:

“Cûşa gelir dağ ile taş, feryâd eder vakt-i seher

Her nesneyi kaplar telâş, feryâd eder vakt-i seher

Ol demde gül handân olur, bülbül görüp nâlân olur

Her ehl-i dil şâdân olur, feryâd eder vakt-i seher

Hulûsî âşıkısan eğer dur yatma gel vakt-i seher

Bak gör ki âlem ser-te-ser feryâd eder vakt-i seher”

Ömrü boyunca ilim tahsil edip irşat hizmetini kendisine yol olarak seçen Osman Hulusi Efendi’nin ebeveynine, evlatlarına ve arkadaşlarına yazmış olduğu çeşitli edebî yazılar, öğütler, tasavvufi hakikatler ve kitabeleri içeren mektuplarının toplandığı Mektubat-ı Hulus-i Darende’de adlı bir eseri de yayımlanmıştır. Osman Hulusi Efendi, genelde tüm insanların özelde ise din görevlilerimizin örnek alacağı güzide bir hayat yaşadı. Kimseyi incitmedi, kimse de kendisinden incinmedi. Arkasından hayır dua edecek binlerce ilim ve irfan ehli bırakarak 14 Haziran 1990 tarihinde baki âleme göç eyledi. Darende İmam Hatip Lisesinin avlusunda oğlu ve hizmetlerinin takipçisi olan Hamid Hamideddin Ateş Efendi’nin kıldırıldığı cenaze namazının ardından Şeyh Hamid-i Veli Camii haziresine defnedildi. Cenab-ı Hak, başta Osman Hulusi Efendi olmak üzere tüm gönül erenlerine, ilim ehline ve hademe-i hayrata rahmet eylesin. Bizleri de onların yolunda gidenlerden kılsın. Âmin! ■

HACCIN RUHU

Dr. Lamia LEVENT ABUL

DİB Süreli Yayınlar ve
Kütüphaneler Daire Başkanı

Yüce Rabbimizin emir buyurduğu ibadetlerin hem zahîrî hem de bâtînî yönü vardır. İnsan nasıl beden ve ruhtan müteşekkil bir varlık ise ibadetlerin de bir şekli, sureti bir de manası ve ruhu vardır. İbn Ataullah İskenderi, “İbadetler ayakta duran birtakım şekil ve suretlerden ibarettir. Bu şekillerin ruhu ise kendilerinde bulunan ihlas sırrıdır.” sözüyle bu hakikati dile getirmiştir. Ruh, canlılık ve hayat veren bir özelliği haizdir. Bu manada her suret ve bedene hayatîyet veren bir ruh vardır. Suret ve bedendeki ruh külli ruha bağlılığı ölçüsünde hayat bulur ve kıymet kazanır. Sadreddin Konevi bu konuda önemli açıklamalar ortaya koyar. Ona göre amel, söz ve davranışların sureti kendilerine eşlik eden ruhlarla yükselir ve beka kazanır. Amellerin ruhu niyet, ilim ve sağlam bir imana bağlıdır. Harf ve kelimelerin suret aracılığıyla zahir olan birtakım ruhi özellikleri bulunmaktadır. Harf ve sözleri ortaya çıkaran ve onları kalıcı kılan ise ruhlarıdır. (Hasan Kamil Yılmaz, Bütün Yönleriyle Hac, Ensar Neşriyat, İstanbul 2015, s. 95.)

Hak Teâlâ, Bakara suresinin 197. ayetinde hac ibadetinin hem zahîrî hem de bâtînî anlamının yani şekil ve ruhunun ne olduğunu bizlere haber veriyor. İnsan için hac meşakkatli bir yolculuktur. Bu yolculuk öncesinde hazırlık yapmak elbette mühimdir. Hacca niyet eden kişi yol azığı hazırlar ancak ondan daha mühimi manevi hazırlık yapmaktır. Manevi azığın ise takva olduğunu buyuruyor Rabbimiz. Takva, Hakk’a karşı gelmekten sakınmaktır. Bu sakınmanın bir gereği olarak her türlü kötülükten uzak durmak ve O’nu hoşnut edecek ameller yapmaktır. Nitekim Yüce Allah kişinin hacca karar verip niyet ettikten sonra kötü sözlerden, günahlardan ve tartışıp çekişmekten sakınarak hayır ve iyiliklere yönelmesini tavsiye ediyor. Yani maddi azığın yanı sıra hayırlı ameller işleyerek ahiret azığı hazırlamak takva olarak bildiriliyor. Diğer amellerin olduğu gibi haccın da ruhu takvadır.

İmam Gazali, hacca niyet eden kişinin dikkat etmesi gereken hususları şöyle sıralar: Yol hazırlığı için azık hazırlarken en faydalı azık olan takvayı, binitine bindiğinde öldüğü va-

kit konulacağı tabutunu, iki parça beyaz kumaştan oluşturan ihramını giyince öldükten sonra sarılacağı kefeni ve Allah'ın huzuruna çıkarılacağını hatırlamalıdır. İhrama girdikten sonra lebbeyk (emrine uydu) derken, Yüce Allah'ın emrine uyarak bu kutsal topraklara geldiğini düşünmelidir. Kâbe'yi gördüğü anda oranın azametini yüreğinde hissetmeli. Beyte duyduğu tazimden dolayı beytin sahibini müşahade ettiğini düşünmelidir. Kâbe'yi tavaf sırasında saygı, korku, ümit, sevgi gibi hâllerle ilahi huzurda bulunmalıdır. Hacı tavaf yaptığı sırada arşın etrafında dönerek Allah'a saygı ve tazim gösteren, O'na en yakındaki meleklerle benzetilmektedir. Hacerü'l-Esved'i selamlarken ve ona el sürerken sanki Allah Teâlâ ile ahitleştiğini düşünmeli ve ahdine vefa göstererek kararında sebat etmelidir. Safa ve Merve tepeleri arasında say ederken padişaha hizmet arzında samimi olduğunu gösterip kendisine merhamet gözüyle bakılmasını umarak padişahın sarayının önünde gidip gelen kimse'nin durumunda olduğunu düşünmelidir. Arafat vakfesinde ise mahşer günü çeşitli ümmetlerin peygamberleri ve önderleriyle toplanmalarını ve her ümmetin kendi peygamberlerinin peşine düşüp şefa'at umdukları anı düşünmelidir. Şeytan taşlarken görünüşte taşları temsili taşı atarken hakikatte şeytanın kendisine atarak belini kırdığını bilmelidir. Kurban kesme emrini yerine getire-

rek Allah'a yakınlık kazandığını hissetmelidir. (İmam Gazali, İhyâ, DİB. Yayınları, İzmir 2020, s. 385-400.)

Haccın ruhuna erişmek isteyen kişi haccın hem zahirî hem de bâtinî rükünlerini eda etmelidir. Çünkü sadece haccın zahirî rükünlerini yerine getirmekle haccın ruhunu kuşanamaz. Gönül ehline göre kişi mikat sınırında elbiselerini çıkarıp ihrama bürünürken kalbindeki kin, haset, fesat gibi kötü huyları da çıkarıp atmalıdır. Çünkü nefsinin kötülüklerinden soyunmadan haccın ruhunu yaşayamaz. Bizim Yunus, hacca varıp da nefsinin arındırmayanların hâlini şöyle anlatır dizelerinde:

*“Aksakallı pir hoca
Bilmez hâli nice
Emek yürmesin hacca
Bir gönül yıkar ise
Yunus Emre der hoca
Gerekse var bin hacca
Hepisinden iyice
Bir gönüle girmektir”*

Sufiler Allah'ın iki beyti olduğunu söylerler. Biri Kâbe diğeri de kalptir. Hacda Allah'ın beytini tavaf edenler, insan gönlünün de Rabbin beyti olduğunu hatırlamalı. Beytullah'a gösterdiği saygı ve tazimi kalp taşıyan insana da göstermelidir. Kâbe'nin etrafında tavaf ederken kendi iç dünyasına doğru enfusi bir seyre dalan kişi, Rabbiyle arasına engel olan her türlü karanlıktan kalbini arındırarak saf ve temiz hâle getirmeli. Öyle ki beytin sahibi hatırına gönül kırmaktan im-

Haccın ruhuna erişmek isteyen kişi haccın hem zahirî hem de bâtinî rükünlerini eda etmelidir. Çünkü sadece haccın zahirî rükünlerini yerine getirmekle haccın ruhunu kuşanamaz.

tina eden bir gönül kıvamına ulaşabilmeli. Zira ayet-i kerimede işaret edilen tartışma ve cıdaldan uzak durma bu ruh kıvamına işaret eder. Haccın ruhunu, Kâbe'de, Safa ve Merve tepelerinde, Arafat'ta idrak edenler gönül taşıyan her insana da aynı şuurla yaklaşırlar. Büyük sufi Niyazi Mısri ibadetleri eda etmenin yanı sıra;

*“Savm-u salat-u hac ile
Sanma biter zahit işin
İnsan-ı kâmil olmaya
Lazım olan irfan imiş”*

dizelerinde tekâmül yolundaki kişinin Cenab-ı Hakk'a marifetle ibadet etmesinin lüzumunu anlatır. Marifet, Hakk'ı tanımak, bilmek ve bu şuurla ihlas ve muhabbetle kulluk etmektir. Hac ibadeti kulun Rabbine olan marifetini artırarak onu bu irfanla dönüştürür, takva ile kulluk etmenin hazzına eriştirir. ■

Bünyamin YILDIZ:

“Evden çıkarken Allah’ım bugün de birine güzel dinimizi anlatabileyim niyetiyle çıkıyorum.”

Söyleşi: Mahir KILINÇ

Camiyi merkeze alarak pek çok sosyal etkinlik gerçekleştiriyorsunuz. Bu etkinliklerden ve bunların dinî görevinize tesirlerinden söz eder misiniz?

Yaşadığımız dönemde insanları camilere bağlamak, bir gönül bağı oluşturmak elbette biraz zor. Bu yüzden dediğiniz gibi camiye merkeze alarak çeşitli faaliyetler, aktiviteler ve başka organizasyonlar düzenlemeye gayret gösteriyorum. Mesela şaban ayında, cemaatimizi yirmi yaş altı, yirmi ile yirmi beş yaş arası, yirmi beş yaş üstü ve kırk beş yaş üstü diye gruplara ayırdık. Bu gruplarımız ile önce sohbetlerde bir araya geldik. Her bir sohbetin ardından daha cazip hâle gelmesi ve muhabbetin artması için yemek ikramında bulunduk. Daha sonra her yaş grubuna kendi yaş grubu içerisinde futbol turnuvası düzenledik. Şampiyonları da süper kupa adı altında birbirlerine karşı mücadele ettirdik. Çok güzel bir hava oluştu. On beş yaşından yetmiş yaşına kadar olan kardeşlerimiz ile böylelikle sohbetlerde ve faaliyetlerde buluşmuş olduk. Ama bizim için en önemlisi aramızda çok güzel bir bağın oluşması oldu. Hatta normalde camiye sıklıkla gelemeyen kardeşlerimize bile böylelikle ulaşmış olduk. Bunun gibi faaliyetleri çokça yapmaya gayret gösteriyoruz. Bu sohbet gruplarının sayesinde birçok gencimizin namaza başladığına ve cami ile bağının kuvvetlendiğine şahit olduk ve bundan ötürü de çok mutluyuz.

İnsanların Müslüman olmasına vesile oluyorsunuz. Müslüman olmayan kimselere nasıl ulaşıyorsunuz ve onlara dair özel çalışmalarınızı anlatabilir misiniz?

Bildiğiniz üzere Diyanet İşleri Başkanlığının başlatmış olduğu UİP (Uluslararası İlahiyat Programı) projesi var. Ben bu projenin ilk mezunlarındanım. Bu projedeki asıl gaye gençlerin doğup büyüdüğü yerlere Türkiye’den aldığı ilahiyat eğitimi ile geri dönüp hizmet sunması idi. Çünkü buralarda yani Avrupa’da doğan gençlerimiz buranın kültürünü ve dilini bilen kişiler olacaktı. Ben âcizane bu projenin ne kadar doğru bir karar olduğunun bir örneği olduğumu düşünüyorum. Bugüne kadar yurt dışındaki din hizmetlerimizde camia olarak İslam’ı tebliğ hususunda arzu edilen görevi gerçek manada ifa edemiyorduk. Ama bugün UİP mezunu olan

bizler buranın diline hâkim olduğumuz için dersler, seminerler ve çevrim içi başka girişimlerde bulunuyoruz.

Niyetin önemi hepimizce malum, ben evden çıkarken Allah'ım bugün de birine güzel dinimizi anlatabileyim niyeti ile çıkıyorum. Bunun yanı sıra yerel gazete ve gayrimüslimlerin olduğu sitelerde ve sosyal medya hesaplarında İslam hakkında kısa ve öz bilgiler sunmaya çalışıyorum. Devamında camimize davet ediyor ve onlara İslam'ı anlatıyorum. Anlattıklarım ilgi duyanlara kitaplar hediye ediyor ve onlarla başka bir tarihe randevu oluşturmuyorum. İlgilerine göre camimizde mühtedilere özel yaptığımız derslere onları davet ediyorum. Böylelikle kendileri gibi olan diğer insanlarla da tanışıyor ve camide bir ortam oluşuyor. Bu ortamı çok önemsiyorum ve çok da faydasını görüyorum.

Ayrıca cemaatimize ve özellikle gençlerimize etrafındaki insanları camiye getirmelerini tavsiye ediyorum. Böylelikle İslam'ı güzel bir şekilde tebliğ etme fırsatı doğuyor. Aynı şekilde gençlerimizin öğretmenleriyle konuşup sınıflarını hatta okuldaki diğer sınıfları camiye davet ediyorum.

Bunların dışında özellikle sosyal medya hesaplarımı bu alanda çok dikkatli kullanmaya çalışıyorum. Buradan gelen birçok soru neticesinde yine irtibata geçtiğimiz kardeşlerimiz oluyor.

İnsanlar İslam'ı seçip önünüzde kelime-i şehadet getirirken o insanlarda gör-dükleriniz neler ve siz neler hissediyorsunuz?

Kesinlikle tarif edilmez bir duygu içerisinde oluyorum ve bu duyguyu Müslüman olan her insanda aynı şekilde hissediyorum. Bunu bazen daha yoğun yaşıyorum. Sonuçta bir insanın hayatını değiştirecek çok önemli adım attığına tanıklık ediyor ve aynı zamanda bu duygu yüklü olayı yönetmeye çalışıyoruz. Ağlamaktan şehadetini getiremeyenler, arkadaşlarıyla gelip birlikte şehadet getirirler... Hayatımın en özel ve güzel anılarını biriktiriyorum, elhamdülillah!

Bir defasında bir hanım kardeşimiz şehadet getirdikten sonra öyle bir ağladı ki odada bulunan herkesin gözleri yaşardı. Sebebinin sorduğumda "Ben bir senedir bu an için yaşıyordum ama sizin sayenizde bu adımı o kadar kolay attım ki hâlen inanamıyorum." dedi.

Şunu belirtmeden geçmek istemiyorum; şehadet getirdikten sonra karşımızdaki insanın gerçekten bizim din kardeşimiz olduğunu Rab-bim kalplerimize yansıtıyor. Bunu kesinlikle hissediyoruz!

İnsanlara gerek yaşamlarının içerisinde gerek sosyal medyadan ulaşmaya çalışıyorsunuz. Bu gayretleriniz cami cemaatinizde ve çevrenizde nasıl bir karşılık buluyor?

Bizler din gönüllüleri olarak insanlara ulaşmak istiyorsak o günün teknolojisine hâkim olmalıyız diye düşünüyorum. Bu açıdan baktığımız zaman artık herkes sosyal medyada. Yani biz de bu alanı iyi doldurmamız. Görev yaptığım her yerde öncelikle birebir görüşmeler sonucunda oluşturduğum WhatsApp gruplarına daha sonra da sosyal medya hesapları ile aslında bir defans oyuncusunun forveti markaja aldığı gibi cemaatimi markaja almaya çalışıyorum. Çünkü bunu ben yapmadığım zaman başkaları veya başka gruplar yapacak, biliyorum. O yüzden her defasında bir yenilikle gönül bağımızı taze tutmaya çalışıyorum. Bu çabalarım da cemaatimizde çok güzel karşılık buluyor ve beni kendilerine daha yakın görüyorlar. Onlarla her an iletişimde olmam onların çok hoşlarına gidiyor. ■

Öz Geçmiş

Bünyamin Yıldız, 1987 yılında Hollanda'da doğdu. İlköğrenimini ve liseyi doğup büyüdüğü Hollanda'da bitirdi. Yıldız, 2007-2011'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesini tamamladı. Hollanda'ya döndükten sonra ilk olarak Hollanda Diyanet Vakfında (HDV) iki yıl farklı görevde bulundu. Bünyamin Yıldız, din görevlisi olarak Hollanda'nın Rotterdam kentindeki HDV'ye bağlı Mevlana Camii'nde 2013 yılında göreve başladı. Bu camide yedi yıl görevini yerine getirdikten sonra hâlen de vazifeli olduğu Bergen op Zoom kentindeki HDV'ye bağlı Ulu Cami'ye 2020 yılında getirildi. Türkçenin dışında dört dil bilen Yıldız, camideki vazifesinin dışında Bravis Hastanesi manevi bakım gönüllüsü ve HDV Mühtedi Komisyonu Başkanı olarak hizmetlerini sürdürmektedir.

RUSYA'DA İSLAM'IN 1100. YILI

Ömer Faruk SAVURAN

Rusya Moskova Din Hizmetleri Müşaviri

Her coğrafyada farklıdır ilahi mesajla buluşma tecrübesi.

Ezelî ve ebedî mesaj yalnızca bireysel olgunluğu sağlamaz aslında; dil ile ikrar, kalp ile tasdikle yeni bir medeniyetin yeni bir tarihin temelleri atılır. İşte böyle örneklerden biridir bugünkü Rusya toprakları içinde bulunan İdil (Volga) Bulgar Devleti'nin İslamiyeti kabulü.

İdil Bulgar Devleti hükümdarı Almış Han'ın, Abbasi Halifesi Muktedir Billah'a elçi gönderip İslam'ı öğretecek din adamları ile cami ve kale yapacak mimarlar talep etmesiyle başladı her şey. Meşhur seyyah İbn Fadlân'ın danışman ve kâtip olarak bulunduğu heyetin Bulgar'a gelmesi; İdil Bulgar Devleti'nin 922 yılının Mayıs ayında devlet nezdinde ve

toplu olarak tarihte İslamiyeti kabul eden ilk Müslüman-Türk Devleti olmasıyla gelişti süreç. Ve Bulgar'dan yayıldı Müslümanlar Rusya Federasyonu'nun dört bir yanına ve diğer birçok memleketlere.

“Coğrafyanın kader olduğu” tezi biraz da pasifize ediyor sanki insanları. Orada yaşayanların tercihinin de coğrafyanın kaderine etkisi pek

gündeme gelmiyor belki de. Ya da tarihî bir hadise olarak kalıyor yaşananlar. O dönemde İslam'ın merkezini teşkil eden Bağdat'tan kuş uçuşu üç bin kilometreden fazla uzaktaki bir kavmin bir devletin kendi arzusuyla İslamiyeti resmî devlet dini olarak ilan etmesi yalnızca tarihî bir bilgi değildi. İkrar etmiş bir topluluğun, coğrafyanın kaderine etkisinin başlangıcıydı aslında. Artık İslam medeniyetine önemli bir parça daha dâhil olmuştu. Sadece ticari ve siyasi açıdan değil; kültürel ve ilmî açıdan da İslam medeniyetine yeni renkler yeni zenginlikler dâhil olmuştu. Ve bu yeni bir tarihin de başlangıcıydı...

Tevhidin temellerinin atıldığı bu havzada dinî, kültürel ve medeniyet devamlılığı hiç kesilmemiştir. Alınan emanet daha sonraki süreçlerde Altınordu İmparatorluğu ve Kazan Hanlığı gibi yeni halkalarla devam etmiştir. Kazan Hanlığı'nın yıkılmasıyla birlikte tarihin seyri Müslümanlar için yeniden mi değişecek diye düşünenler de olmaya başlamıştı...

Çariçe II. Yekaterina döneminde Rusya'da Müslüman tebaayı da ilgilendiren önemli değişiklikler meydana gelmişti. Yeniden taş cami yapılmasına izin vermesi ve diğer bazı hakları Müslümanlara iade etmesiyle tarihte ikinci defa dirilişi yaşadığı âdeti bu topraklar. Rusya Müslümanları Merkezi Dini Nezareti adıyla günümüzde de faali-

yetlerini sürdüren "Orenburg Mahkeme-i Şeriyesi" adıyla bir müftülük kurulması. Basılan kitaplar, inşa edilen camiler ve medreseler. Araştırıldıkça günümüze hâlâ ışık tutan, keşfedilmeyi bekleyen onlarca âlim.

Ve daha sonra insanlık yine coğrafyaya ve tarihe etki etti, Bolşevik Devrimi ve SSCB Dönemi ile... Diğer din mensupları gibi Müslüman kültür de etkilendi bu süreçten. Oysa Bulgar hep vardı ve hep tazeydi zihinlerde, orada bekliyordu mahzun olarak yeniden canlanmayı.

Sovyetlerin de sonu geliyordu ve inananlar artık akın akın bu toprakları ziyaret etmeye başlıyordu. 1989 yılından itibaren Rusya Federasyonu Müslümanları Merkezi Dini Nezareti Başkanı Talgat Safa Taceddin öncülüğünde Bulgar'da anma etkinliklerin düzenlenmesiyle başlayan kutlamalar, 2010 yılında Tataristan Hükûmetinin 21 Mayıs gününü resmî bayram günü ilan etmesiyle devam etti, ve artık bir "bayramdı" o tarihe düşülen not. İslam tarihinin bayramı, İslam medeniyetinin bayramı, ilim ve irfana dönüşün bayramı, Bulgar'ın bayramı ...

İnsanlar, Bulgar'da yaşanan ikrar anını zihinlerde güncelleyerek İslam bilim, kültür ve eğitim medeniyetine yeniden önemli katkı sunma niyazlarını dile getiriyorlardı. "Tarih tekrardan ibarettir." sözü belki de Bulgar'a çok yakışmaya başlamıştı; kendi öz-

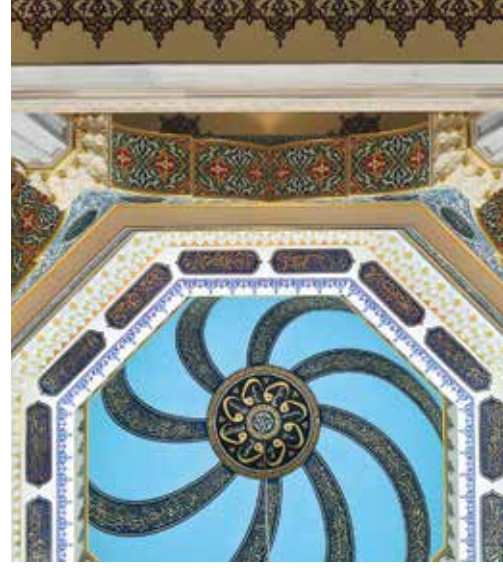
ne geri dönüyor, önemini ve misyonunu yavaş yavaş geri kazanıyordu, kendini tekrar ediyordu İslam medeniyeti için. Bu havzanın yetiştirdiği bilim insanlarından tarihçi Ahmet Zeki Velidi Togan da bu gerçeği hissederek İbn-i Fadlân üzerindeki doktorasını tamamlamıştı galiba. Söz konusu eserin gün yüzüne çıkmasıyla Bulgar'ın ikra-ra giden süreci daha tanınır oldu, daha fazla ilgi çekti...

Bulgar'da yeni bir sayfa daha açılıyor, 2012 yılında bir ibadethaneye daha kavuşuyordu tarihî havza, belki de açılan sayfaya atıfla "Ak Mes-cit" oluyordu kutsal mabedin ismi...

İslam ve Türk dünyası açısından önemli bir merkez olan Bulgar, 2014 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesine de dâhil edilmişti bile. Ben buradayım diye sesleniyordu tüm insanlığa...

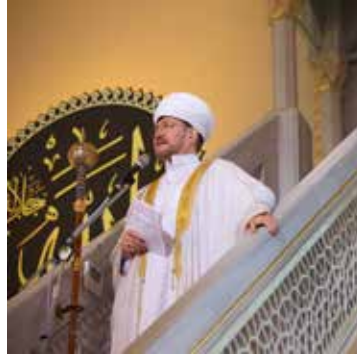
2015 yılında Rusya Federasyonu Tataristan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, merkezî hükûmetin destek ve onayıyla Bulgar İslam Akademisi'nin kurulması hakkında kararnameyi imzaladı ve iki yıl gibi kısa bir sürede eğitim hayatına başladı Akademi. Özellikle XIX. yüzyılda bu havzada yetişmişti onlarca âlim. Bu coğrafyalarda özellikle denenmişti Gaspıralı'nın Usul-i Cedid okulları. Rusya Müslümanları'nın birlikteliği için gayretleri buralarda da yeşermişti.

Yıllar geçiyor, heyecan artıyordu Müslümanlarda...

Rusya Federasyonu Müslümanları Dini İdaresi Başkanı ve Rusya Müftüler Konseyi Başkanı Ravil Gaynutdin çeşitli ortamlarda İslamiyetin Kabulünün 1100. yılının kutlanmasının önemini yüksek sesle dile getiriyordu. 2019 yılında Moskova'da düzenlenen ve Diyanet İşleri Başkanımızın da hazır bulunduğu Rusya Federasyonu Müslümanları Dini İdaresi VII. Kurultayı'nın sonuçları arasında da dile getiriliyordu bu coşku.

Ve en son 4 Kasım 2020 tarihinde Ulusal Birlik Bayramı'nda Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'nın tüm dinî liderlerle yaptığı çevrimiçi görüşmede Gaynutdin, İdil Bulgar Devleti tarafından İslamiyetin resmî olarak kabulünün 1100. yıldönümünün 2022 yılında devlet düzeyinde kutlanması önerisini sundu. Rizâeddin Fahreddin geliyor gözümün önüne... "Rusya Müslümanlarının İhtiyaçları ve Onlar Hakkında

İntikad" isimli eseriyle Rusya Müslümanlarının dinî ve sosyal talepleriyle ilgili olarak sekiz maddelik bir rapor yazmıştı zamanında. O dönemde Müslümanların sesi olmuştu âdeta...

Rusya Federasyonu'nun asli unsuru ve toplumun en önemli parçalarından olan Müslümanların teklifi karşılıksız kalmadı. 28 Nisan 2021 tarihinde siyasi irade, Rusya Federasyonu'nda yaşayan en az 25 milyon Müslümanı memnun eden kararıyla, İslamiyetin kabulünün 1100. yıldönümünün 2022 yılında devlet düzeyinde kutlamaların yapılması

için Düzenleme Komitesinin kurulmasına ilişkin bir kararnameyi imzaladı. Gene tarihe takılıyor zihnim... Sadri Maksudi Arsal geliyor birden akıllara ve Hüseyin Feyizhan ile Abdülkayyûm Nasîrî. Doğdukları köyler pek de yakındı Bulgar'a. Bir de Yusuf Akçura var. Tarih deyince kendisini hatırlamamak bizzat tarihe haksızlık olurdu aslında. Ülkemizde Tarih Kurumu Başkanlığı da yapmıştı. "Tarih soyut bir bilim değildir. Tarih hayat içindir; tarih milletlerin, kavimlerin varlıklarını korumaları, kuvvetlerini geliştirmeleri içindir." diyerek ülkemiz ile Bulgar'ı daha bir yakınlaştırmıştı aslında.

Ve sene 2022...

Bulgar'ın 1100. yılının iki adet logosu vardı artık. Tüm etkinlik ve yayınlarda kullanılacaktı. Bulgar gözler önüne gelecekti, geçip giden 1100 yıl hatırlanacaktı, İslam medeniyetine katkıları anımsanacaktı, geleceğe dair umudu olacaktı bir anlamda ve Müslümanların coşkusu yaşayacaktı küçük bir logoda...

12 Ocak 2022'de Tataristan Cumhuriyeti'nin başkenti Kazan'da Kul Şerif Camii'nde Rusya Federasyonu'ndaki Müslüman dini idare başkanları ve temsilcilerinin katılımıyla Tataristan Cumhuriyeti Müslümanları Dini İdaresi'nin Kur'an-ı Kerim'i yeniden elle yazma projesine start verildi. Devlet ricalinin katılımıyla da etkinliklerin koordine toplantısı gerçekleştirildi. Ve tarih bir kere daha karşıma çıkıyor... Döneminin din ve devlet adamı olan Seyid İmam Kul Şerif'in öğrencileriyle birlikte Kazan'ı savunması; Kazan'ın incisi olan ve beş yüz yıl önce Kazan Hanlığı'nın yıkılan baş camisinin anısına inşa edilen camiye "Kul Şerif Camii" isminin verilmiş olması...

Kur'an-ı Kerim'in yazılmaya başlanmasıyla etkinliklerin başlamış olmasının ayrı bir değeri var tabii ki. Çünkü dillere ne de güzel dökülmüştü Kazan'ın önemi. "Kur'an Mekke'de nazil oldu, Mısır'da okundu, İstanbul'da yazıldı, Kazan'da da basıldı." şekliyle...

13 Ocak 2022'de kutlama etkinliklerinin Moskova aya-

ğı başladı. Moskova Merkez Camii'nde "Rusya'da İslam'ı, Rusya Müslümanlarının Tecrübesini Anlamak. Şehabettin Mercani Okumaları" konulu konferans düzenlendi. Şehabettin Mercani ve Bulgar... Kendisinin Bulgar'ı ziyareti esnasında: "Allah, misafirlerde özlem hisleri uyandıran güzel Bulgar'a huzur versin." duası akıllara geliyor. Bu duanın kabul olmasıydı belki bugün yaşanan heyecan. Sovyetler Birliği döneminde dahi kapanmayan ender cami ve medreselerden olan Kazan'daki Mercani Camii'nde yetişen nesillerin halis duası belki de... Zamanı aşan şekilde Müslümanların güncel sorunlarına çözüm arayan Musa Carullah'ın gayreti. Ya da Kursavi'nin ve Abdürrahim Otuz-İmeni'nin emekleri...

14 Ocak 2022'de Başkanlığımız ve Türkiye Diyanet Vakfı'nın Rusya Federasyonu'ndaki kardeşleriyle gönül bağının hayat bulmuş hâli olan Moskova'nın kalbinde Merkez Camii'nde cuma namazını eda ediyoruz. Rusya Müslümanları Dini İdaresi ve Rusya Müftüler Konseyi Başkanı Ravil Gaynutdin, İdil Bulgar Devleti'nin İslamiyeti resmî olarak kabulüne ithafen hutbe irad ediyor. Farklı coğrafyalarda aynı şerefe nail olan binlerce inanan âdeta 1100 yıl önce İdil Bulgar Halkının ikrarının heyecanını yaşıyor. Bu havzadan gitmemiş miydi onlarca inanan ilahi mesajı diğer insanlara ulaştırmak için. Belki de

bu sebeple Abdürreşid İbrahim'in Japonya'da İslamiyeti yayma çabası geliyor birden zihnime...

Rusya Federasyonu'nun her yerinde İslam medeniyetinin eserini, tarihin yaşayan yüzünü görüyorsunuz galiba.

Rusya Federasyonu'nda İslam'ın 1100 yılını anlatırken aklıma geldi; dünyanın çeşitli coğrafyalarında ikrarı kabul eden her milletin kendi tarihlerine not düştükleri Bulgar'ı; İslam medeniyetine katkı sunan ve değişik coğrafyalara ilim, hikmet ve irfanı taşıyan "İdil"i vardı. "Bulgar"ların kimisi zamana yenik düşse "İdil"lerin bazıları kurusa da...

Divan-ı Lügat-i Türk'te Kaşgarlı Mahmut "İdil suyu akar durur..." diyordu. Rabbim İdil havzasının zenginliklerinin hep İslam medeniyetine akmasını nasip etsin.

İdil Bulgar Devleti'nin 922 yılının Mayıs ayında devlet nezdinde ve toplu olarak tarihte İslamiyeti kabul eden ilk Müslüman Türk Devleti olmasıyla başlayan tarihî sürecin 1100. yıl dönümünde, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı bu özel günlerde Rusya Federasyonu'nda bulunan Müslüman yerel dini idarelerle birlikte bazı ortak projeleri hayata geçirecek.

Tarihin, ülkemiz ile Rusya Federasyonu'ndaki Müslümanların kardeşliğini her daim güzel olarak yazması duasıyla... ■

Harîrî'nin el-Mak âmât adlı eserinde hac kervanını gösteren minyatürlü iki sayfa (Bibliothèque Nationale, MS, Arabe, nr. 5847, vr. 94a, 95a)

OSMANLI DÖNEMİNDE HAC

Dr. Aysel ŞAHİN

Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Hac, gücü yeten bütün Müslümanlara farz olan ve Hz. İbrahim'den beri yapılagelen bir ibadettir. Hac farzasının ifa edildiği Mekke ve Medine'de Osmanlı Devleti 400 yıl boyunca hâkimiyet kurmuş ve bu topraklara hadimü'l-haremeyn sıfatıyla hizmet etmiştir.

Dünyanın her yerinden insanlar, Hicaz'a ulaşmak için çaba harcamış ve birçok güzergâh kullanmıştır. Osmanlı döneminde ise insanlar kara yolu, deniz yolu ve son birkaç yıl demir yolunu kullanmıştır.

Kara yolu

Osmanlı Devleti'nde İstanbul ve Anadolu'dan hacca gidecek olan hacılar devle-

tin resmî kanalı olan surre alayı ile hacca giderlerdi. Bu hacı kafilesinin İstanbul'dan yola çıktığını duyan ve hacca gitmek isteyenler yol üzerindeki menzillerde bu kafileye katılırlardı. Surre-i Hümayun, Üsküdar'dan recep ayının onundan itibaren ayrılırdı. Ortalama olarak bir Müslümanın hacca gidiş dönüşü sekiz-dokuz ayı bulmaktaydı.

Surre-i Hümayun'un yolu, Üsküdar, Gebze, Eskişehir, Konya, Adana, Antakya, Halep, Şam güzergâhını takip eden hac yoludur. Anadolu'dan gelen hacılar Şam'da konaklar-ken başka bölgelerden gelen hacılar bu kafiyele katılarak Mekke'ye geçerlerdi.

Devlet hacılar yola çıkmadan önce yol üzerinde ihtiyaçları olan her türlü şeyin tamam olup olmadığına bakar, bu yolculuk için görevlendir-meler yapar, tedbirler alırdı. Ayrıca hacıların nasıl götürüleceğine dair valilerden bilgi-lendirme isterdi.

İstanbul'dan çıkan hacı kafi-lesi Şam'a kadar kendi hay-vanlarıyla, Şam'dan itibaren ise develerle yolculuk yapar-dı. Hac kervanlarında hacı-ların ulaşımını sağlayan "ak-kam veya mukavimler" olup yolculuk bu kişilerin kiralık hayvanlarıyla yapılmaktaydı. Şam'da hacıları koruyacak askerî birlik kafiyele buradan katılır, emniyet altında Mek-ke'ye gidilirdi.

Osmanlı Devleti hacıların iâşe masraflarını karşıla-mamış ancak buna uygun mekânlar hazırlamıştır. Ha-cılar hac menzillerinde, konaklama hususunda İs-tanbul'dan Şam'a kadar bir sorun yaşamamış, Şam'dan sonra ise iklimin sıcak olu-şundan çadırlar kurup ko-naklamıştır. Ayrıca Şam'dan itibaren yollarda hac kervan-larıyla birlikte iâşe kervanları olmuştur.

Şam'dan sonra çöl bölgesin-de su ihtiyacı çok önemliydi. Yollarda su sıkıntısı çe-

kilmemesi için yolculuğun her aşamasında bir sonraki menzilde suyun olup olma-dığı kontrol ettirilerek gerekli önlemler alınmıştı.

Sıradan bir vatandaşın hac yolculuğu için devletten izin alması gerekmiyordu. Resmî görevlilerse hacca gitmek için devletten izin alırdı. Er-kekler gibi kadınlar da aynı kurallara tabiydi. Hac yol-culuğunda gelişebilecek ani durumlar için gereken tüm hizmetler devlet eliyle sunul-muştu.

Deniz yolu

Buharlı gemilerin yaygınlaş-masıyla hacılar ve Surre-i Hümayun buharlı gemiler-le hacca gitmişlerdir. Deniz yolu güzergâhında Marmara Adaları, Çanakkale Boğazı, Dedeâğaç İskeleyi, Ege Ada-ları, Rodos, Kıbrıs, Beyrut, Süveyş, Yenbu ve Cidde üze-rinden Mekke'ye geçilmek-teydi.

Hacı gemilerinde yolcuların yiyecek, içecek gibi bütün ihtiyaçlarının karşılanması-na oldukça dikkat edilmiştir. Hac mevsiminde artan salgın hastalıklardan dolayı gemi-lerin sağlık konusunda bazı şartları taşıması zorunluydu. Hacıların naklinde en önem-li görev kaptanlarındı. Hacı gemisine, biletsiz yolcu alın-mazdı. Gemi kaptanları ha-cıların adedini limanlardaki görevlilere bildirmek zorun-daydı. Hacı gemilerinde her yolcunun yeri belirlenmişti. Geminin kaptanı yolcuların isimlerini kaydeder, onlar hakkındaki bilgileri yazardı. Seyahat esnasında yolcular-

dan vefat eden olursa deftere tarih ve vefat sebebi yazılırdı.

Demir yolu

Osmanlı döneminin son yıllarında hacca trenle gidilmiştir. Bir hacı İstanbul Haydarpa-şa'dan hareket eden trenle Konya'ya ulaşır, Konya'dan hareketle beş gecede Ha-lep'e varır, Halep'ten Şam'a oradan Medine'ye kadar ge-lir ve Medine'den sonra kara yolu ile Mekke'ye giderdi. Böylelikle İstanbul'dan çı-kan hacılar ve surre alayı üç ay yirmi beş günlük süre içe-risinde haccını tamamlaya-rak İstanbul'a geri dönerdi. Trenlerin seyir ve hareket cetvelleri namaz vakitlerine uygun hazırlanırdı. Trende ayrı bir cami vagonu ve mü-ezzini görevlendirilmişti. Hi-caz treninde isteyen yolcular için tuvalet ve yataklı vagon mevcuttu.

Hacıların sayısı 1842 yılında 150 bin iken 1843'te 200 binden fazla olmuş 1873'te 300 bine yaklaşmış, 1912 yılında ise 300 bini aşmıştır.

Haccın yapılışı

Dünyanın her yanından gelen hacı adayları zilhiccenin be-şinden dokuzuncu gecesine kadar ihramlı olarak Arafat'a çıkar, çadırlar kurarlar. Ara-fat'ta hacıların kullanması için on üç adet büyük havuz vardır. Arafat'ta hacılar gel-dikleri bölgelere göre ayrılır-lar. Arife gecesi, hacılara yön gösterecek diye kandiller ve fenerler asılır. Cebelü'r-Rah-me'nin görünmesi için bura-ya direk ve etrafına mihrap yapılmıştır. İnsanlar o mihraba bakarak namaz kılarlar.

Arafat'ta kalan hacılar kendi yemeklerini kendileri pişirirler. Arafat'ta hacıların yeme içme gibi ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri ve hediyeelik eşyalar satın alabilecekleri bir çarşı kurulur. Arafat'ta hacıları serinletmek için çadırlar arasında dolanan şerbet satıcılar, sucular, tatlıcılar, sütçüler, ayrıncılar olur. Zilhiccenin dokuzuncu günü öğleden sonra hacılar vakfe yaparlar. Mekke kadısı, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Arafat dağının eteklerinde namaz kıldıkları mescidin üst tarafında güneş batana kadar Hizbu'l-Azam okur ve sultana dua eder. Hutbe ve duanın okunduğu sırada Arafat'taki hacılar hep birden "Lebbeyk Allahümme lebbeyk" derler. Güneş doğduğunda her taraftan fişekler ve toplar atılır ve herkes hareket eder. Mekke emiri, Hicaz valisi, Surre eminleri bütün hacılarla birlikte Müzdelife'ye dönerler. Müzdelife'ye gidilinceye kadar yolda meşaleler yakılır, Müzdelife'de gecelenerek taş toplanır ve Müzdelife vakfesi yapılır.

Ertesi gün isteyen hacılar bayram namazını Müzdelife veya Mina'da kılar, kurbanlarını keser, taşlarını atar ve tıraş olurlar. Sa'y yapmayanlar Mekke'ye giderler, tavaf ve sa'y yaparlar, tıraş olup ihramdan çıkarlar. Bayramın birinci günü Kâbe'nin örtüsü değiştirilir.

Halifenin namesi Mina'da Mekke emirinin çadırlarında okunur, resmigeçitler yapılır ardından dualar edilir, şerbetler içilir. Mina'da çadır

kuran herkes buraya yerleşir. Çadırdaki kalmak istemeyen hacılar Mina'daki evlerden kiralarlar. Mina'da hacıların kurbanlarını kesmesi için kasaphaneler ve atıklar için kuyular vardır. Kesilen kurbanların atıklarının kuyulara atılması ve etrafın temizlenmesi için işçiler görevlendirilmiştir. Mina'da hacılar için üç adet büyük sarnıç bulunur. Mina'da kalan hacılar için her türlü ihtiyaçlarını karşılayacakları malzemeler ve hediyeelik eşyaların bulunduğu çarşı vardır.

Haccını tamamlayanlar, dilerse Mekke'den ayrılırlar. Hacılara dönüş izni hükûmet tarafından münadilerle duyurulur. Mekke'den Medine'ye kabileler askerî mahmille birlikte hükûmetin belirlediği güvenli yoldan giderler. Hac ibadetinin sıkıntısız geçtiğine dair İstanbul bilgilendirilir.

Medine'ye gelen hacılar Ravza-i Mutahhara'yı ziyaret ederler, Mescid-i Nebevi'de namaz kılarlar. Burada hacılar bir süre kaldıktan sonra beldelerine dönerler.

Hacda sunulan rehberlik hizmetleri

Dünyanın her tarafından gelen hacılara rehberlik hizmetinin sunulması için delil (dela-il) veya mutavvıflar görevlendirilmiştir. Mutavvıflık burada yaşayan ailelerin mesleği ve geçim kaynağıdır. Bu meslek genellikle babadan oğula geçmiştir. Mutavvıflığa çocuk yaşta başlanırdı. Mutavvıflar

arasında görevini kötüye kullananlar cezalandırılırdı.

Delillik görevi emirin beratıyla verilirdi. Her memleketin ayrı delili vardı. Deliller kendilerine ait hacıları, alıp evlerine götürürlerdi. Daha sonra Mescid-i Haram'a götürerek tavaf ve sa'y ibadetini yerine getirtip, ardından onlara kalacak yer ayarlarlardı. Deliller hangi yörenin hacısını sahiplenmişse o yörenin dilini bilirlerdi. Delil olan ailedeki bayanlar da bayan hacılara delillik etmiştir.

Deliller gibi her hacı bir sakayı seçer. Bu sakalara devlet tarafından her sene bir miktar surre gönderilir. Her sakaya yeni gelen hacılarını davet ederek ziyafet verir. Hacılar Mekke'ye vardıklarında ve bayram olduğunda sakalarına bir miktar akçe verirler. Sakalar hacıların Harem-i Şerif'te seccadesini hazırlar ve seccadesine oturduğunda onlara soğutulmuş zemzem verirler. Odasına her sabah bir testi zemzem getirirler.

Mekke

1900'lü yıllarda Mekke'nin nüfusu 150 bindir. Mekke'de halkın önemli bir kesimi Türkçe bilmektedir. Mekke'de 1906'da 8 bin kadar hane, 3 binden fazla dükkân vardır. Mekke'de hacıların kaldığı mekânlara vekaile denilir. Mekke'nin çarşısı çok büyüktür ve Mekke Belediyesi tarafından çarşıların temizlenmesi için çalışanlar görevlendirilmiştir. Mekke'de Harem-i Şerif'in etrafında kapıların dışında uygun yer-

lere tuvaletler yapılmıştır. Bunların temizliği için görevliler mevcuttur.

Mekke'de üç adet kışla, bir karakol, bir hükûmet konağı, iki hamam, bir eczane, mücevherlerin satıldığı iki ticarethane, 17 kireç ocağı, 8 çömlek atölyesi, at değirmeni, 60 fırın, 95 belediye kahvehanesi, bir gazyağı deposu, sayısız sebil çeşmeler, matbaa, iki deri tabaklama atölyesi, iki deri yüzme mekânı, kesimhaneler ve Mekke'de çıkan yangınları söndürebilmek için yangın tulumu-hortumu vardır.

Mekke'de paraların bozulduğu ve piyasanın kontrol edildiği sarraflar vardır. 1890'da Banka-i Osmaniye'nin bir şubesi Mekke'de hac zamanında hacıların hizmetine sunulmuştur.

Mekke'de II. Abdülhamid tarafından fakir hacılar için yaptırılan bir misafirhane, ayrıca fakirlerin kalabilecekleri 150 kadar ribat ve imarathane mevcuttur.

Kâbe'nin kapısı belirli günlerde ziyaretçilere açılır. Yılın belli günlerinde Kâbe'nin zemini temizlenir ardından zemzem ve gül suyu ile yıkanır, tütsüler yakılarak kokulandırılır.

Osmanlı, Haremeyn'in su ihtiyacını gidermekle özel olarak ilgilenmiş, Ayn-ı Zübeyde suyunu yeniden inşa ettirmiştir. Mekke'de on sekiz büyük depo ve çeşme yapılmış, Harem-i Şerif etrafına hacıların abdest almaları için çok sayıda musluk yerleştiril-

miştir. Hicaz'da su temin etmek için Cidde'de deniz suyu arıtma tesisi kurmuş, Hudeyde'de bir buz fabrikasının kurulması için teşebbüste bulunmuştur.

Medine

Medine'nin iç ve dış surları vardır. Medine'ye giren ve çıkan kafilelere bu surların kapılarında duruma göre muamelelerde bulunulurdu. Medine'nin nüfusu yaklaşık 56 bindir.

Medine'de on karakol, iki hamam, bir güneş saati, 4 bin ev, 932 dükkân, dört büyük çarşı, 18 fırın, otuz altı kahvehane, dört boya mağazası, 485 meyve bahçesi ve 371 odalı Daru's-Surur adlı bir otel mevcuttur. Medine'ye şehrin merkezine kadar borular döşenerek gereken yerlere çeşmeler yapılmıştır. Mescid-i Nebevi'nin aydınlatılması için elektrik fabrikası kurulmuş, mescit elektrikle aydınlatılmıştır.

Mescid-i Nebevi'de Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ait hücre özel bir program çerçevesinde yıkanmaktaydı. Mescid-i Nebevi'de saatlerin sorumlusu bir görevli, on adet sakası, buhurdancısı ve hârem nakkaşbaşısı mevcuttur. Mescitte 57 ağa Hücre-i Nebeviyeye'de görevlidir. Mescidin 46 hatibi, 38 imam ve 31 vekil imamı, 18 müderrisi, 50 müezzin ve 26 müezzin vekili, 12 düzen sağlayıcısı, 51 süpürgecisi, 11 kapıcısı bulunmaktadır. 750 kişi kandillerle ilgilenir, 26 boyacısı ve terzisi vardır.

Sağlık hizmetleri

Hac yolculuğu boyunca yolda hastalanan hacılara son derece iyi bakılır, bakım ve ilaç ücreti alınmazdı. Kafilelerde görevli bir erkek ve bir bayan doktor vardı. Bölgeye gönderilen görevlilerin işlerinde uzman olmalarına dikkat edilirdi. Mekke'de biri Gureba diğeri Mina olmak üzere iki hastane vardır. Bu hastanelerde ücretsiz tedavi olunur ve ilaçlar verilirdi.

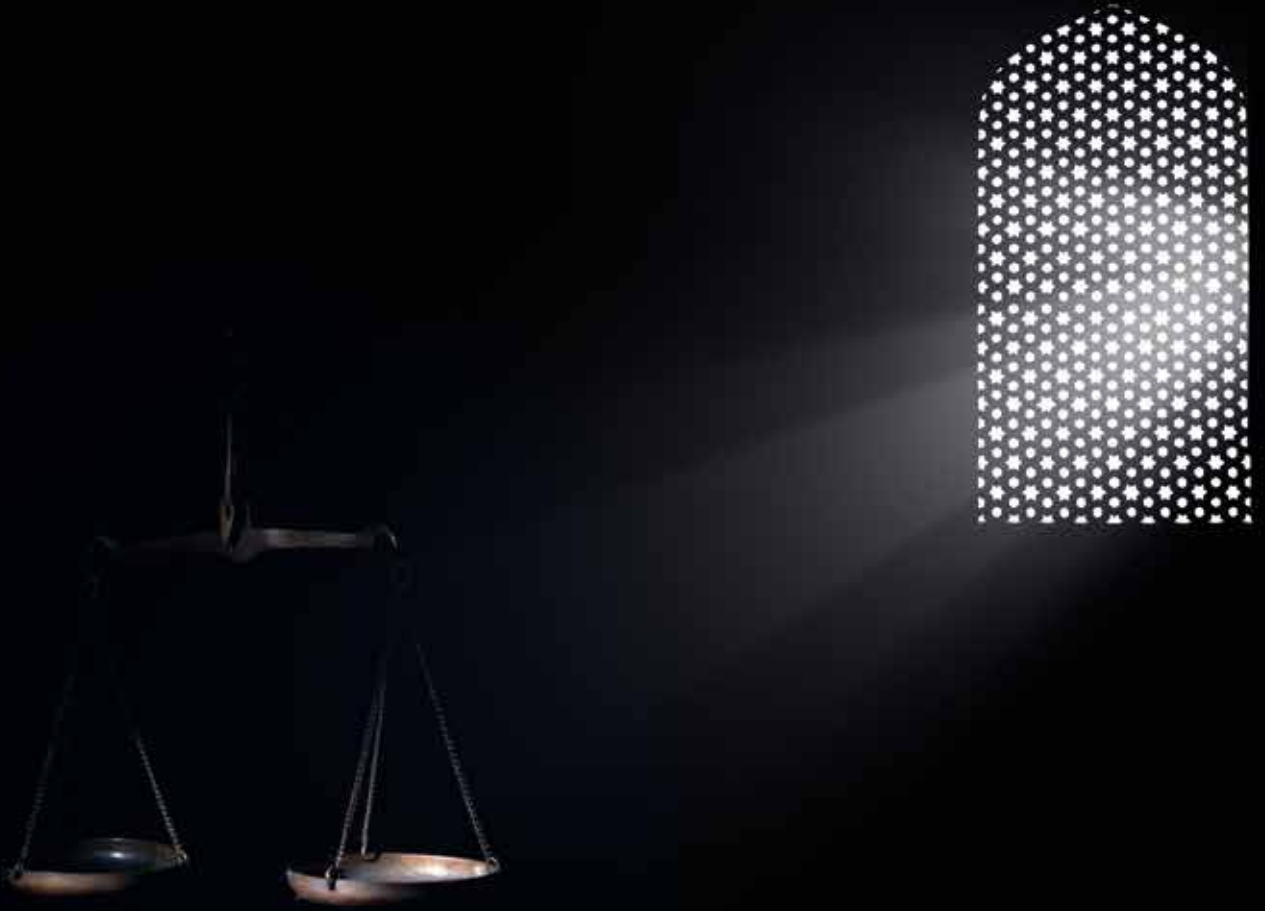
Deniz yolunun kullanılması'nın ardından Hicaz'a gelenlerin sayısı artmış ve farklı memleketlerden gelen insanlar hastalığı yaymıştır. 1851 yılında Paris Sağlık Konferansıyla başlayan bu süreçte hacıların sağlık kontrolünden geçirildiği karantina istasyonları kurulmuştur. Mekke'de yaşanan büyük kolera salgını nedeniyle tedbirler alınarak Hicaz Sıhhiye Teşkilatı kurulmuş ardından Hicaz Sağlık Konseyi oluşturulmuştur. 1910'da her biri yüz yataklı iki sahra hastanesi Cidde ve Mekke'ye, her biri kırk yataklı dört sahra ambulansı Hicaz'a gönderilmiştir.

Osmanlı Devleti haccın bütün rükünlerinin belli bir zaman diliminde ifa edildiği Mekke'de, özelde ise Mescid-i Haram, Mina ve Müzdelife gibi yerlerde biriken kalabalık nüfusun her türlü ihtiyacını karşılayan çok donanımlı bir sistem kurmuştur. Bu toprakların hizmetini büyük bir görev aşkıyla yerine getirmiştir. Günümüzde hacılara verilen hizmetler 400 yıllık bir geleneğin devamıdır diyebiliriz. ■

HZ. ŞUAYB

MEDYEN VE EYKE HALKI

Meryem DALĞIÇ
DİB Başkanlık Vaizi

Yüce Allah, kullarına rahmeti gereği nice elçiler göndermiş, Allah'ın elçileri gönderildikleri toplumu tevhid inancına davet etmiştir. Şuayb (a.s.) da Kur'an'da adı on bir defa zikredilen ve tevhid mücadelesinin anlatıldığı peygamberlerden biridir. O, "Allah'ım! Beni milletim (şâ'bi) içinde mübarek kıl." diyerek dua etmiş ve bu sebeple kendisine "Şuayb" ismi verilmiş, ayrıca kendisine "hatîbü'l-enbiyâ" da denilmiştir. Zira o, kavmine tebliğinde yumuşak, güzel ve etkili bir hitapla seslenirdi. (DİA, Şuayb, XXXIX, 222.) Hz. Şuayb'ın nesebi konusunda iki görüş vardır. İlk görüşe göre o, Hz. İbrahim'in soyundandır. İkinci görüşe göre de Şuayb (a.s.) Hz. Lut'un neslindedir. (Taberi, Tarih, I, 327.) Yaşadığı coğrafya Hicaz'ın kuzeybatı bölgesidir. Hz. Şuayb Medyen ve Eyke halkına peygamber olarak gönderilmişti. (Araf, 7/85; Şuara, 26/177.)

Yeşillikler içinde iki belde: Medyen ve Eyke

Medyen ve Eyke ticaretle uğraşan iki komşu beldeydi. Her ikisi de dağlık ve ormanlıktı. Eyke, "sık ve bol ağaçlı alan" manasına gelirdi. (Lisânü'l Arab, Eyk, X, 394.) Medyen, Kızıldeniz'in doğusunda yer alan, Akabe körfezine kıyısı olan bir liman şehriydi. Yemen, Medine, Suriye ile Irak'tan Mısır'a giden ticaret yolunun kesişme noktasındaydı. Konum itibarıyla Medyen şehri, o dönemin büyük bir ticaret merkeziydi. (DİA, Medyen, XXVIII, 346.)

Müreffeh bir hayat süren Medyen ve Eyke halkı, ataları Hz. İbrahim'in (a.s.) dini üzereydi. Ancak zamanla hanîf dinini tahrif etmişlerdi. Kendilerine uydurma ilahlar edinmiş, Allah'a (c.c.) şirk koşmuşlardı. Ticari hayatta ise dürüstlükten uzaklaşmışlardı. İşleri hileli, ölçü ve tartıları eksikti. Zenginliklerini hile ile elde etmişlerdi. Allah'ın kendilerine verdiği nimetlere şükredip kanaat göstermemişlerdi. Bilakis yol keserek baskı ve tehditle insanların mallarını gasbetmişlerdi. Böylece onlar, fakir fukaraya zulmederek toplumdaki dirlik ve düzeni bozmuşlardı. (Kur'an Yolu, III, 192.)

Yüce Allah, Medyen halkına kendi içlerinde yetişmiş olan Şuayb'ı (a.s.) elçi olarak gönderdi. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de şöyle zikredilmiştir: "Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik. Onlara şöyle dedi: 'Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, O'ndan başka tanrınız yoktur. Ölçüyü, tartıyı eksik tutmayın. Ben sizi maddi bakımdan iyi bir durumda görüyorum; ama doğrusu hakkınızda kuşatıcı bir azap gününden de korkuyorum. Ey kavmim! Ölçüyü, tartıyı adaletle tam yapın; insanların mallarının değerini düşürmeyin, yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın. Eğer müminseniz Allah'ın bıraktığı (meşru) kazanç sizin için daha hayırlıdır. Ben üzerinize bir bekçi değilim.'" (Hud, 11/84-86.)

Şuayb (a.s.) kavmini öncelikle Allah'a imana davet etti. Zira iman gemisine binen

kişi bozgunculuğa set çekermişti. Oysa Medyenliler tevhid inancından sapmıştı. Nihayetinde toplumda ahlaki, hukuki ve iktisadi açıdan bozgunculuk başlamış, insanların birbirine güveni kalmamıştı.

Allah'a iman eden, yeryüzünü imar eder

İnsanın yaratılış gayesi yeryüzünü imar etmektir. Allah'a iman ve ibadet etmek yeryüzünde fesadı önler. Zira mümin, ticaret hayatı da dâhil tüm işlerinde ahirette hesap verme bilinciyle hareket eder. O, insanların elinden ve dilinden emin olduğu kimse-dir. İşinde, gücünde, ticaretinde daima güven verendir. Allah'tan sakınarak kul hak-

Allah'ın elçisi ve ona iman edenler inkârcıların baskı ve zulmüne direndiler. İnançlarından asla taviz vermediler. Şuayb (a.s.) inancı gereği kimsenin yurdundan edilemeyeceğini dile getirdi. Müşriklere "Biz sadece Allah'a dayanırız." dedi.

kına riayet edendir. Dola-yısıyla iman insanı yüceltir, ameller de ahlakı güzelleştir. Bu iki haslet kişinin; Rab-bine, kendisine ve tüm mah-lûkata karşı sorumluklarını hatırlatan en önemli bağdır. Hayatı anlamlı ve yeryüzünü yaşanılır kılan şey de iman ve salih amellerdir.

Medyenlilerin ilahi davete tepkisi

Şuayb'ın (a.s.) ilahi dave-tine kavminden çok az kişi icabet etti. Birçok kimse de onun davetinden yüz çevirdi. Peygamberliğini inkâr ede-rek onu yalancılıkla itham ettiler. Daha da ileri giderek onun aklını kaybettiğini, bü-yülendiğini söylediler. (Şuara, 26/185-186.) Allah'ın elçisiyle alay ederek şöyle dediler: "Ey Şuayb! Atalarımızın tap-tığı şeylerden yahut malları-mız hususunda dilediğimizi yapmaktan vazgeçmemizi sana ibadetin (dinin) mi em-rediyor? Oysa sen uyumlu ve akıllı birisin!" (Hud, 11/87.) Bu alaylı tavra cevaben Şuayb (a.s.) insanları davet ettiği tevhid inancının, ahlak ilke-lerine dair kendisinin akli ve naklî delillere sahip oldu-ğunu dile getirdi. Kavminin meseleyi bir de bu açıdan değerlendirmesini isteyerek şöyle dedi: "Ey kavmim! Bir de şöyle düşünün: Ya benim, Rabbinden açık bir delilim varsa ve O bana tarafından güzel bir nasip vermişse! Size yasakladığımı kendim yapmak niyetinde değilim. Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum. Fakat başarmam Allah'ın yardımına bağlıdır. Yalnız

**Rızkı veren
Allah'tır. Ancak
kula düşen helal
yoldan rızkını
aramaktır.
El emeğiyle
alın teriyle
başkasının
hakkını
gasbetmeden
dürüstçe
geçimini
sağlamaktır.
Ticaret
hayatında dürüst
ve adil olmak
helal kazancın
en önemli
basamağıdır.**

O'na dayanıyor ve O'na yöne-liyorum." (Hud, 11/88.)

İnkârcıların ileri gelenleri, tüm akli ve naklî delillere rağmen iman etmedikleri gibi inananlara da sataşip onları Allah yolundan alıko-yuyorlardı. (Araf, 7/90.) Mümin-lerin, inancı gereği yaşama-larından, bilhassa ticarete dürüst davranmalarından rahatsız oluyorlardı. "Normal kârla insan zengin olmaz, kazanca sınır konmaz." diye-rek insanların aklını çelmeye çalışıyorlardı. Dürüst ticaret yapanları haksızlığa çağırı-yorlardı. (Kur'an-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi, 139.) İnsanları korkutarak Hz. Şuayb'ın yanına gitmelerine engel oluyorlardı. Müminleri de ölümle tehdit ediyorlardı. Şuayb (a.s.) kavminin tehdit-lerine karşı onları şöyle uyar-dı: "İnananları tehdit edip Allah yolundan alıkoyarak ve onu eğri göstermek mak-sadıyla her yolun başında oturmayın. Düşünün ki siz az sayıdaydınız, sonra O sizi ço-ğalttı. Bozguncuların sonu-nun nasıl olduğunu da düşü-nün!" (Araf, 7/86.) Kavminden büyüklük taslayan önderler, tüm bu uyarılara kulak tıka-dılar. Hz. Şuayb'ı ve ona iman edenleri kendi dinlerine dön-medikleri takdirde ülkelerin-den sürmekle tehdit ederek şöyle dediler: "Ey Şuayb! Ya seni ve seninle beraber ina-nanları kesinlikle şehrimiz-den çıkaracağız ya da mut-laka dinimize döneceksiniz!" Şuayb dedi ki: "İstemesek de mi?" (Araf, 7/88.)

Allah'ın elçisi ve ona iman edenler inkârcıların baskı ve

zulmüne direndiler. İnançlarından asla taviz vermediler. Şuayb (a.s.) inancı gereği kimsenin yurdundan edilemeyeceğini dile getirdi. Müşriklerle “Biz sadece Allah’a dayanırız.” dedi. (Araf, 7/89.) Nuh, Hud, Salih ve Lut’un (a.s.) kavimlerinin başına gelenlerin kendi başlarına da gelebileceği hususunda onları uyardı. Özellikle Lut kavminin kendilerine çok uzak olmadığını hatırlattı. Kendilerinin de ilahi gazaba uğramaması adına onları, Allah’a imana, tövbe etmeye ve O’ndan bağışlanma dilemeye davet etti. (Hud, 11/89-90.) Ancak Medyenliler tövbe etmediler, bilakis hakaretlerine devam ettiler. Şuayb’ı (a.s.) aralarında zayıf bir şahıs olarak gördüklerini, onun meramını anlatmaktan bile aciz olduğunu, kendilerinden üstün hiç bir yönünün bulunmadığını söylediler. Hadlerini iyice aşarak Allah’ın elçisini taşıyarak öldürmekle tehdit ettiler. (Hud, 11/91.) Artık tüm bu uyarılar karşısında iman etmeyenler için yapılacak hiçbir şey kalmamıştı. Şuayb (a.s.) iflah olmayan kavmine şöyle dedi: “Ey kavmim! Elinizden geleni yapın! Ben de yapacağım! Kimin başına aşağılayıcı bir azap geleceğini ve (böylece) yalancının kim olduğunu yakında öğreneceksiniz! Bekleyin! Ben de sizinle beraber beklemekteyim.” (Hud, 11/93.) Nihayetinde azap emri geldi. Cenab-ı Hak, iman edenleri katından bir rahmetle kurtardı. İnkârcıları da korkunç bir gürültü ve şiddetli bir deprem yakaladı. Sarsıntıyla bulunduk-

ları yerde yığılıp kaldılar. Acı veren bir azapla yok oldular. Sanki orada hiç yaşamamışlardı! Semud’un yıkıldığı gibi Medyen de yıkılmıştı! (Araf, 7/91; Hud, 11/94-95.) Böylece asıl hüsrana uğrayanlar, Şuayb’ı (a.s.) yalanlayanlar olacaktı. (Hud, 11/92.)

Eyke halkının ilahi davete tepkisi

Şuayb (a.s.) Medyenlilerin yanı sıra Eyke halkına da peygamber olarak gönderilmişti. Eykeliler de gerçekten zalimler topluluğu idi. (Hicr, 15/78.) Medyenlilerle aynı niteliklere sahipti. Hz. Şuayb, bu zalim millete şöyle hitap etti: “Bakınız ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Artık Allah’a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Bunun için sizden bir karşılık beklemiyorum. Benim ecrimi vermek yalnız âlemlerin Rab-bine aittir. Ölçüyü tam tutun, eksik verenlerden olmayın. Doğru terazi ile tartın. İnsanların hakkı olan şeyleri kısmayın, bozgunculuk yaparak yeryüzünde karışıklık çıkarmayın. Sizi ve önceki nesilleri yaratana saygılı olun.” (Şuara, 26/178-184.) Ancak Eykeliler de Şuayb’ı (a.s.) tekzip ettiler. (Şuara, 26/176.) Ona, “Eğer doğru sözlü isen haydi üstümüze gökten azap yağdır.” (Şuara, 26/187.) dediler. Nihayetinde istedikleri azabın alametleri belirdi. Şiddetli bir sıcak onları kuşatıverdi. Sıcaktan bunalmalarına ne bir gölge ne de su fayda etti. Tam da bu esnada gökyüzünde bir bulut belirdi. Serin bir rüzgâr esti. Eykeliler serinlemek için bulutun gölgesine sığındı. Ansızın bulut-

tan ateş indi, (Taberi Tarih, I, 168.) “gölge gününün azabı üzerlerine çöktü” (Şuara, 26/189.) ve böylece Eyke halkı yeryüzünden silinip gitti.

Medyen ve Eykelileri; Allah’a şirk koşmaları, ticarette hileli davranmaları ve peygamberlerini yalanlamaları helake götürmüştü.

Helal kazanç rızkı bereketlendirir

Rızkı veren Allah’tır. Ancak kula düşen helal yoldan rızkını aramaktır. El emeğiyle alın teriyle başkasının hakkını gasbetmeden dürüstçe geçimini sağlamaktır. Ticaret hayatında dürüst ve adil olmak helal kazancın en önemli basamağıdır. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) helal kazancın rızkı bereketlendireceğini (Ebu Davud, Büyü, 51.) ifade ederken dürüst tüccarları da şöyle müjdelemiştir: “Dürüst ve güvenilir tüccar, peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle beraberdir.” (Tirmizi, Büyü, 4.) Mümin tüm hayatında olduğu gibi ticaret hayatında da Allah Resulü’nün, “... Bizi aldatan, bizden değildir.” (Müslim, İman, 164.) ikazını şiar edinir. Rızkını temin ederken helal kazancına haram karıştırmamak için daima gayret eder. Bu hususta Rabbinden yardım dilerken Hz. Peygamber’in öğrettiği şu dua ile Cenab-ı Hak’a niyaz eder: “Allah’ım! Beni, helal kıldığın şeyler sayesinde haram kıldıklarından uzak tut. Lütfunla beni senden başkasına muhtaç etme! (Tirmizi, Deavât, 111.) ■

Okuyup etkisinde kaldığınız, yaşamınıza dokunan, kararlarınıza etki eden, uzun yıllar aklınızdan çıkaramadığınız o roman kahramanı kimdi?

Roger Garaudy

Benim üstadım Don Kişot'tur. Yirmi yaşından itibaren kendime rehber edindim onu. İdealin gerçekten daha doğru olduğuna inanan Don Kişot'u. Hiçbir fırtınanın baş eğdiremediği o kahramanı...

Haklı bir davaya inanmışsanız, bedeli ne olursa olsun, onun uğrunda sonuna kadar mücadele etmelisiniz. Bu arada her eyleminizin karşınıza çıkardığı her yeni durumu da göğüsleyebilmelisiniz. Öylesi durumlarda ne cesaretsizliğe yer vardır artık ne de mesele üzerinde yeniden düşünmeye.

Benim açımdan dünyanın en büyük günahı, umutsuzluğa kapılmaktır. İman sahibi olmak ise fırtına ve kasırgalara rağmen sabaha ereceğinize ve günle buluşacağınıza inanmak demektir.

Gerçi, itiraf edeyim, şuan her şey aleyhimize işliyor. Yine de mücadeleyi sürdürmek lâzım. Kaliteli sadece onlarca adam bulsam, bu beni, yüz binlerce (tabiri-

mi mazur görün) ahmağın etrafımda toplanmasından çok daha fazla teselli eder.

Zaman olur, insan bütün haz ve lezzetlerini, gücünü ve daha nelerini kaybeder. İşte o zaman kollarını bir kurtarıcıya açar, yani mistik bir hayata yönelir. Ama ben bu açışın, bu yönelişin mistik bir hayatın içinde insanı pasifleştireceğine ve kaybolup gitmesine yol açacağına inanmadım.

(...)

Don Kişot, tarihteki sahte gerçekten daha doğrudur. Gerçek, hayata bir anlam kazandırır, yeni bir hayatın temelini atar. O yüzden Don Kişot, Jül Sezar'dan daha fazla gerçektir. Jül Sezar benim için nedir? Sadece tarih adı verilen kitaplarda var olan biri. Don Kişot ise sanki sahte gerçeğe meydan okurcasına hep yaşar ve her an yeniden doğar.

(Roger Garaudy, Don Kişot: Yaşanmış Şiir, Çev. Cemal Aydın, Türk Edebiyat Vakfı Yay., İstanbul, 2016, s. 13, 34.)

Prof. Dr. Mustafa Kurt

Tarih boyunca yazarlarından daha iyi tanıdığımız, onlarca belki de yüzlerce roman kahramanı dolaşıyor aramızda. Benim de okuyabildiklerim arasında sevdiğim ve kendime yakın bulduğum pek çok roman kahramanı var. Belki de onların bazı özelliklerini, davranışlarını ve hayata bakış açılarını sevmişimdir. Hepsinden yeni bir roman kahramanı inşa etmek de mümkün olabilir ama insan böyle bir şey değil, roman kahramanları da öyle. “İnsan” dedim çünkü onlarca roman kahramanı çoğumuzdan daha derin izler bıraktı bu dünyaya. Zihnimi yokladığımda, Behçet Necatigil’in Türkçemize çevirdiği İspanyol yazar Unamuno’nun “Sis” adlı romanındaki “Augusto Perez” geliyor aklıma. Hani, kendisini hayalî bir varlık olarak kurguladığını söyleyen yazarının karşısına çıkıp: “Gerçekte var olmayan, ne ölü ne diri bir hayal yarattığı ben değilim de sizsiniz belki. Sizin sadece hikâyemi insanların bilincine ulaştırmak için bir vesile olmadığınız ne malûm? ... Ben kendim olmak istiyorum, kendim. Yaşamak istiyorum.” diyerek yazgısına yazarından çok sahip çıkan o ilginç karakter. Var olma bilincinin var olmaktan daha önemli olduğunu fark eden bu roman kahramanı beni her zaman çok etkilemiştir. Onun yazarıyla gerçekleştirdiği o uzun ve çetin konuşma, edebiyat tarihinin en dokunaklı sayfaları arasında yer alır kanaatimce. Aynı çerçevede Tatar Çölü’nün kahramanının kaderini kabullenışı de beni derinden etkilemiştir.

"DİJİTAL SAATLER"DE "İÇ SÜRE" AYARI

| Ayten ÇALIŞ KURTÇU

Eskiden “şuurun, anda daim olamaması”ndan; düşünceler “geçmiş”te ya da “gelecek”te gezinirken, insanın “şimdi”nin lezzetini, fikrini, zikrini, şükrünü ve idrakini tadamamasından dem vurulurdu. Günümüzde ise geçmişin, şimdinin ve geleceğin de ötesinde bir yere savruldu. Orası öyle bir yer ki bizleri zaman algısının dışına taşıyor ve enfüsi ya da afaki, içsel ya da dışsal tüm irtibatlarımızı koparıyor. Bizi reel hafızada mevcut olmayan, tıpkı sanal bellekte yer tutan veriler gibi ara boşlukta bir yerlere çağırıyor; dahası oraya kilitliyor.

İşte orası insanlarla ya da çevreyle birebir teması, kendimizle ve hakikatle olan irtibatı yitirdiğimiz; asli bağlantıyı online bağlantıya kurban verdiğimiz boyut. Dijital saatlerin bizi kendimizden ve hakiki zaman algısından alıkoyan anomali boyutu.

Kant’ın mekân merkezli paradigmasını eleştirerek düşünsel dizgesinin merkezine “saf zaman” ya da “iç süre” olarak tanımladığı gerçek zaman algısını, olmazsa olmaz o şuursal boyutu yerleştiren Bergson; tabir yerinde ise “iç süre”yi insanı insan kılan şuurun ham maddesi olarak görür. Zihinsel mekanik, analitik ve mekânsal çalıştığından Bergson’a göre “iç süre”yi doğrudan deneyimleyebilmenin yolu “sezgi”dir.

“İç süre” adıyla tanımlanmaya çalışılan insanın kendi

olma bilinci, günümüzde son derece fazla kullanılan ve hoş bir kavram olsa da anlamsal derinliğini yitiren “farkındalık” kavramının oldukça ötesindedir. İç süre; insani seziyi diri tutan, kalbî melekeleri canlandıran, insanın kendine dönük şuurunu tazeleyerek sezgisel duyuşuna yükseklik kazandıran seçkin bir zaman dilimidir. Dijital saatlerin yoğun kuşatması altındaki modern insansa bugün ciddi bir ileti bombardımanı altında, bu vahadan ırak ve mahrum bir hayat sürüyor. Dolayısıyla da günümüz insanının hayat-memat meselesi, tam da bu problematik üzerinde vücut buluyor.

Allah’ın (c.c.) “dirilik” ve “ölümsüzlük” noktasındaki ulvi, aşkın özelliklerini kendinde toplayan “Hayy” ismi; bu anlamda âdemoğluna pek çok şey söylüyor. “Sana verilen ve derununda gürül gürül akan o dirilik menbaini değerlendir, can kulağını bu sonsuz akışa ver, o kutsi akışı plastik olanla gölgeleme, soldurma, soluksuz bırakma; sana ikram edilen hayatın anlamını oku!” diyor. “Ne kadar çok bilgi, o kadar güç!” düsturu ile hızlı okuma eğitimlerine kendindeki cevherden daha fazla odaklanan modern insansa; verili öz kapasitesini keşfetmekten ziyade g/özünü dışarıya çeviriyor ve diriliği ışıklı ekranına akan görüntülerde arıyor.

Peki, araçları amaçlaştıran yaşam pratikleriyle içinde savrulup gittiği dijital saatler,

modern insana Bergson’un altını çizdiği “iç süre”yi verebilir mi? Dahası, günümüz insanının böyle bir sorusu var mı? İşte en hayati nokta da burası. Modern insan, ışıklı ekranla AVM arasındaki ömür köprüsünde gidip gelirken aslında bilgiyi ya da kendisine sunulan ürünleri değil bizatihi kendisini tüketiyor. Zira gelişimi, kemâle doğru evrilişi kendinde değil dışarıda arıyor. Fitri olansa bireyin önce enfüsi bir yönelimle

**Kendiyle hasbihâl
etmeyen, kendinden
kaçan, kendine
dokunacağı vakti
sanal mağarasının
duvarlarına
yansıyan gölgelerde
arayan, duygu
ve düşüncelerini
bilindik emojiyle
sıkıştırarak cümle
kurmaya dahi gerek
duymayan bireylerin
bir başkasına
dokunabilmesi
olanaksız.**

kendisiyle hâlleşmesi; akabinde de kendinden, kendisini kuşatana doğru seyretmesidir. Ne var ki günün insanı, kendisiyle baş başa kalacak vakti bulamıyor. Çünkü her an ışıklı ekranı yeni bir mesajın sinyaliyle yanıp sönüyor, her taze an yeni bir bildirim sesi duyuluyor. Kendini sürekli bu dijital devinime yetişmek ve akan mesajları kontrol altında tutmak zorunda hisseden insan, duyması gereken asıl devinimi de duyamıyor.

Bireyin, iletişim teknolojilerinde zirveleri zorlarken gerçek iletişimden yoksun olduğu için modern yalnızlık çukuruna hapsedilmesi ise işin bir başka trajik boyutu oluyor. Çünkü “haberleşme”nin “gerçek iletişim” olmadığı hakikati sürekli olarak yadsınıyor ve farklı sorunlar hâlinde yüzümüze çarpıyor. Bu anlamda dünyayı “küresel köy” olarak niteleyen ünlü iletişim teorisyeni M. McLuhan’ın söyleminden hareketle, günümüz insanların “küresel köyün modern yalnızları” olarak tanımlamak mümkün. Zira iletişim olanakları son derece gelişmiş durumda iken kendisiyle irtibatı yitirmiş olan birey; “bireysel network” olarak tanımlanan yoğun bir haberleşme ağına, iyi bir “sosyal sermaye”ye sahip olmasına rağmen ekseriyetle yalnız ve mutsuz. Nedeni ise son derece açık. Çünkü kendisiyle hasbihâl etmeyen, kendinden kaçan, kendine dokunacağı vakti sanal mağarasının duvarlarına yansıyan gölgelerde arayan,

duygu ve düşüncelerini bilindik emojiye sıkıştırarak cümle kurmaya dahi gerek duymayan bireylerin bir başkasına dokunabilmesi olanaksız.

Dokunuş ve anlayışın doğası kendini bilmekten geçerken kendini anlamaya mesai ayırmayan, fırsat yaratmayan birinin bir başkasını anlayabilmesi, onu hissedebilmesi gerçekten mümkün mü? Bu anlamda sosyal sermayesi güçlü ama asosyal, bireysel iletişim ağı kuvvetli fakat yalnız ruhlar; modern dünya tarafından kutsanan ancak ruhu doyurmayan davranış modellerini kopyalamaya devam ediyorlar.

Sonuç olarak; kopyalanan, ezbere bir gidişle çoğaltılan bir örnek tutum ve davranışların var ettiği bu dijital sağanakta fitratı korumak oldukça zorlu bir yol. Kararlılık, sürekli bir uyanış ve dikkat gerektiren son derece özgün bir serüven. Özgün ve öznel olmak durumunda; çünkü anlam yitimine sebep olan olgu, insanların bizatihi mekanize edilmeleri. Bu mekanik, tatsız, kokusuz, renksiz, sığ ve kısır döngüyü kırabilmekse ancak kıyam edebilmekle mümkün. “İnsan teknolojiyi kullanmalı; teknoloji insanı kullanmamalı!” gerçeğine uyanmakla, iletişim araçlarını kullanırken kendi asli yolculuğumuzu yitirmeme noktasındaki o altın ölçüye dönmekle ve matrix hayatını andıran robotik bir yaşantıdan ayrılmakla imkânlı. Aksi

takdirde; insanı insan kılacak “iç süre”yi, o olmazsa olmaz şuur sal irtibatı dijital saatlere kurban verme tehlikesi var. Kronometre durduğunda “iç süre”yi yeterince deneyimleyemeden, her anlamda zamanın dışına çıkma tehdidi var.

World Wide Web (dünyayı saran ağ) olarak ifade edilen www ile ilk tanıştığımızda; web 1.0 denilen, sadece okuma yapıp çıkılan, iki yönlü iletişimin ve etkileşimin olmadığı ilkel bir aşamadaydık. Kısacası internetle tanışmıştık ama henüz yolun başındaydık. Akabinde bugün kullandığımız web 2.0 sistemi devreye girdi ve akıllı telefonların da çıkmasıyla çift yönlü iletişimin hâkim olduğu, sosyal medya platformlarının gündem belirlediği bir dünyaya adım attık. Şimdi ise Metaverse (“evren”-verse “ötesi-meta) âleminin üzerinde çalışacağı web 3.0 aşamasına geçiş süreci başladı. Artık fikirler, hizmetler ve ürünler üç boyutlu olarak evlerimize ulaşacak; insanlar internetin olduğu her noktadan, sanal gerçeklik gözlükleriyle farklı ortamlara bağlanacak. Bazen AVM’ler ya da mağaza vitrinleri holografik bir şekilde evlerimize gelecek; bazen bir konser, bir tiyatro, bir miting, bir eğitim, bir proje tasarımı hanelerimize ya da çalışma ofislerimize taşınacak. Günümüzdeki ya da geçmişteki internet kültüründen çok daha kuşatıcı ve cazip şekillerde gelecek olan yeni dil hiç durmayacak

ve sürekli olarak kendini güncelleyecek. Kısacası, bir ok misali yayından fırlayan dijital dönüşüm süreci artık hiçbir şekilde durmayacak; sürekli olarak kendisini yenileyecek. Zira çağın doğası bu. Modern insan da elbet kendi gelişimi adına bu üst teknolojileri kullanacak, buradaki fikrî ve sanatsal etkinliklerden istifade edecek, gelişimini sürdürebilmek adına eğitimi ya da üretimini bu zemine taşıyacak. Fakat bunları yaparken kendisi ile göz göze gelebilme imkânının sınırlandığını, kuşatıldığı hız olgusunun ruhunu soluksuz bıraktığını, bedenlen ve ruhen nefes alabilme imkânı kalmadığını da türlü fizyolojik ve psikolojik sorunlar üzerinden duyumsayacak; iliklerine kadar hissedecek.

Tam da bu noktada, insanın temeldeki en önemli imtihanı yine kendini gösterecek. “İf-rat” ve “tefrit” dalgaları arasında “denge” denilen o güvenli okyanusa ulaşabilme sınavı, yine sahneye çıkacak. İşte o sınav bizim sınavımız; “sırat-ı müstakim” denilen o okyanus, bizim temel yaşam alanımız. Oraya ulaşmakta güçlük çeken yolcuların, yani kuşatıldığımız dijital sa-

**İç süre; insani
seziyi dirî tutan,
kalbî melekeleri
canlandıran, insanın
kendine dönük
şuurunu tazeleyerek
sezgisel duyusuna
yükseklik kazandıran
seçkin bir zaman
dilimidir.**

atler bir sebil gibi akıp giderken “iç süre” ayarını yapamayan ve kendini bu akıntıya kaptırarak otokontrolü yitirenlerin huzursuzluğu ise bir sürpriz olmayacak. Cüzi irade neydi ki zaten? İnsana bir anlamda sonlu bir anlamda sonsuz bir varlık olduğunu unutturan, öz sermayesi olan insan olma dikkatini ve rikkatini dağıtan unsurlardan sıyrılmak; ömürlük kulaçlarını denge okyanusuna doğru atmak değil miydi? Öyleydi sanki.

Tam da bunun için; dijital gereçleri kendi öz yolculuğunda bir araç olarak kullanan, araçları amaçlaştırma yanılsından uzak kalarak denge okyanusunda nefes alıp verebilen ve aldığı nefesi kronolojik bir ivmeye değil özgül ağırlığı yüksek olan bilinçli bir zaman dilimine, Bergson’un ifadesiyle “saf zaman” a ya da “iç süre”ye dönüştürebilenler emniyette olacak. Hızla akıp giden dijital saatler içindeki iç süre ayarı, bu bağlamda önemli. Hem fizyolojik hem de psikolojik sağlığın muhafazası ve mana ikliminden nasip kesmemek adına kıymetli. Dahası “dijital yerli” ya da “dijital göçmen” fark etmez, biz âdemoğlunun hayat “memat” meselesi... ■

İBLİS MELEK MİDİR?

Hocam kafama takıldı, İblis'in meleklerden olduğu ve Hz. Âdem'e secde etmediği için kovulduğu söylenir. Acaba İblis melek midir? Eğer melekse o zaman melekler de Allah'a isyan edebilirler mi?

Soru böyle kurgulanırsa cevap da bu şekilde çıkar. Öğrenmek için soruyu net ve temelden sormak gerekir. Burada öncelikli soru İblis'in ne olduğu veya en azından melek olup olmadığıdır.

Tamam hocam, oradan başlayalım İblis melek midir?

Hz. Âdem'le ilgili kıssalara bakıldığında meleklerin ve İblis'in keskin bir şekilde ayrıştığı görülür. Ayrışma noktası isyan edip etmemedir. Melekler itaat ederken İblis tam aksine isyanı seçmiştir. Nitekim meleklerin itaati ve teslimiyeti insanın yaratılış sürecinde açıkça görülmüştür. Meleklerin anlayamadıkları veya kendilerinde olmayan insanın "kan dökücü ve bozguncu" sıfatlarını sorduklarında Yüce Allah Hz. Âdem'e

isimleri öğretmişti. Hz. Âdem'in isimleri bilme veya isimlendirme kabiliyetiyle bir adım öne geçtiğini gördüklerinde melekler Yüce Allah'ı tenzih ederek "Bizim senin bildirdiğinden başka bilgimiz yoktur." diyerek itirafta bulunmuşlar ve teslimiyet göstermişlerdi. Demek ki meleklerin yapısında itaat ve teslimiyet esastır. (Bakara, 2/30-34.)

İblis bunları göremedi mi?

Bakmakla görmek, bilmekle farkına varmak ayrı şeylerdir. İblis kibrine ve kinine yenik düştü, baktı ama göremedi, biliyordu ama farkına varmadı, yani hayır ve şerri ayırt edemedi.

Bu söylediklerinizi biraz açsak.

Görmek için gözü perdelememek, sınırlandırmamak ve çok yönlü dikkati kaybetmemek önemlidir. Farkına varmak için ise bilinçli olmak, bilgiyi doğru kullanmak, çeldiricilerden arınmış ve ön yargısız olmak gerekir. İblis'te bunlar yoktu ve o yüzden gerçeği göremedi.

Nasıl yani?

Yüce Allah "Âdem'e secde edin." diye emir verdi. Bu, Allah'tan gelen bir talimattı. Melekler talimatı yerine getirdi, İblis ise getirmedi, üstelik büyüklük tasladı. Yüce Allah, İblis'e sordu: "Ben emrettiğim zaman seni secde etmekten alıkoyan şey nedir?" İblis cevap verdi: "Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten onu topraktan yarattın." (Baka-

ra, 2/34; Araf, 7/11-12.) Burada İblis'in görmesi gereken Allah'ın emriydi. Fakat o dikkatini Hz. Âdem'e odaklamış ve onunla kendisi arasında karşılaştırma yapmaya yoğunlaşmıştı. Bu da onu üstünlük ön yargısına götürmüştü, bakışını sınırlandırmış, bilgisini doğru kullanmasını engellemişti; sonuçta Allah'ın emrine uymayı değil, isyanı tercih etmişti. Nitekim Yüce Allah ona "emrini neden yerine getirmediğini" soruyor. Sorunun içinde Hz. Âdem geçmiyor. Demek ki esas olan Hz. Âdem değil, ilahi emirdir. İblis ise kininin ve kibrinin aklını bürümesinden dolayı soruyu dahi anlayamıyor ve Hz. Âdem'e odaklanmaya devam ediyor. Sonrası tam bir ırkçılık. Çünkü o yaratılış kökenlerine yoğunlaşmış ve bunlardan hareketle kendisinin daha hayırlı olduğu yanlış sonucuna ulaşmıştır.

Buradan ne anlamalıyız?

Bu olay bir yönüyle İblis'in yaratılış maddesi farkını anlatıyor diğer yönüyle ise İblis'in isyan etmeye yatkın tarafını bildiriyor. İşte onun bu iki yönü meleklerden farkını ortaya koyuyor.

Bizim esas sorumuz da buydu.

Doğru ama adım adım gidelim ki konuyu iyi temellendirelim. Dikkat edilirse Hz. Âdem'e secde olayında emrin muhatabı melekler ve İblis. Melekler emre uyarken İblis isyanı seçiyor. Böylece meleklerle İblis ayrılmış oluyorlar. Demek ki İblis meleklerden değil. Zaten biz meleklerin Allah'ın bildirdiklerinin ve emirlerinin dışına çıkmadıklarını biliyoruz. Nitekim yukarıda

geçtiği gibi meleklerin “Senin bildirdiğinin dışında bizim bir bilgimiz yoktur.” diye itiraf etmeleriyle “Melekler asla Allah’a isyan etmezler, sadece Allah’ın emrini yerine getirirler” (Tahrir, 66/6.) ayetleri tam da bu gerçeği bildirmektedir. Onların secde emrini derhâl yerine getirmeleri de bu iki ayetle uyumludur. İblis’in mensup olduğu cinlere gelince onların Kur’an’da geçen “Bizden Müslüman olanlar olduğu gibi hak yoldan sapanlar da vardır.” (Cin, 72/14.) sözleri, onların da insanlar gibi hak yolu tutanlarının yanında isyan edip yanlış yolda gidenlerinin olduğunu gösteriyor. Zaten aynı surede “Bizim sefihimiz yani İblis meğer Allah hakkında gerçek dışı şeyler söylüyormuş.” (Cin, 72/4.) sözleri de cinlerin meleklerden yapısal olarak farkını bildirdiği gibi İblis’in cinlerden olduğu na işaret ediyor.

İblisin cinlerden olduğuna dair daha açık ifade yok mu?

Tabii ki var. Kehf suresinde Yüce Allah açıkça “O cinlendendi ve Rabbinin emrinden saptı.” (Kehf, 18/50.) bilgisinin yanında onun zürriyetinin yani kendinden sonra gelecek neslinin bulunduğunu haber vermiştir.

Peki, neden Hz. Âdem’e secde emrinde melekler ve İblis denilmiyor da sadece melekler deniliyor?

Burada çoğunluk hesaba katılıyor. Söz gelimi bir okulda yapılan toplantıda müdürün öğrencilere yönelik “Arkadaşlar, okul ve civarında sigara içilmeyecek!” talimatı öğrencileri bağladığı gibi öğretmen, idareci ve memurları

da bağlar. Okulda çoğunluğu öğrenciler oluşturduğu için bu talimatın onlara yönelik söylenmiş olması diğerlerinin kapsam dışında olduğunu göstermez. Bir memurun çıkıp ben öğrenci değilim, talimat beni kapsamıyor demesi, yanlış anlamadan başka bir şey ifade etmez.

O takdirde İblis meleklerin tam zıddı olarak mı yaratılmıştır?

Hayır. İblis ve nesli insan gibi hem iyiyi hem de kötüyü yapabilecek bir donanımda yaratılmıştır. Bu yüzden onların da iyi şeyleri yapma ve kötülüklerden kaçınma gibi yükümlülükleri vardır. Zaten yukarıdaki ayette “Bizden Müslüman olanlar olduğu gibi hak yoldan sapanlar da vardır.” ifadesi bunu gösterir. Yani İblis’in neslinden gelip de onun gibi davranmayan cinler de bulunmaktadır.

İblis’in kendisi neden iyi olmaya yönelmemiş?

Baktığınızda, kötülük yapan birçok insanın yaptığının kötü olduğunu bildiğini görürsünüz. Ama onların kötülükten dönmelerini engelleyen şey maddi çıkarları, kibirleri, kin ve nefretleridir. Bir nevi aldanmışlık sarhoşluğu içine girmeleridir. Nitekim Yüce Allah Kur’an’ın birçok yerinde İblis’in kibrinden, insana yönelik kininden ve aldanmışlık sarhoşluğundan bahseder. (Bakara, 2/34; Enam, 6/112; Araf, 7/16; Taha, 20/117.)

Yani İblis, Hz. Âdem ve Hz. Havva gibi pişmanlık duyup tövbe etseydi affedilir miydi?

Tabi ki affedilirdi. Zaten Yüce Allah ona af kapısını da gös-

termiştir. Ama o inatla ve ısrarla yanlış öncüllerden yola çıkarak yanlış sonuçlara ulaşmıştır. Daha açık ifadeyle yaratılış maddesinden yola çıkarak büyüklük duygusuna kapılmış ve kendisini yaratan Rabbinin emrini görmezden gelmiştir. Hz. Âdem ve nesline yönelik beslediği kin ve nefret onu sapkınlığın dibine çekmiştir. Nitekim Müslüman olan cinlerin ona yönelik “aklını kullanmayan” anlamına gelen “sefih” demeleri de bunu gösteriyor. Aklını kullanmak demek doğru öncülleri tespit etmek, ön yargısız, kin ve nefretten uzak değerlendirme yapabilmektir. İblis bunu yapmadığından kendisini isyanın içine hapsedmiş ve sefih konumuna indirgemmiştir. Ancak yukarıda geçtiği gibi onun neslinden gelip de doğru yolu bulanların olduğu Kur’an’da bildirilmiştir.

Öyleyse insan, cin ve melek arasında benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da var.

Çok doğru. Yükümlü olmak bakımından insanlarla cinler eşittir. “Ben insanları ve cinleri bana ibadet etsinler diye yarattım.” (Zariyat, 51/56.) ayeti tam da bu gerçeği dile getirir. Aradaki fark cinlerin görünmemeleridir. Bu yönleriyle de cinler meleklerle benzerler. Sonuç olarak cinler ateşten yaratılmış, Yüce Allah’ın ilahi emir ve yasaklarıyla yükümlü tutulmuş, mahşer günü hesaba çekilecek olan görünmeyen varlıklardır. Melekler ise Yüce Allah’ı sürekli tespih ve hamdeden, emirlerinin dışına çıkmayan, Allah’ın bildirdiğinden başka bilgisi bulunmayan nurdan yaratılmış, görünmeyen varlıklardır. ■

ALTAYLARIN CESUR KARTALI

OSMAN BATUR

Koray ŞERBETÇİ

B

ozkırdada mayalanan bir şahsiyet

1899 yılında İslam Bey ailesinin en büyük oğlu Osman Batur, Altay'da Köktogay bölgesinin Ertiş ırmağı boyundaki Öndirkara'da dünyaya gözlerini açtı. Babası Altay dağlarının eteklerinde hayvancılık ve ziraatla meşgul İslam Bey, annesi ise Ayça Hanım'dı.

Osman Batur'un ömrünün ilk seneleri diğer Kazak çocuklarının yaşantıları gibi Kazak örf ve âdetlerinin geleneksel atmosferinde geçmiş, çocuk okul çağlarına geldiğindeyse bir Türk okuluna gönderilmişti. Osman Batur'un okul hayatı, hocası çok sert bir kişi olmasına rağmen renkli geçmişti. Çünkü o, zeki ve öğrenmeye meraklıydı.

Bu nedenle kendini gösteren kabiliyetleri ile kısa zamanda çevresinde sevilen ve sivriyen bir genç oldu. Sadece okul hayatındaki başarılarıyla değil aynı zamanda atılğan bir kişiliğe sahip olmasıyla da çevresinde adından söz ettirmeyi başardı.

Osman Batur'un daha genç yaştan itibaren cesur ve kararlı bir fikir sahibi olduğu göze çarpmaya başlamıştı. Sanki onun bozkırdaki güzel çocukluğu, etrafındaki dünyada yaşanan değişimlerle birlikte tüm ömrü boyunca vereceği çetin mücadelenin âdeta hazırlık safhasıydı.

Henüz on iki yaşında iken Çin'de cumhuriyet ilan edil-

miş, diğer taraftan Rusya'da Bolşevik İhtilali patlak vermişti. Bu gelişmelerin etkileri yavaş yavaş onun yaşadığı bölgeye uzandığında Osman Batur'un cesur ve baş eğmeyen kişiliği de kendisini göstermeye başlayacaktı.

Osman Batur mücadelesine başlıyor

Takvimler 12 Şubat 1940'ı gösterdiğinde bölgedeki Müslüman Türkler için acı bir olay yaşandı. Sarıtogay'da, Altay'ın dinî lideri Müftü Akit Hacı'nın camiine yapılan saldırı, Türklerin millî hassasiyetine bir saldırıydı. Bu nedenle geniş çaplı bir Çin protestosu patlak verdi. İris ve Esim Han liderliğinde Çinlilere karşı başlatılan protestolara Osman Batur da katıldı. Çinli yetkililer bu protestolar üzerine İslam Bey'den silahların toplanıp teslim edilmesini isteyince Osman Batur babasına karşı çıkarak silahını teslim etmedi. Osman Batur'un tam bu noktada ağızından dökülen sözler âdeta tüm ömrünün yol haritasını çiziyordu: "Bugün silah veren yarın canını da verir, istiyorlarsa gelip alsınlar."

Olayın bu protestolarla sınırlı kalmayacağı açıktı. Artık Çinlilerin gölgesi altında yaşamamanın mümkün olmaya çağını anlayan Osman Batur, işgalcilere karşı direnmeye karar verdi. Ona göre Ruslar ve Çinlilerden tavizler alınarak yaşamamanın bir yolu yoktu. Er geç Müslüman Türk toplumunun kendi kimliğiyle var olabilmesi için çatışma ya-

şanacaktı. Bu konuda onun ufkunu açan kişiye daha önceden bu direnişi başlatmış olan Böke Batur'du. İşte Osman Batur, Çinlilere karşı büyük mücadeleler vermiş olan Kazakların büyük lideri Böke Batur'un yanında yetişmiş, savaş taktiklerini ondan öğrenmişti.

Fakat Osman Batur'un direnişe kalkışması bölge halkı tarafından ilk başlarda tepkiyle karşılandı. Çünkü ahali, Çinlilerin vereceği sert karşılık yüzünden tedirgindi. Ama zaman Osman Batur'un mücadelesinin ne kadar yerinde bir karar olduğunu herkese gösterecekti ve o da halk tarafından destanlaştırılacak ve "Batur" unvanını alacaktı.

Bir lider doğuyor

Çinlilere karşı mücadele eden Kazak lider Böke Batur, üst üste yenilgiler alınca askerî anlamda yıprandığını anladı. Ama istiklal mücadelesinin devam etmesini istiyordu ve bu harekete liderlik yapacak tek kişi olarak da Osman Batur'u görüyordu. Ona, "Benim işim bitti ama senin milletin sana ihtiyacı olacak. Çünkü senin gibi birisi doğmayacak. Benden ayrıl!" dedi.

Osman Batur, bu acı emri istemese de uyguladı. Takvimler 1941 yılını gösterdiğinde o artık istiklal mücadelesi veren bir lider olmuştu. Osman Batur'un lider olduğu iklimde karşısında Çin'in bölgeye işgal valisi olarak atadığı Sheng Shicai vardı. İşgal

komutanı Sheng, bölge halkı üzerinde şiddetli bir baskı ve sindirme politikası uygulamaya başlamıştı. Karşısında ise Osman Batur liderliğinde bir avuç Müslüman vatansever savaşçı vardı.

Artık bu noktadan sonra Osman Batur'un hayatı, küçük bir akıncı müfrezesinin başında Çin ve Rus işgalcilere karşı vurkaç savaşı yaparak geçmeye başlamıştı. Osman Batur'un küçük bir askerî toplulukla işgalcilere karşı verdiği mücadelenin destanı dalga dalga bütün Türk illerine yayılmaya başladı. Bilhas- sa efsanevi derecede keskin nişancı olan Osman Batur'un çarpışmalarda gösterdiği başarı, işgalciler için tam bir kâbusa dönüşmüştü. Osman Batur'un mücadelesinin kararlılığı görüldükçe zaman içinde direnişçilerinin sayıları da artmaya başlamıştır.

Osman Batur'un savaşçıları- nın çoğalmasına karşın silah ve cephane azlığı çekilmeye başlanmıştır. Buna rağmen Sheng yönetiminin sindirme politikalarından bıkmış olan halk, direniş ve baskınlara silahsız olarak da olsa katılmışlardı.

Doğu Türkistan'da verilen istiklal mücadelesinde 1943 yılı sonrasında bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştı. O sırada 2. Dünya Savaşı'nın seyri Çin'in iç siyaset dengelerini etkilemiş, bölgeyi âdeta kendi mülkü gibi bağımsız yöneten Çinli vali Sheng'in desteği azalmıştı. Bu durum

Osman Batur ve arkadaş- larına hareket serbestliği sağlamıştır. Bu serbestliği iyi değerlendiren Osman Ba- tur ve arkadaşları peş peşe Sheng kuvvetlerine darbeler indirmeye başlamıştır. Bu başarılı harekât sonucunda Altay bölgesindeki şehirler birer birer direnişçilerin eline geçmeye başlamıştır. Öyle ki Altay bölgesinin büyük şehir- leri hariç hemen hemen tüm şehirler direnişçilerin kontrolü altına geçmiştir.

Rusların geri çekilmesinden sonra Osman Batur'un, şe-

**Osman Batur
ve askerleri
işgalci kim
olursa olsun
vatanlarını
ve imanlarını
aziz tutarak
son ana kadar
işgalcilere
boyun
eğmemişler
ve Türkistan'ın
istiklali uğruna
canlarını
adamışlardı.**

hirleri ele geçirmeye başla- ması vatanseverleri güçlen- dirmiş ve umutlandırmıştı. Fakat direnişin en zayıf yanı insan gücü ve silahtı. Bu nok- tada Osman Batur, Moğollar ile görüşme kararı aldı. Mo- ğollarla yapılan görüşmeler olumlu sonuçlandı. Böylece vatansever direnişçiler en büyük ihtiyaçları olan silah ihtiyacını giderdiler.

Doğu Türkistan Cumhuriyeti kuruluyor

Osman Batur, Moğollar ile yaptığı silah antlaşmasından sonra işgalci Çin kuvvetleri- ne karşı büyük bir taarruza başladı. Taarruz başarılı bir şekilde sonuçlandı ve Çin kuvvetlerine ağır bir darbe vuruldu. Bu başarı üzerine Altay bölgesindeki halk, bir kurultay düzenledi ve Osman Batur'u Altay Türklerinin li- derliğine seçti.

Osman Batur'un Altay'daki başarıları Doğu Türkistan'ın diğer bölgelerindekileri de cesaretlendirdi. Kulca böl- gesinde Ali Han Töre liderli- ğinde işgale karşı büyük bir ayaklanma başladı. Direniş başarıya ulaştı ve Doğu Tür- kistan Cumhuriyeti ilan edi- lerek Ali Han cumhurbaş- kanlığına getirildi.

Osman Batur kurulan cum- huriyet tarafından 1944'te Altay valiliğine tayin edildi. Çinliler bu yaşananlar kar- şısında çok şaşkın ve öfke- liydiler. Yenilgilerinin intika- mını almak için insanlık dışı bir yönleme başvurdular. Osman Batur'un on sekiz

yaşındaki kızı Kabiya ile on dört yaşındaki oğlu Baydolla'yı anneleri Mamey'in gözü önünde hunharca katlettiler. On bir yaşındaki oğlu Kariy ve dokuz yaşındaki kızı Sapiyan'ı da 20 metre derinliğindeki bir kuyuya attılar.

Ama Osman Batur'un yaşanan vahşet karşısında çektiği acı istiklal davasını duraksatmadı. Osman Batur 1945'te törenle Altay halkının savaşı kazandığını ilan etti. Önce Moğolistan ve Rusya yeni cumhuriyeti tanıdığını ilan etti. Ardından da Çin ile görüşmeler başladı. Müzakereler neticesinde Çin ve Doğu Türkistan Cumhuriyeti arasında antlaşma imzalandı. (2 Ocak 1946)

Sona doğru

Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin kurulması ve çevre devletlerce tanınması süreci bitirmedi. Özellikle 1946'da cumhurbaşkanı Ali Han Töre'nin ortadan kaybolması üzerine karışıklıklar başladı. Bu ortamda Osman Batur ile hükûmetin arası açılmaya başladı.

Hükûmet, Osman Batur'a tepkisini onu tüm görevlerden alarak gösterdi. Artık efsanevi liderle bağımsız Doğu Türkistan Cumhuriyeti arasındaki köprüler atılmıştı. Osman Batur'un kopuşuyla birlikte Kazak askerlerin Doğu Türkistan ordusundan ayrılmaya başlamasıyla hükûmet sarsıldı. Bunun üzerine hükûmet başkanlığına getirilen Mesut Sab-

ri Baykozi Osman Batur'u Urumçi'ye davet etti ve tekrar Altay valiliğine atadı. 10 Haziran'da Urumçi'ye giden Osman Batur halk tarafından sevgiyle karşılandı.

Ama Çin'de politik atmosfer değişmeye başlamıştı. Güçlenen komünist parti, Çin'e hâkim oldu. Bir süre sonra komünist Çin kuvvetleri yönünü Doğu Türkistan'a çevirdi ve bölgeyi işgale başladı.

1950 yılına gelindiğinde Çin devleti askerî gücünün önemli bir kısmını bu mücadeleye kaydırды. Hem sayı hem de teknoloji bakımından üstün olan işgalci Çin güçleri yavaş yavaş ilerlemeye ve bağımsızlaşan bölgeleri geri almaya başlamışlardı. Bu mücadele sırasında Osman Batur'a bağlı güçler askerî anlamda ağır darbeler almaya başladılar. Öyle ki bir ara mevcudu elli bini bulan Osman Batur'un ordusunun mevcudu dört bine kadar inmişti.

Çinliler bir yandan da psikolojik harp yapıyor, halkın gözünü korkutmak için uçaklardan broşür atıyorlardı. Broşürlerde: "Osman'ı terk edin, onunla olanlar Osman'ın yanına, hükûmetin yanında olanlarsa hükûmetin tarafına geçsin. Osman'ı yakalayacağız ve yanındakilerle birlikte cezalandıracağız." diyerek halkı sindirmeye çalışan tehdit dolu ifadeler mevcuttu.

İşgalci Çin güçleri karşısında tutunamayacağını anlayan

Osman Batur yanında kalan az sayıda adamıyla birlikte 28 Ağustos 1950'de Makay'a çekildi. Bunu fırsat bilen Çin ordusu baskın hücumu yaparak ona büyük kayıp verdirdi. Artık neredeyse Osman Batur'un ordusu dağılmıştı. Dağılan ordusundan yanında kalan bir avuç savaşıyla kızının da içinde bulunduğu esirleri götüren konvoyla baskın yaptı. Mücadele sonucunda esir düştü.

Şehadeti

Esir düşen Osman Batur, Çin Halk Cumhuriyeti tarafından devrim hükûmetine karşı olmak suçundan idam cezasına çarptırıldı. Yaklaşık iki aylık işkenceyle geçen esaret hayatından sonra idam günü geldi. Osman Batur, idam kararı infaz edilmeden önce Urumçi sokaklarında dolaştırıldı. Kızı Azapay'ın da esir olarak çalıştırıldığı bir elbise imalâthanesine götürülen Osman Batur, 29 Nisan 1951'de kurşuna dizilerek şehit edildi.

Osman Batur ve arkadaşları Türkistan'ın istiklali için hem milliyetçi Çin hükûmetiyle hem de komünist Çin hükûmetiyle uzun yıllar savaştı. Bunun yanında Sovyet hükûmetiyle de mücadele etti. Osman Batur ve askerleri işgalci kim olursa olsun vatanlarını ve imanlarını aziz tutarak son ana kadar işgalcilere boyun eğmemişler ve Türkistan'ın istiklali uğruna canlarını adayarak günümüze örnek olacak bir destan yazmışlardı. ■

YAŞLILIK DÖNEMİ VE YAŞLILARA YAKLAŞIM

Yüce Rabbimiz bizden küçüklerimize sevgi ve şefkat, büyüklerimize hürmet ve saygı göstermemizi beklemektedir. “Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı güzel sözler söyle. Onlara merhametle ve alçak gönüllülükle kol kanat ger. ‘Rabbim! Onlar nasıl küçüklükte beni şefkatle eğitip yetiştirdilerse şimdi sen de onlara merhamet göster.’ diyerek dua et.” (İsra, 17/23-24.) ayet-i kerimesinde Allah’a kullukla anne babaya hürmet göstermek yan yana ifade edilmiş ve nasıl olacağı açıklanmıştır. Özünde Kur’an ve sünnet olan kültürümüzde aile büyüklerimiz, hanelerimizin bereket kaynağı, onların duaları da bir hazine değerinde kabul görmüştür.

Yaşlılık, insanoğlunun bebeklik, çocukluk, gençlik, yetişkinlikten sonra yaşamının son evresidir. Genel anlamda 65 yaş üstünü kapsadığı kabul görmekle beraber kronolojik, biyolojik, psikolojik ve sosyal yaşlanma gibi yönlerden de ele alınmaktadır. Yaşlı bireye kaliteli ve verimli bir yaklaşım için bu süreçlerden haberdar olmak elzemdir.

Yaşlılık sürecinde en dikkat çeken husus fiziksel değişimdir. Genellikle 50 yaşından itibaren insanın bedensel fonksiyonları gerilemeye, zayıflamaya ve yavaşlamaya başlar. Sağlık sorunları bariz şekilde görülür. Kronik rahatsızlıklar, unutkanlık, dalgınlık, fiziksel denge bozuklukları ve kazalara yatkınlık; deride, saç yapısında ve renginde, omurgada, eklemlerde, iç organlarda, kaslarda, duyu organlarında gerileme ve kayıplar ortaya çıkar.

Bireyin fiziksel değişiminin hızlı bir şekilde olması psikolojisini de etkiler. Mesela işitme kaybı yaşayan yaşlı sosyal ortamlardan uzak

kalmayı tercih edebilir ve içine kapanabilir. Bu süreçte sıkıntılar ve üzüntüler karşısında sabır düzeyinde azalma yahut tam bir teslimiyet, şükür ve kabul gözlemlenebilir. Depresyon, kaygı, psikolojik kaynaklı (psikosomatik) hastalıklar, aşırı şüpheci tutumlar (paranoid) oluşabilir. Rolsüzlük rolü, akran-ı yetim olmak, statü kaybı, emeklilik, çocukların evlenme ve okuma gibi sebeplerle evden ayrılması, yaşam düzeyinin değişmesi, ailevi sorunlar, aile bireylerinin kaybı, ölüm korkusu gibi durumlar yaşanabilir ve bunlarla baş etme ihtiyacı doğar.

Bireyin yaşlılığa hazır bulunuşluğu önemlidir. Bu süreç bir verim sunma sürecine dönüşebilirse yaşlıya ve çevresine olumlu dönüşleri olacağı muhakkaktır. Zira pek çok yaşlı kendisini bedenlen yaşlı ama ruhen genç hissetmektedir. Mesela; tecrübe aktarımı, değer görme, gençlere nasihat etme, kitap yazma, sosyalleşme, bir hususta fikir beyan etme gibi durumlar yaşlanma sürecine yüklenecek anlamı olumlu destekleyecektir.

İnsanın fiziksel, psiko-sosyal ve manevi yönü vardır. Manevi zenginlik kişinin hayat algısını olumlu anlamda destekler ve besler. Yaşlılıkta değersizlik ve yalnızlık duygularına kapılan bireye destek olacak en önemli unsurlardan biri dinî inançtır. İnanç yaşlıya hayat, yaradılış, varoluş ve ölüme dair izahlar sunacak, ölüm sonrası için net bilgiler vererek hayatına anlam katma noktasında bireyi güçlendirecektir. Dinî inancın, hayatın zorluklarıyla ve stresle başa çıkma ve hayatı olduğu gibi kabul sürecindeki desteği önemlidir. Dolayısıyla dua etme, Kur’an-ı Kerim okuma, namaz kılma, camiye gitme, istiğfarda bulunma gibi amellerin de olumlu yönde yaşlıyı desteklediği görülmektedir.

Yaşlılık sürecindeki bireylerin kısa, net ve anlaşılır bilgilere daha yatkın oldukları, hürmet bekledikleri gözlemlenmektedir. Manevi destek sunacak kişilerin, muhatabının bu beklentilerine cevap vermesi iletişimin verimliliğini artıracaktır. Mesela yaşlıyla iletişimde engeli veya bir rahatsızlığı olup olmadığına dikkat etmek gerekir. İşitme veya görme sıkıntısı yaşayan yaşlıyı hürmetle dinlemek ve ihtiyaç duyduğu iletişim ve desteği sağlamak; demans - alzheimer hastalığının özelliklerini bilmek, tekrarladığı sorulara sabır ve anlayışla yaklaşmak; yas tutan yaşlıyı anlamak, teselli etmek ve destek olmak gerekmektedir. Yatağa bağlı yaşlının gönlünü ferahlatmak, şükür, sabır, rıza hususunda dikkatli cümlelerle yanında olmak; terminal dönemdeki (son dönem) bakıma muhtaç yaşlıya soğukkanlılık, sevgi, şefkat ve hürmet duygularıyla bu çok özel anlarda eşlik etmek, son dakikalarını huzurlu geçirmesine vesile olmak, mümkünse dinî hazırlığına yardımcı olmak yaşlının manevi ihtiyaçlarındandır.

Aile büyüklerinin; yakınları arasında ve çevrelerinde layık oldukları ilgi, alaka ve hürmeti görmeleri; kendilerine aktarılan kültürel mirası ve hayat tecrübelerini gelecek kuşaklara aktarmaları yeni nesiller ve geleceğimiz için büyük önemi haizdir. Fakat bazı büyüklerimiz hızla değişen hayat şartları, gereklilikleri ve özel durumları nedeniyle yaşamlarının geri kalan kısmını bulundukları ortamda değil de hayatlarını daha rahat ve huzurlu geçirebilecekleri, profesyonel bakım imkânı sunulan huzurevlerinde sürdürmektedir. Toplumumuzun her kesimine muazzaz dinimizin rahmet mesajını ulaştırmayı hedefleyen Başkanlığımız pek çok alanda olduğu gibi huzurevlerinde de büyük bir özveriyle; hususen ilgi, alaka, sevgi ve anlayışa daha çok ihtiyaç duyulan dönemde

yaşlılarımıza dinî ve manevi destek ve danışmanlık hizmeti sunmaktadır.

Ailede, toplumda, görev mahallinde yahut manevi destek ve danışmanlık göreviyle huzurevlerinde yaşlılarla vakit geçirmesi olası kişilerin yaşlılık psikolojisi, yaşlılara yaklaşım, onları anlama, beklentilerine cevap verme ve ömürlerinin son demlerinde dinî ve manevi desteği kabul edecekleri şekilde sunabilmeleri için donanımlı ve hazırlıklı olmaları iletişimi kolaylaştırarak sürecin verimli olmasını sağlayacaktır.

Sonuç olarak yaşlılara; yaşlılığı ve yaşlılığa eşlik eden hastalıkları kabullenme, kendini değerli hissetme ve benlik saygısını koruma,

yalnızlık duygusuyla baş edebilme, affetme ve affedilme, ölüm gerçeğini anlamlandırma, sosyalleşme, boş zamanlarını değerlendirme, din eğitimi, dua ve ibadet ihtiyaçlarının karşılanması ve hizmet sunulması amacıyla dinî ve manevi destek sağlanması önemlidir. Dolayısıyla camilerde, Kur'an kurslarında, hac ve umre görevlerinde, hizmetin ulaştırıldığı her yerde dinî ve manevi hizmet bekleyen yaşlılara ve hususen huzurevi sakinlerine hizmet sunulmakta ve büyüklerimizin hayır duaları mutluluk vesilesi olmaktadır. ■

VAN DEPREMİ VE MAKAM-I İBRAHİM'DEKİ İSKELE TAŞI

Muharrem EVİRGEN

Kırıkkale Yahşihan Müftüsü

Tarih 23 Ekim 2011, saat 13:41. Van, depremle sarsıldı. Kur'an kursu öğrencileri için tertiplenen seminer münasebetiyle ailecek Van'daki imam hatip okulu binasında idik. Akademisyenler, müftüler, kurs öğrencileri... Depremi herkes derinden hissetti ve etkilendi.

Herkes mahşeri andıran tarzda koşuşturdu; kimi pencereye, kimi kapıya, kimi içeride masanın altına sığındı. İçeride çocuklarımla baba diye seslenişlerini duymadan dışarıda onları aradım aradım... İçerisinde bulunduğumuz okul binası ve

çevremizde başka bir bina çökmediğinden ilk önce olayın büyüklüğünü fark edememiştik. Daha sonra yavaş yavaş fark etmeye başladık depremin şiddetini. Olayın şokuyla insanlar sağa sola koşuşturuyorlar; bağırımlar, ağlamalar birbirine karışıyor. Binalar ölüm makinesi olmuştu.

Van Eğitim Merkezinde 2011 Van 2. Hac Kafilesi grup görevlisi arkadaşlarla deprem sabahı toplantı yapıp hacı adaylarının pasaport kontrollerini bitirmiştik. Deprem sonrası pasaportları almak için geldiğimde herkes dışarıda idi ve kimseyi içeriye almıyorlardı. Bu arada artçı depremler devam ediyordu. Binada ciddi çatlaklar oluşmuştu. Eğitim merkezi müdürü İsmail Çiçek Bey, içeriye girmemizin doğru olmadığını söylese de bu kutsal yolculuğa çıkmamız için emanet aldığım o pasaportları almam gerekiyordu. Hızla koşarak binaya girdim ve pasaportları aldığım gibi dışarı çıktım.

Hac yolculuğuna çıkacağız. Van ve Erciş yıkıldı. Kaç hacı adayımız öldü? Kaçı sağ? Kim en yakınını kaybetti? Kim gidecek, sayımız ne olacak bu kutsal yolculuk iptal mi olacak? Cevabını bilmediğimiz sorular... Telefonlar çekmiyor, kimseye ulaşamıyoruz, süre çok kısıtlı... Bir gün sonra telefonlar az da olsa çekmeye başladı. Her bir hacımıza ulaşmaya çalışıyoruz, açılan telefonda yakınları da olabilir düşüncesiyle kendilerinden hacı adayımızın sağ olup olmadığını, bu kutsal

yolculuğa katılıp katılamayacaklarını öğrenmeye çalışıyoruz. Kafalar karışık, evleri yıkılanlar, hasar görenler olduğu gibi yakınlarını kaybedenler de var. Çoluk çocuk dışarıda perişan... Gelip gelmeme noktasında tereddüt yaşıyor insanlar.

26 Ekim Çarşamba günü Van Ferit Melen Havaalanında uçağa bineceğiz. Salı günü kabilemizdeki her bir hacıya ulaşarak sağ olduklarını tespit ettik. Tereddüt yaşayanlar da gelmeye karar verdiler, kabilemiz yolculuğa hazır. Görev yerim Van Bahçesaray, ailem de depremde etkilenmedi, artçılar devam ediyor ama yola da çıkmam gerekiyor. Çarşamba günü sabah çıkсам uçağa yetişebilirim ama hava durumu için kar gelecek denildi. Rakımı üç bin metre olan Karabet mevkii karla kapanırsa uzun yoldan uçağa yetişmem mümkün değil. Geceye kalırsam terör tehlikesi var. Erken gitsem Van'da kalacak yer yok. Rabbim bir çıkış yolu gösterecekti elbet. Böyle bir durumda tam çıkmak üzere iken okulların tatil olduğu bilgisi geldi. Hiç hesapta yokken internetten aileme uçak bileti aldım. Edremit'te kalacak yer ayarladık. Apar topar hep birlikte yola koyulduk. Kar, Karabet'te bastırmaya başladı ama yolu henüz kapatmadan biz kendimizi Edremit'e attık.

7.2'lik sarsıntının şaşkınlığı hâlâ devam ediyordu. Sahip olduklarımız bizi terk etmişti. Bunlar gerçekten bizim miydi yoksa? Van Havaalanından Ankara Esenboğa Havaalanı-

Depremde sağa sola bilinçsizce, çaresizce koşuşturmamız burada bir yörüngeye oturuyor, başka bir boyuta taşınıyordu. Anlamsız bir koşuşturmadan sonra belirli bir yörüngede tavaf yapmak, mülkün sahibine sığınmak, bize oyuncağını kaybedip ağlayan çocuğun annesini görünce hissettiği güven duygusunu yaşıtıyordu. Kendimizi, mülkün gerçek sahibi olan Allah'ın kudret eline bırakmış, ona teslim olmuştuk.

na geldiğimizde Van'da yıkılan evlerimiz, bizi terk eden eşyalarımız yetmezmişçesine mevcut elbiselerimizi de çıkarıp dünyaya ilk gelişimizdeki analarımızın sardığı beyaz kundak, dünyadan ayrılırken hocalarımızın sardığı kefen ile aynı izar ve ridadan oluşan ihram elbisesine büründük. Depremın sarsıntısı hayatla olan bağımız, sahip olduklarımızın bizi terk etmesinin acısı, sevdiklerimizi çadırda bırakışımız... Ve ihram! Kimim ben? Kime aitim? Asıl sahibim kim? Yıllarca kurduğum dünyam, mal-mülk, alışkanlıklarım, oluşturduğum yaşam... Bunların her biri gerçek mi yalan mı? Bu iki beyaz örtü arasındaki hayatımız, sahip olduklarımız, nefsimiz, zihnimizde yücelttiğimiz ve uğruna kan bile döktüğümüz ne idi? Gerçek ne?

Lebbeyk Allahümme... “Buyur Allah’ım buyur! Emrindeyim buyur! Buyur Allah’ım! Senin hiçbir ortağın yoktur. Buyur Allah’ım! Şüphesiz hamd sana mahsustur. Nimet de senindir, mülk de senin. Senin hiçbir ortağın yoktur.” Kutsal yolculuğumuz esnasında tekrarladığımız telbiye zihnimizde kopan fırtınalara cevap veriyordu. Nimet de O’nunmuş, mülk de O’nunmuş. İhramla birlikte bu ifadeler hiç şüphesiz hakikatin farkındalığını yavaş yavaş bizlere hissettiriyordu.

Allah’ın evi Kâbe’de tavaf ediyoruz. Depremdeki sağa sola bilinçsizce, çaresizce koşuşturmamız burada bir yörüngeye oturuyor, başka bir boyuta taşınıyordu. Anlamsız bir koşuşturmadan sonra

belirli bir yörüngede tavaf yapmak, mülkün sahibine sığınmak, bize oyuncağını kaybedip ağlayan çocuğun annesini görünce hissettiği güven duygusunu yaşıyordu. Kendimizi, mülkün gerçek sahibi olan Allah’ın kudret eline bırakmış, ona teslim olmuştuk.

Arafat’ta artık şaşkınlığımızı tamamen üzerimizden atıyor, depremin enkazını yavaş yavaş kaldırıyor, olup bitenlere burada hakiki anlamını veriyorduk. Arafat sayesinde arif olmak... Evlerimizin ve iş yerlerimizin yıkılışıyla durmamız gereken beklememiz gereken farkındalığına varmak, gerçek vakfemizi faniye değil bakiye adamak, üzerimizdeki bütün dünyalık yüklerden kurtulup gerçeği fark etmek, bakiden yana tercih yapmak gibi...

Müzdelife’den Mina’ya sel gibi akarken yıkılan evlerimiz, yıllardır biriktirdiklerimizin acı hatıraları zihnimizde canlansa da cemrelerde attığımız taşlarla şeytanı kendimizden uzaklaştırıp bizimmiş saydığımız ev ve barklarımızın emanet oluşunu fark etmek, gerçek mülk sahibinin kim olduğunu müminler denizinde yeniden hissetmek... Depremde kaybettiklerimizi, Hz. İsmail’in kurban oluşu gibi hissediş, sabrın, metanetin neticesinde burada veya en geç ahirette büyük bir koç mesabesinde bir lütfu ilahinin olacağına olan inancımız, ümitlerimizi tekrar yerleştti. Şeytan, “neden Van, neden sen, her şeyin bitti” gibi vesveseleriyle bizi ümitsizliğe düşürerek isyana sevk

etmek istese de Cemarat’ta attığımız taşlarla iman evimizde yara açtırmadık. 7.2, 5.6... lık sarsıntılar ve artçılar geldi ama şeytana attığımız 49 taş umutsuzluğa ve fani olana değil, hep baki olana ve gerçek güç sahibine bizi yaklaştırdı. “Yalnız senden yardım dileriz.” (Fatiha, 1/4.) ayeti gönüllerimizde bir başka aksetti.

Mültezem’de, tekrar yaşam sevinci ve hayata umutla bağlanabilmek için mülkün sahibinden yardım istemek, ancak O’ndan istemek ve bunu, beytinde daha derinlemesine hissetmek...

“Kim tağutu tanımayıp (şeytan, nefis) Allah’a inanırsa kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapılmıştır. Allah, hakkıyla iştir, hakıyla bilendir.” (Bakara, 2/256.) ayetiyle Mültezem’de yapışmak, fanilerin faydasından vazgeçip baki olana teslim olmanın derin huzur ve sükûnetini yaşamak... Zemzemle içimizdeki ateşi söndürüp maddi manevi hastalıklarımıza şifa bulmak...

Kendi kendimize sözler verdik orada, binalarımızı Firavun’un kulesi gibi değil çağımız ilminin, bilgisinin doğrultusunda bilirkişiler kaç kat müsaade ettiyse o kadar yapacağımıza dair. Çünkü deprem öldürmüyordu, binalarımız öldürüyordu. Bir insanın yanlışlıkla ölümüne sebebiyet vermenin sorumluluğunun ne kadar ağır olduğu bilinciyle hareket edecektik.

Sevr’de Peygamberimiz gibi Hicret’teki stratejisini tekrar gözden geçirerek önce plan,

program, aklın ve ilmin verilerine ve âdetullahı riayet etmek, “Eğer siz ona (Peygamber’e) yardım etmezseniz, (biliyorsunuz ki) inkâr edenler onu iki kişiden biri olarak (Mekke’den) çıkardıkları zaman, ona bizzat Allah yardım etmişti. Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. Hani o arkadaşına, ‘Üzülme, çünkü Allah bizimle beraber.’ diyordu. Allah da onun üzerine güven duygusu ve huzur indirmiş, sizin kendilerini görmediğiniz birtakım ordularla onu desteklemiş, böylece inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı. Allah’ın sözü ise en yücedir. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Tevbe, 9/40.) teslimiyetini Sevr’de tekrar yaşamak...

Hacılarımızın çoğu, aileleri Türkiye’nin çeşitli illerinde yakın akrabalarının yanında veya devletin sağladığı sosyal tesislerde kaldığı için Van’

a gitmek istemiyorlardı. Uçuş tarifelerinin değiştirilmesini talep ediyorlardı. Hacılar kendi evlerine değil başka yere gideceklerdi, taleplerinde haklılardı. Mekke’de her gün birkaç hacının uçak biletini alıp Türk Hava Yolları’nın bürosunda değiştiriyorduk. Medine’de bu işi Van Edremit Çimento Camii İmam Hatibi Ali Hoca yapacaktı. Hac tarihinde ilk olsa gerek, hacılar çıktıkları evlerine değil deprem dolayısıyla başka yerlere uçacaktı.

Makam-ı İbrahim’deki iskele taşına daha da yakından baktım. Allah’ın evini inşa da kullanılan iskelenin niçin orada durduğuna önceki gelişlerimde anlam verememişim. Sadece tarihî bir şey miydi? Hz. İbrahim’den çok daha yakın tarih olan Peygamberimiz devrinden bazı tarihî izler de olmalıydı ama yoktu. Hayır, hayır bu iskele

taşının bundan daha öte bir anlam ve derinliği olmalıydı. Bununla Allah’ın evi yapılmıştı. Allah’ın nazargâhı olan gönül evimizin inşası için tabii ki iskeleye ihtiyaç vardı. Milyonlarca ziyaretçi gönül evini iman yurdunu tekrar bununla inşa ediyordu âdeti. Van depremiyle birlikte yıkılan evlerimizi, iş yerlerimizi, ümitlerimizi inşa edebilmek için gönül ve zihnimizin de inşası gerekiyordu. Bunun için umuda ve iskeleye ihtiyaç vardı. Biz bu iskeleyi kabilemizle tekrar aldık; şavt şavt döne döne umudumuzu, evimizi, barkımızı inşa ettik. Gönlümüz genişledi, ruhumuz nefes aldı. On katlı binanın enkazını üzerimizden böylelikle attık, omuzlarımızdaki depremin enkazını kaldırdık. Hac dönüşü de o iskele taşı ile yıkılan, onarılması gereken her yerin imarını tekrar yapacaktık.■

TUNUS'UN İZZETİ SÎDÎ UKBE CAMİİ

Büşra Nur GÜLER

İstanbul Üsküdar Kur'an Kursu Öğreticisi

İfrîkiye'nin fethi

Akdeniz'in kıyısında, Tel Atlasları ve Sahra Atlaslarının ufku böldüğü, bir ucu çöle açılan, Afrika ve Avrupa kıtaları için kavşak oluşturan bu topraklarda, MÖ IX. yüzyıldan II. yüzyıla kadar ticari kolonileriyle hâkimiyet sağlayan Fenikeliler Pön savaşlarında mağlup olunca bölge, Romalılar tarafından Kuzey

Afrika'nın merkezi hâline getirilmiş, onları takiben idare, sırasıyla İspanya'dan gelen Vandallar ve I. Iustinianos döneminde Bizans İmparatorluğu eline geçmiştir. Sivil ve askerî idarenin bozulduğu, ekonominin çöktüğü bir dönemde iktidara gelen Herakleios, yaptığı reformlarla Sasanileri durdurup imparatorluğa bir nefes olsa

da baskıcı dinî siyaseti ve ölümünü takiben alevlenen siyasi rekabet ve çatışmalar karşısında tebaanın huzur ve refah arayışı, fetih hareketlerini kolaylaştıran en önemli unsur olmuştur.

Amr b. As'ın Mısır'ı fethi, Bizans'ın zeytinyağı ve buğday deposu hükmündeki İfrîkiye'nin (Tunus) fethinin

yolunu açmış, ilk hamle Hz. Osman döneminde, adı Abdullah olan yedi sahabinin orduda bulunması sebebiyle “Gazvetü'l-Abâdile” (Abdullahlar Savaşı) olarak anılan savaşla Abdullah b. Sad b. Ebu Serh kumandasında başlamış, Muaviye b. Ebu Süfyan tarafından bölge valiliğine de getirilecek olan Ukbe b. Nâfi'in Atlas Okya-

nusu kıyısına ulaşan fetihleri ve bölge siyaseti ile kalıcılık yolunda önemli bir adımı oluşturmuştur. Sûs bölgesinin fethinden sonra Kayrevan'a dönerken Bizanslılarla iş birliği yapan Berberilerce çölde yolu kesilerek şehit edilen Ukbe'nin şehadetinin ardından fethettiği topraklar kaybedildiyse de Abdülmelik b. Mervan döneminde sıra-

sıyla bölge valiliğine atanan Hassan b. Numan ve Musa b. Nusayr tarafından Mağrib fetihleri tamamlanmış, böylece Endülüs fethinin yolu açılmıştır. (İsmail Yiğit, Tunus, DİA, XLI, 385-385; Nadir Özkuyumcu, İfrîkiye, DİA, XXI, 515-516; Ukbe b. Nâfi', DİA, XLII, 64-66.)

Şüphesiz ki bu yolda, Atlas Okyanusu kıyısına vardığında ellerini semaya kaldırarak “Rabbim! Eğer şu deniz beni durdurmasaydı dinini müdafaa etmek ve küfür ehliyle savaşmak için Zülkarneyn'in yaptığı gibi nice ülkeler fethederdim.” (İbn İzârî, el-Beyânü'l-muğrib fî ahbâri'l-Endülüs ve'l-Mağrib, I, s. 27.) iştiağıyla seslenen Ukbe b. Nâfi'in nusrat niyazları da vardır.

Kuzey Afrika'da bir İslam şehri: Kayrevan

Merkezden uzakta yürütülen fetihlerin kalıcılığını sağlamak ve cihat ruhunu güçlendirmek için Mısır'ı Mağrib'e bağlayan yol üzerine, ordunun hareket ve ikmal üssü olarak inşa edilen Kayrevan, ordugâh karakterli şehirlerdendir. Bölgenin fatihi Ukbe b. Nâfi' tarafından h. 50 yılında kurulmuştur. (Belâzurî, Futûhu'l-büldân, s. 320.) Sahranın ortasında, denizden ve Bizans tehlikesinden uzakta (Yakut el-Hamevî, Mu'cemu'l-büldân, IV, s. 421.), ekonomik büyümeye müsait stratejik mevkide beş yılda kurulumu tamamlanan şehir, Ukbe'nin Arap kabileleri, Horasan göçmenleri ve Müslüman Berberileri içeren iskân siyasetiyle kısa sürede gelişmiş; hicri IV. asırda ticari olarak Mağrib'in en büyük şehri hâline gelmiştir. (İbn

Havkal, el-Mesâlik ve'l-memâlik, s. 69.) Dönem dönem Berberilerin, Emevilerin, Abbasilerin, Rüstemilerin, Ağlebilerin, Fatımilerin, Muvahhidlerin ve Hafsilerin, 1534'te Barbaros Hayreddin Paşa eliyle Osmanlıların ve 1881'de Fransızların hâkimiyetine giren şehir (Nadir Özkuyumcu, Kayrevan, DİA, XXV, 88-90.), kimliğini belirleyen Sîdî Ukbe Camii'nin gölgesinde İslamlığını muhafaza etmiştir. Şehri abat eden belki de yine "Allah'ım! Onu abidler ve itaatkâr kullarla doldur; orayı dinin için izzet, seni inkâr edenler için zillet yeri kıl." (İbn İzârî, I, s. 23) diyen Ukbe b. Nâfi'in duasıdır.

Kayrevan'ın kimliği: Sîdî Ukbe Camii

Kayrevan'ın İslam için izzet yeri kılınması, şehrin merkezini de belirleyen Sîdî Ukbe Camii'nin inşası ile başlamıştır. Caminin yeri hakkında kararsız kalan Ukbe b. Nâfi, rüyasında bir adamın ezan okuduğunu gördüğü mevziye mescidin minaresini inşa etmiştir. (Belâzürî, Futûhu'l-büldân,

s. 322.) Basra, Kûfe ve Fustat gibi ordugâh şehirlerde görüldüğü gibi Kayrevan'da da cami yalnızca bir ibadet mahalli değil, şehrin odak noktası, yanı başında inşa edilen imaret binası ile idari ve sosyal merkez, müstahkem bir askerî karargâhtır.

Artan nüfusun mekân ihtiyacı ya da zaman içerisinde yapıdaki tahribat sebebiyle Emeviler, Ağlebiler ve Hafsiler dönemindeki inşaa ve ıslah çalışmalarıyla bugünkü görünümünü kazanan cami, şehrin heybetli surlarının kuzeydoğu köşesinde yer alır, bölgenin topografyası sebebiyle asimetrik dikdörtgen planlıdır. İşlenmemiş, tezyinatı oldukça sade dış cephesi, tuğla payandalarla destekli yüksek duvarları, kale ve ribatların kulelerini hatırlatan, otuz beş metre yüksekliğinde, üç kademeli, kare kaideli minaresiyle cami, bir kaleyi andırır. Esasen bu silüet, şehrin dinî kimliğini tanımlayan ordugâh camilerinin temel karakteristiğini bütünüyle yansıtmaktadır. Caminin yan cepheleğinde bulunan sekiz kapısının altısı doğrudan avluya, ikisi harime açılır. Kapıların her birinin girişi eyvan formunda olup farklı taş süslemelerine sahiptir. Dört taraftan çifte revaklarla çevrili avluda, topladığı suyu iki sarnıca yönlendiren iki yağmur suyu süzgeci ile XIX. yüzyılda yerleştirilmiş bir güneş saati vardır.

Harimi kemer destekli, kible duvarına dik on yedi sahndan oluşan caminin orta sahnı di-

ğerlerinden daha geniş olup mihraba paralel bir sahnla kesilmektedir ki bu plan, Kuzey Afrika camilerinin karakteristik özelliği olmuştur. Bu sahnın başındaki ve sonuna tekabül eden mihrap önündeki dilimli kubbe hariç yapı düz damla örtülüdür. Mihrap kubbesinin kasnağındaki küçük pencerelerden sızan gün ışığı, yarım daire formundaki iki kırmızı sütun üzerinde yükselen mihrabın çevresini aydınlatmaktadır. Yapının aydınlatılmasını kolaylaştıran bir diğer unsur olan at nalı kemerleri, aralarında Roma-Bizans tapınak ve yapılarının kalıntılarından sağlanan devşirme malzemelerin de bulunduğu sütunlar ve örme taş payeler taşımaktadır.

Kuzey Afrika ve Endülüs mimarisinde mihrabın tarihini başlatan caminin mihrabı, doğu İslam sanatının bu mimariye nasıl dâhil edildiğinin erken bir örneğidir; zira mermer panoları Suriye'den, çinileri ise Bağdat'tan getirtilmiştir. Caminin maksuresi, ana çatısı itibarıyla IX. yüzyıldan günümüze ulaşmış tarihin en eski ahşap minberi olma özelliğini taşıyan tik ağacından mamul minberin sağındadır. Ağlebi emiri tarafından Bağdat'tan getirtilen, geometrik örgüler, üzüm salkımları ve bitkisel motifler dolgu dikdörtgen panolardan oluşan, on bir basamaklı bu muhteşem minber, Abbasi devri ahşap işçiliğinin eşsiz bir yansımasıdır. İslam hâkimiyeti altında kozmopolit bir şehrin haberini veren yapı, kemer üstü bitkisel ve geometrik taş işlemleri, at

nalı kemerleri, duvarlarındaki kûfi hatları, çinileri, ahşap işleri ve alçı süslemelerin ahenkli imtizacıyla İslam sanatının en güçlü yansımalarından birini, İslam cami mimarisindeki gelişme ve değişmelerin bariz bir örneğini oluşturur. (Kadir Pektaş, Sîdî Ukbe Camii, DİA, XXXVII, 149-151; Ahmed Fikrî, Mescidü'l-Kayrevân, s. 61-140.)

Bölgenin yerlileri olan Berberilerin İslam'a girişini kolaylaştırmak ve dini öğretmek üzere fetih ya da iskân sebebiyle şehre gelen ashap ve tâbiûnun başlattığı eğitim faaliyetleri, Musa b. Nusayr'ın valiliği döneminde on yedi, Ömer b. Abdülaziz'in hilafeti döneminde kıraat, tefsir, hadis, siyer-meğâzî ve fıkıh talimi için gönderilen on fakih ile sistematik hâle getirilmiş; şehir, Afrika'nın ilmî ve ente-

lektüel bir merkezi konumuna gelmiştir. Yalnızca İfrîkiye ve Mağrib'den değil, doğu İslam coğrafyası ile Endülüs ve Sicilya'dan ilim tahsili için gelen öğrencilerin hocaları arasında sayılan İmam Malik'in talebesi Esed b. Furât, Maliki fakihi Sahnûn, eğitimci oğlu İbn Sahnûn, tabip ve filozof İshak b. İmran, Şii-Fatîmi baskısına karşı mücadele veren Malikî fakihi İbn Ebu Zeyd, eczacı ve hekim İbnü'l-Cezzâr, şair ve edip İbn Şeref, şair ve kıraat âlimi Husrî (İbn İzârî, I, s. 42; Muhammed Zeytûn, el-Kayrevân ve devruhâ fi'l-hadâratî'l-İslâmiyye, s. 189-409.) Sîdî Ukbe'nin huzurundan geçmiştir.

İslam ordusu ayak bastığında putperestliğin, Bizans siyaseti sebebiyle de kısmen Hristiyanlığın benimsendiği bu topraklarda temellerinin

atıldığı, minaresinde ilk ezanın okunduğu gün İslam'ın sancaktarlığını deruhte eden bu kadim cami, bölgenin İslam'a teslimiyetine ve birkaç yüzyıl içinde Roma ve Bizans kültürünün, Hristiyanlık etkisinin izlerinin neredeyse silinip gittiğine şahit olduysa bunda elbette sancaktarlığının payı vardır. Bugün hâlâ beyaz badanalı, mavi cumbalı evler, kıvrımlı sokaklar arasında, sükût içre bir dua gibi ashaptan Ebu Zem'a el-Belevî'nin ve Ukbe b. Nâfi'nin kabrini taşıyan bu topraklarda, Ukbe'nin "Allah'ım! Onu abidler ve itaatkâr kullarla doldur; orayı dinin için izzet, seni inkâr edenler için zillet yeri kıl!" duasına icabetin bir nişanı olarak Tunus'un izzeti olmaya devam etmektedir. ■

KİTAPLIK

KORONAVİRÜS SALGINI SÜRECİNDE VEFA

| Elif DEMİRCİ

Vefa” isimli eser, Covid-19 salgınının insanlar ve toplum üzerindeki psikolojik, sosyolojik ve dinî etkilerinden bahsetmektedir. Kitap, salgınla ilgili farklı açılardan kaleme alınmış dört makaleden oluşuyor:

Doç. Dr. Muhammed Kızılgeçit, Emrullah Akça, Murat Çinici’nin kaleme aldığı “Salgın Sürecinde Sahada Olanlar: Vefa (Diyanet, MEB, Emniyet ve Sağlık Çalışanları) Yardım da Bulunanlar ve Yardım Alanlara Yönelik Bir Çalışma” adlı makalede, koronavirüsün olumlu ve olumsuz etkilerinden bahsederken toplumun her kesiminden katılımcılara salgının korkusunu nasıl yaşadıkları, şükür duyguları ve dinî yönelimlerine dair sorular sorularak verilen cevaplar değerlendiriliyor.

Doç. Dr. Ümit Horozcu’nun “Koronavirüs Hastalarında Manevi Danışmanlık ve Rehberlik İhtiyacı” adlı makalesinde koronavirüse yakalanmış, yaşları 20 ile 68 arasında değişen kişilerle yapılan 135 mülakattan elde edilen veriler değerlendiriliyor. Ayrıca manevi danışmanlık ve rehberliğin önemi hususunda okurları soru cevap şeklinde bilgilendirmeyi amaçlıyor.

Şeyma Nur Kayacan ve Doç. Dr. Muhammed Kızılgeçit’in “Din ve Plasebo Etkisinin Terapötik Yönden İncelenmesi” isimli makalesinde ise din ve plasebo (iyileştirici etkisi olmadığı hâlde çeşitli faktörlerin birleşmesiyle hastanın iyileşme durumu) kavramları arasındaki ilişki terapötik yönden ele alınıyor. Ayrıca bu metin, Türkiye’de ilk olma özelliğine sahip.

Son olarak Şeyma Yapıcı ve Doç. Dr. Muhammed Kızılgeçit’in “Koronavirüs (Covid-19) Korkusu ve Umut” isimli makalesinde, salgınla mücadele eden insanoğlunun bu süreçte umut kavramını nasıl anladığını, salgının umutlarını nasıl etkilediğini ortaya koyuyor. Yapılan araştırmada her yaşta 12 katılımcıya sorular sorulmuş, verdikleri cevaplardan hareketle umudun hayatlarında önemli bir yere sahip olduğu, Covid-19 döneminde de umutlarını arttırarak bu zorlukla mücadele ettikleri sonucuna varılmıştır.

İnsanlık tarihinde unutulmayacak bir etkiye sahip olan Covid-19 salgını hakkında dikkat çekici araştırmalara yer veren bu kitabı okuyucularımızın istifadesine sunuyoruz. İyi okumalar. ■

İnsanlık tarihi, ilk insan Hz. Âdem’den bu yana yeryüzünde gelişen bir takım felaketler, musibetler ve salgın hastalıklarla karşı karşıya kalmıştır. Günümüzde de bunun bir çeşidi olarak Covid-19 adı verilen bir salgın hastalıkla bütün dünya mücadele veriyor. Ülkemizde de 2020 yılının Mart ayından itibaren etkisini göstermeye başlayan salgınla mücadele için ivedilikle sivil toplum örgütleri ve kamu personelinin oluşan bir “vefa” grubu kurulmuştur. Başta AFAD ekipleri ve Jandarma olmak üzere Kızılay, Emniyet, Millî Eğitim ve Diyanet personeli gibi kamu çalışanlarından oluşturulan vefa grupları, bu süre zarfında 6.649.461 kişinin ihtiyaçlarını yerine getiren bir iyilik hareketi hâline gelmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları arasında yer alan “Koronavirüs Salgını Sürecinde

Bünyamin Albayrak'ın anlatımı ile

frekanslar

4A (HD)

FREKANS: 12.380

POL: DİKEY (V)

SEMBOL: 27.500

FEC: 3/4

HD YAYIN

4A (SD)

FREKANS: 12.422

POL: YATAY (H)

SEMBOL: 30.000

FEC: 3/4

SD YAYIN

YENİ BÖLÜM

Salı

14.00

DIYANET TV

Digitürk 68. kanal

TV 49. kanal

Canal+ 104. kanal

555. kanal

TV 111. kanal

diyanettv

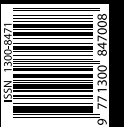
diyanettv

diyanettv

diyanettv

“Onda apaçık deliller, Makam-ı İbrahim vardır. Oraya kim girerse, güven içinde olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse, şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir.”

(Âl-i İmran, 3/97.)

FİYATI: 10 TL